

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Maja Vidrih

Vpliv Bretton Woods institucij na razvoj v Latinski Ameriki

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Maja Vidrih

Mentor: doc. dr. Žiga Vodovnik

Vpliv Bretton Woods institucij na razvoj v Latinski Ameriki

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

Vpliv Bretton Woods institucij na razvoj v Latinski Ameriki

V zgodovini so v svetu prevladovali različne ideologije, ki so imele bistven vpliv na odločitve in dogajanja po vsem svetu. Tudi danes se odločitve sprejemajo v skladu s prevladujočo neoliberalno ideologijo. Mednarodne finančne institucije, med katere sodijo tudi Mednarodni denarni sklad, Svetovna banka in Svetovna trgovinska organizacija, so v času svojega delovanja dobivale vedno bolj pomembno vlogo v svetu in danes so to institucije, ki odločilno vplivajo na razvoj v državah tretjega sveta. Tudi te institucije delujejo v skladu z neoliberalno ideologijo in s svojim delovanjem v državah tretjega sveta puščajo neizbrisni pečati. Iz analize v diplomskem delu je razvidno, da so te institucije v državah Latinske Amerike eden pomembnejših dejavnikov razvoja, saj z različnimi predpisi in ukrepi vplivajo na vodenje vlad držav ter posledično tudi na stanje blaginje v teh državah. Prebivalci držav tretjega sveta posledice čutijo na ekonomskem in družbenem področju, prav tako pa imajo te politike in reforme velik vpliv na okoljske tematike.

Ključne besede: neoliberalne politike in reforme, Latinska Amerika, Mednarodni denarni sklad, Svetovna banka, Svetovna trgovinska organizacija.

The Impact of Bretton Woods Institutions on the Development in Latin America

There have been several different world ideologies through the history that had an important impact on decisions and developments on the global level. Today as well the decisions are being taken in order with dominant, neo-liberal ideology. International financial institutions like International Monetary Fund, World Bank and World Trade Organization gained an important role on the global level through their history of existence. Today these institutions have a big impact on the development in third world countries. From the analyses made in this thesis, we can see that these institutions are one of the most important factors of the development in Latin America. They influence the decisions of governments in the region as well as wellbeing of the people living there. With different regulations and measures prescribed by them to Latin American governments, those institutions have an important impact on economic and social developments as well as in the area of environmental issues.

Key words: neoliberal policies and reforms, Latin America, International Monetary Fund, World Bank, World Trade Organization.

KAZALO

1 UVOD	6
1.1 IZHODIŠČA	6
1.2 METODOLOGIJA IN STRUKTURA	7
2 VELIKA GOSPODARSKA KRIZA IN NEW DEAL	9
3 BRETTON WOODS KONFERENCA IN NASTANEK INSTITUCIJ	13
4 PO DRUGI SVETOVNI VOJNI	17
5 KDO ALI KAJ JE USTVARIL NEOLIBERALIZEM?	19
5.1 ZGODOVINA — ZIBELKA IDEJ	21
6 NEOLIBERALIZEM V VLADI – THATCHERIZEM IN REAGANIZEM	24
7 LATINSKA AMERIKA	26
8 DIKTATORSKE VLADE IN VLOGA ZDA NA LATINSKOAMERIŠKEM KONTINENTU	29
8.1 DRŽAVNI UDAR V ČILU	30
8.2 ŠIRJENJE DIKTATUR	31
9 NEOLIBERALNE INSTITUCIJE	34
9.1 MEDNARODNI DENARNI SKLAD (MDS).....	34
9.2 SKUPINA SVETOVNE BANKE	36
9.3 SPLOŠNI SPORAZUM O CARINAH IN TRGOVINI (General Agreement on Tariffs and Trade—GATT) TER SVETOVNA TRGOVINSKA ORGANIAZCIJA (STO).....	38
9.3.1 SPORAZUM O TRGOVINSKIH VIDIKIH PRAVIC IN INTELEKTUALNE LASTNINE (<i>Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights</i>).....	40
10 POSLEDICE UVAJANJA NEOLIBERALNIH POLITIK IN REFORM	42
10.1 NEOLIBERALNE REFORME, KI POTEKAJO POD TAKTIRKO MDS, SB in STO	43
10.1.1 Finančna varčnost	44
10.1.2 Privatizacija	46
10.1.3 Liberalizacija trgov	48
10.1.4 Posledice tujih investicij	52
10.1.5 Končni rezultat?	54
10.2 EKONOMSKE POSLEDICE.....	55

10.3 DRUŽBENE POSLEDICE.....	56
10.3.1 Posledice privatizacije.....	56
10.3.2 Nove oblike izključenosti in naraščajoča marginalizacija.....	58
10.3.2.1 Izključenost iz trga delovne sile.....	59
10.3.2.2 Nedostopnost novih tehnologij in nižja izobrazbena stopnja.....	63
10.3.2.3 Migracije.....	64
10.3.3 Degradacija zdravja.....	66
10.3.4 Povišana stopnja kriminala.....	71
10.3.5 Nezaupanje v državno demokracijo in demokratične institucije.....	74
10.4 VPLIV NA OKOLJE.....	78
11 SKLEP.....	82
12 LITERATURA.....	85

1 UVOD

»Pred tremi leti je bil Mednarodni denarni sklad nepomemben. Nato je nastopila kriza. Danes njegove čete vladajo celim državam in pritiskajo na Evropo.«

(Klaus Brinkbäumer in Ulrich Fichtner, novinarja nemškega časopisa Der Spiegel)

Pravijo, da je dobra ideologija tista, ki se je ne zavedamo in na katero ne znamo pokazati s prstom. Različne ideologije, ki stojijo za političnimi sistemi in njihovimi institucijami, že od nekdaj odločilno vplivajo na človeštvo, čeprav se jih velika večina ljudi sploh ne zaveda. Tudi danes ni nič drugače. Mednarodne finančne institucije, kot so Svetovna banka, Svetovna trgovinska organizacija in Mednarodni denarni sklad, delujejo po določenih pravilih, ki sledijo določenim ideologijam. Dolga leta se je zdelo, da se širša javnost ne zaveda obstoja teh institucij in njihovega delovanja. Omenjene institucije so delovale skoraj v vakuumu, z nadnacionalno močjo in brez večje pozornosti svetovne javnosti. Od nastopa zadnje gospodarske krize se ponovno postavljajo pod vprašaj njihova vloga v svetu, njihova dejanja ter ukrepi, ki potekajo pod njihovo taktirko.

1.1 IZHODIŠČA

Od zadnje svetovne krize dalje se v medijih pogosto pojavljajo prispevki o kriznih žariščih, katerih protagonistke so vedno pogosteje razvite države. Vsak dan lahko beremo o posledicah te krize in o vedno novih katastrofah, ki na tak ali drugačen način vedno znova spravljajo na kolena države in narode po vsem svetu. Z zadnjo krizo so postali aktualni tudi dogodki, ki se odvijajo že desetletja, vendar jih razviti svet do sedaj ni dojemal kot del skupne usode. Z zadnjo krizo so namreč v ospredje, tudi v razvitih državah, prišle teme, ki že dolgo pestijo države oziroma prebivalce tretjega sveta. V zadnjem desetletju smo priča porastu tem, ki obravnavajo življenje v tretjem svetu. Ne samo, da smo priča vedno več prispevkom v vsakdanjem tisku, ampak lahko teme vsakodnevno spremljamo tudi v drugih medijih – reportaže po televiziji, literatura, zanimiv pa je tudi porast dokumentarnih filmov in predvsem filmov, ki se vrtijo v kinodvoranah in za svoj motiv jemljejo resnične dogodke iz držav tretjega sveta.

Tudi Latinska Amerika je že dolgo prizorišče takih in drugačnih kriz. Danes lahko beremo o izgubljenem desetletju, nikoli končani krizi v Argentini, razraščanju slumov ... Čeprav se tematika širši javnosti morda zdi nova, se kriza v Latinski Ameriki odvija že nekaj desetletij. Že od samega začetka ima kriza tudi spremljevalce, ki naj bi nastopali predvsem v vlogi svetovalcev. Mednarodne finančne institucije, ki jih širša javnost v razvitem svetu po zaslugi zadnje krize šele dobro spoznava, imajo v Latinski Ameriki že dolgo zgodovino delovanja. Njihovo delovanje je močno vplivalo na dogajanje v regiji ter na življenje ljudi v njej. Namen diplomskega dela je bolje spoznati delovanje mednarodnih finančnih institucij v Latinski Ameriki. Predvsem se želim poglobiti v vprašanje, kakšne so bile posledice tega delovanja na najnižji ravni – za posameznike, ki se nahajajo na dnu družbene lestvice. Da bi to vprašanje lahko učinkovito raziskala, sem si postavila naslednjo hipotezo: Bretton Woods institucije imajo negativen vpliv na razvoj v državah Latinske Amerike.

1.2 METODOLOGIJA IN STRUKTURA

Pri raziskovanju zastavljene hipoteze sem uporabila različne metode. V veliki meri sem se opirala na sekundarne vire, saj se mi zdi, da je analiza teh virov glede na izbrano tematiko najprimernejša. Svojo hipotezo sem preverjala z analizo in interpretacijo različnih sekundarnih virov, ki obsegajo analizo člankov, dokumentarnih filmov, zbornikov, publikacij, raziskovalnih poročil, znanstvenih monografij ... Ker želim raziskati dejansko stanje in posledice delovanja institucij v Latinski Ameriki in ker želim, da je naloga aktualna ter spremlja tudi trenutno dogajanje v regiji, sem nekaj poudarka namenila tudi analizi množičnih medijev, kot so časopisni članki, članki v revijah, spletne strani in portali različnih organizacij ... V prvem delu sem uporabila predvsem deskriptivno metodo, v drugem pa sem v večji meri analizirala delovanje Svetovne banke, Mednarodnega denarnega sklada in Svetovne trgovinske organizacije.

Pregled delovanja institucij začejam z zgodovinskim dogajanjem neposredno pred ustanovitvijo teh institucij in pri tem izpostavim dejavnike, ki so najbolj odločilno vplivali na vlogo in pooblastila, ki so bila institucijam ob njihovi ustanovitvi dodeljena. S tem želim pokazati, da sta se vloga in namen institucij od ustanovitve do danes bistveno spremenila, tako kot se je v ozadju hkrati menjala prevladujoča svetovna ideologija. Na koncu prvega dela se posvečam opisu

institucij, kot jih poznamo danes. Pri tem izpostavim njihovo formalno opredelitev in načela, po katerih delujejo.

V nadaljevanju se posvečam posledicam delovanja institucij. Drugi del je zaradi lažje analize razdeljen na dva sklopa. Najprej so predstavljene najpogostejše reforme in politike, ki jih v zameno za posojila od držav članic zahtevajo mednarodne finančne institucije. Nato pa je na konkretnih primerih Latinske Amerike prikazano, kakšne so posledice vseh teh politik in reform v regiji. Posledice širjenja neoliberalnih politik in reform se kažejo na mnogih področjih, ki jih izpostavim v drugem sklopu. Najočitnejši vpliv imajo neoliberalne politike in reforme na ekonomskem področju, vendar segajo daleč čez njegove meje. Najobširnejši se mi zdi vpliv na družbo in družbene fenomene, kot so različne oblike izključenosti (manjša politična participacija, nižja izobrazbena stopnja, slabši dostop do zdravstva in drugih javnih storitev ...), marginalizacija, nova družbena gibanja, naraščajoča stopnja kriminala ... V zadnjem delu se na kratko posvetim tudi posledicam, ki jih zaradi uvajanja neoliberalnih politik nosi okolje. V sklepu povzamem svoje ugotovitve in podam zaključne misli.

2 VELIKA GOSPODARSKA KRIZA IN NEW DEAL

»Edina stvar, ki se je moramo bati, je strah sam.«

(Franklin D. Roosevelt, predsednik ZDA v obdobju 1933—1945)

Zgodovinski dogodki, ki so vplivali na razvoj gospodarstva in svetovnih povezav v 20. stoletju, sicer segajo daleč nazaj, vendar se mi tu zdi najbolj smiselno začeti s črnim petkom oziroma zlomom borze, ki je leta 1929 povzročil veliko gospodarsko krizo. 24. oktobra 1929 je prišlo do zloma newyorške borze in kmalu se je izkazalo, da je imel ta dogodek katastrofalne posledice tudi za ostali svet. Prva in največja posledica krize je bila vse večja brezposelnost, kar je ljudi pehalo v revščino in povzročalo družbene nemire. Svoj vrhunec je kriza dosegla pozimi leta 1932. Leto kasneje je bil za predsednika ZDA izvoljen demokratski kandidat Franklin D. Roosevelt. Demokratska stranka je predstavila obširen program, katerega bistvo lahko povzamemo s poudarjanjem odgovornosti vlade do državljanov oziroma odgovornosti za zagotavljanje njihove blaginje. Roosevelt je predstavil program za ureditev in ponovni razcvet gospodarstva, imenovan New Deal, ki je predstavljal prelom s prejšnjim sistemom in prinesel novo zavest, da je država do določene mere vendarle odgovorna za napredek socialnega standarda svojih državljanov.

New Deal je program družbenih in gospodarskih reform, ki v Evropi v tistem času ne bi predstavljal nič novega. ZDA pa so pred uvedbo Rooseveltovega New Deala vodile precej drugačno politiko. Takoj po izvolitvi je Roosevelt začel z izvajanjem ukrepov pomoči. Pod programom New Deal je država dajala kapitalističnim monopolom posojila za povečanje produkcije, brezposelne množice so dobivale razne socialne pomoči in denarne podpore, prav tako so se lahko mnogi brezposelni zaposlovali pri velikih javnih delih. Poleg tega so delavci dobili občutno večjo moč kot v prejšnjih obdobjih. Delavcem je bila zagotovljena pravica do kolektivnih pogajanj prek sindikatov, prav tako so delavci dobili pravico do izbire svojih zastopnikov v pogajanjih z delodajalci. Zaradi takih in podobnih ukrepov se je močno okrepila vloga države pri načrtovanju in investiranju, gospodarski liberalizem se je končal ali pa je bil vsaj močno omejen ... (Prunk in Božič 1980, 7673—7674). Vlada je v tem času pripravila marsikateri dokument, zakon ali ukrep, ki je težil k ublažitvi revščine in brezposelnosti ter k zagotovitvi večje

socialne varnosti. Lahko bi rekli, da je bil to eden od ameriških vrhuncev v opuščanju kapitalizma in ideologije prostega trga. Ni pa bila samo politika tista, ki se je spremenila. Za kratek čas je nastal tudi preskok v splošnem družbenem prepričanju o vlogi same države in vedno bolj je postajalo jasno da Američani pričakujejo in želijo, da vlada in država začneta prevzemati večjo odgovornost za svoje državljane.

Z Rooseveltovim programom se je počasi začela spreminjati percepcija vlade v očeh državljanov. Do tedaj je namreč veljalo prepričanje, da je naloga vlade zagotavljanje ugodnih pogojev za razvoj zasebnega sektorja, saj se le tako lahko razvije zadosten napredek, zaslužki in blaginja pa sčasoma pronicajo vse do najnižjih slojev prebivalstva. V tem obdobju se je miselnost ljudi začela spreminjati, in vladi so začeli pripisovati vedno večjo odgovornost za njihovo dobrobit in zviševanje življenjskega standarda. Situacija v ZDA se je skozi desetletje izboljševala. Kmetijstvo si je počasi opomoglo, razcvet je ponovno začel doživljati tudi industrijski sektor, vse skupaj pa se je poznalo tudi v višjem življenjskem standardu posameznikov.

V središču programa New Deal se je nahajala ekonomska teorija oziroma ideologija, ki jo še danes povzemamo z izrazom keynesianizem¹. Keynes in ostali pripadniki njegove šole so zavrnili Smithovo nevidno roko trga in prepričanje, da je prosta trgovina brez vladnih intervencij tudi poštena trgovina. Ravno nasprotno od tega keynesianstvo trdi, da sta vladno poseganje in intervencija nujna pogoja za pravičnejši in enakomernejši razvoj. V času vzpona keynesianizma je vladala množična brezposelnost in zdelo se je kot da kapitalizem propada, predvsem zato, ker (I) ni sposoben zagotoviti polne zaposljivosti in (II) v kapitalističnih sistemih vlada nepravična distribucija bogastva in prihodkov. V tem času so mnogi avtorji, tako na desnici kot na levisi, zagovarjali bolj socialistične prijeme, saj se je takrat to zdela edina rešitev. Glavna sporočila Keynesove knjige lahko strnemo v nekaj stavkov. V knjigi trdi, da so gospodarstva velikokrat prizadeta zaradi prevelikega pomanjkanja povpraševanja, kar pripelje do povečanja brezposelnosti, in natanko to se je dogajalo tudi v Keynesovem času. Nadalje Keynes pravi, da

---

¹ Pri tem želim poudariti, da ne gre zgolj za delo in ideje enega samega avtorja. V tem času je namreč delovalo več ekonomistov in avtorjev, ki so razvijali podobne ideje. Še danes pa se največjo vlogo med njimi pripisuje J. M. Keynesu, zato tudi spremembo mišljenja, do katere je prišlo v tem obdobju, imenujem keynesianska revolucija. Dokaz za to je tudi dejstvo, da je bil New Deal, ki ga pojmujemo za klasičen primer keynesianizma, oblikovan in izvajan nekaj let pred izidom Keynesove knjige Splošna teorija zaposlenosti, obresti in denarja (knjiga velja za temeljno delo keynesianske teorije).

samodejna tendenca gospodarstev k izboljšanju stanja (če sploh obstaja) deluje počasi in predvsem neučinkovito. V nasprotju s tem pa lahko vladne politike učinkovito in hitro zmanjšajo brezposelnost. Prav tako ni vedno dovolj, če se povečajo zaloge denarja saj zasebnega sektorja to ne prepriča nujno v večje trošenje. V teh primerih mora biti zato vlada tista, ki troši več (Krugman 2006). Z vidika keynesianistov so obdobja recesije bolezen sistema in ne učinkoviti odzivi trga, kot to trdijo teorije poslovnih ciklov. Prav zato tudi zagovarjajo aktivne stabilizacijske politike, ki naj bi zmanjšale vpliv poslovnih ciklov. Bistvo keynesianizma je torej zagovarjanje in spodbujanje vladnih posegov ter akcij za stabilizacijo ekonomije, saj makroekonomske spremembe pomembno vplivajo na ekonomsko blagostanje. Poleg tega naj bi bila vlada tudi dovolj obveščena in sposobna za izboljšanje gospodarske situacije v državi (Blinder 2000). Vlade po vsem svetu so v času med svetovnima vojnama, in tudi po drugi svetovni vojni, kot prioriteto izpostavljale polno zaposljivost². Politiki in vlade držav so si prizadevali za prenovitev in modernizacijo svojih gospodarstev, zato so v tem času cvetele vladne ekonomske politike, katerih glavni cilj je bil vzdrževanje gospodarske rasti³. V tem času je bila odgovornost vlad za gospodarski razvoj v državah splošno prepoznana v javnosti.

Dobro desetletje po zlomu borze je izbruhnila druga svetovna vojna. ZDA so se najprej odločile, da bodo konflikt ignorirale, saj so v tem času vodile izrazito izolacionistično politiko. Kljub temu so se kmalu povezale s Kanado in latinskoameriškimi republikami v Vzajemni odbor za obrambo in leta 1941, po japonskem napadu na Pearl Harbour, napovedale svoj vstop v vojno. Iz vojne so izšle kot absolutne zmagovalke, saj na njenem ozemlju skoraj ni bilo bojev, tako da sta infrastruktura in industrija ostali praktično nedotaknjeni. ZDA so v tem času nadzorovale več kot polovico svetovne industrijske proizvodnje in 80 odstotkov vseh zalog zlata. Poleg tega se je spremenila tudi povojna politika. O izolacionizmu ni bilo več sledu in ZDA so si za svoje poslanstvo zadale ne le sodelovanje in večjo vlogo v mednarodnih odnosih, ampak tudi širjenje in varovanje demokracije po vsem svetu. Njihovo poslanstvo se je jasno pokazalo neposredno po

---

² Leta 1945 (torej eno leto po podpisu Bretton Woods sporazumov) je kanadska vlada objavila belo knjigo, v kateri so kot glavni cilj politik navedli visoko ter stabilno stopnjo zaposljivosti in prihodkov, s čimer naj bi zagotavljali tudi določen življenjski standard. Podobne knjige ali zakone so objavili in sprejeli tudi v Avstraliji, Novi Zelandiji, ZDA ter v mnogih evropskih državah, kot na primer v Belgiji, Franciji, na Nizozemskem in na Norveškem (Beaud in Dostaler 1995, 52).

³ Pri tem ne gre zgolj za ekonomske politike, saj so mednje spadale tudi politike izboljšave in razširitve socialne zaščite državljanov, nastanitve, zdravstva, izobrazbe, zvišanje življenjskega standarda ... (Beaud in Dostaler 1995, 54).

koncu druge svetovne vojne, ko se je začasno zavezništvo med Sovjetsko zvezo in ZDA sprevrglo v hladno vojno, ki je naenkrat postala glavna obsesija in politična tema na obeh straneh železne zavese. Najbolje pa se morda politika ZDA pokaže v tako imenovani Trumanovi doktrini, ki jo lahko povzamemo z naslednjo izjavo: »Prepričan sem, da mora ameriška politika podpirati svobodna ljudstva, ki se upirajo podjarmljenju, oboroženim manjšinam in zunanjemu pritisku.« (Truman v Ferfila 2002, 528). Nastrojenost proti Sovjetski zvezi in spodbujanje politike zadrževanja je v Združenih državah Amerike sprožilo občutke skrajnega antikomunizma, ki je imel velik vpliv tudi na nadaljnje odnose ZDA do latinskoameriških držav in ki se ga v ZDA na marsikaterem področju čuti še danes.

3 BRETTON WOODS KONFERENCA IN NASTANEK INSTITUCIJ

Vojna je bila še v polnem teku, ko so začeli nekateri vodilni ekonomisti na svetu oblikovati vizije o povojnem svetu. Julija leta 1944 so se na konferenci v Bretton Woodsu v zvezni državi New Hampshire zbrali predstavniki 44 držav z namenom načrtovati smernice razvoja povojnega sveta. Njihov cilj je bil ustvariti institucije, ki bi pomagale pri povojni rekonstrukciji svetovne ekonomije. Sistem naj bi zajemal tako trgovanje kot tudi produkcijo in denarno gospodarstvo, prav tako pa naj bi bil njegov namen preprečitev nadaljnjih gospodarskih kriz. Vzpostaviti so želeli novo ekonomsko ureditev, ki bi zajemala vse od nadzora nad valutami in tujimi vlaganji do proste trgovine in neoviranega dostopa do surovih materialov ... (Gélinas 2002). Najpomembnejša sestavina njihovega snovanja je bilo dejstvo, da nova ekonomska ureditev ni bila namenjena ločenim trgovinam in ekonomijam, ampak je bila zastavljena v globalnem smislu, torej tako, da je svoje delovanje in ideje aplicirala na celoten svet.

Glede na nastalo globalno situacijo so vodilno vlogo na konferenci pričakovano prevzele ZDA, saj so si kot vodilna ekonomija na svetu⁴ brez večjih težav pridobile glavno vlogo pri odločanju. Seveda se moramo zavedati, da na konferenci niso bili prisotni zgolj ekonomisti iz ZDA, in zato nikakor ne moremo spregledati prisotnosti J. M. Keynesa in njegovih predlogov. Njegov plan je med drugim vseboval idejo o novi mednarodni valuti, imenovani bancor, s katero bi upravljala centralna mednarodna banka. Mednarodni gospodarski sistem, ki ga je predlagal Keynes, bi vzpostavil stabilnejše in pravičnejše svetovno gospodarstvo, ki bi s svetovnimi presežki avtomatično pokrivalo deficite (Gélinas 2002). Vendar ta plan ni ustrezal željam ZDA v tem času. Doba kolonializma in suženjstva se je končevala in bivše kolonije so se osamosvajale. In ravno te so bile glavni vir ekonomskega razcveta starega sveta, zato je prišel čas, da se vzpostavi nov sistem, ki bo ta razcvet peljal naprej. Združene države Amerike si niso mogle privoščiti, da bi izgubile vsa ozemlja, od koder so črpale surovine za svoj razvoj. Prej nasprotno – morale so razširiti svoja »kolonialna ozemlja«, da bi s tem pridobile dostop do novih virov in materialov ter

---

⁴ Friderick Stirton Weaver v svoji knjigi *Latin America in the World Economy* trdi, da je bila 2. svetovna vojna poglobilni dejavnik, ki je ZDA rešil iz ekonomske krize. ZDA oziroma industrijski sektor je namreč v času vojne razvil uspešno vojno ekonomijo, katere stranski učinki so vključevali polno zaposljivost, nova delovna mesta za ženske, skromne izboljšave v razporeditvi dohodka in nove možnosti za državljanske pravice Afroameričanov (Weaver 2000, 95).

poceni delovne sile (Shah 2007). Tudi ameriški predsednik Woodrow Wilson je prepoznal to potrebo. Ko je govoril o trgovini, ki ignorira nacionalne meje, in o proizvajalcih, ki vztrajajo, da želijo imeti enotni svetovni trg, je zaključil takole: »Zastava tega naroda mu mora slediti (trgu) in vrata narodov, ki so mu zaprta, morajo biti uničena« (Chomsky v Shah 2007). Kar so ZDA torej resnično potrebovale v tem času, je natančno to, kar je izpostavil tudi Cecil Rhodes, britanski kolonialni ustanovitelj Rodezije: »Najti moramo nova ozemlja, od koder bomo lahko črpali surove materiale in obenem izkoriščali poceni delovno silo, ki jo predstavljajo domorodci v kolonijah. Prav tako pa kolonije predstavljajo primerno tržišče za presežke, ustvarjene v naših tovarnah« (Broad 2002, 66). Na tej točki lahko vsaj deloma razumemo, zakaj ekonomski sistem, ki ga je predlagal Keynes, ni odgovarjal interesom ZDA.

Seveda takrat nastala situacija ni nekaj popolnoma novega, ampak rezultat zgodovinskega konteksta, ki sega dlje v preteklost, kot samo do črnega petka. Če samo na hitro preletimo nekaj zgodovinskih dejstev, lahko vidimo, da je situacija, nastala po drugi svetovni vojni, rezultat trgovine s sužnji, kolonializma, širjenja imperijev in drugih podobnih zgodovinskih procesov, ki imajo še vedno pomembno vlogo tudi v današnjem času. Kolonializem se je začel v poznem 15. stoletju oziroma na začetku 16. stoletja, ko so kolonialne sile začele formirati velike mornarice in vedno več vlagale v svojo vojaško silo, zato da bi lahko posegale po teritorijih izven evropskega kontinenta. V dveh oziroma treh stoletjih so se te države transformirale v imperije in dogodki, ki so jih v tem času formirale vlade ali posamezniki, so ustvarili večino investicijskih in trgovinskih vzorcev, ki obstajajo še danes. Razlika je v tem, da so ti vzorci v času njihove formacije le deloma stregli političnim interesom (Broad 2002, 68). Države zahodnega sveta⁵ imajo torej dolgo tradicijo nadzora nad državami tako imenovanega tretjega sveta⁶ in se temu nadzoru niso bile pripravljene odpovedati, še posebej zato, ker so (bile) države tretjega sveta bogate z naravnimi viri in surovinami, prav tako pa so predstavljale vir poceni delovne sile.

---

⁵ Med države zahodnega sveta tukaj uvrščam razvite kapitalistične države, med katere sodijo ZDA, države EU, Kanada, Japonska ...

⁶ Izraz tretji svet je bil skovan na konferenci voditeljev tretjega sveta v Indoneziji v 50-ih letih prejšnjega stoletja in je že od začetka predstavljal izredno heterogeno skupino narodov v Afriki, Aziji in Latinski Ameriki. (Weaver 2000, 115). V zgodovini so bile to kolonije razvitega sveta. V nadaljevanju za te države uporabljam tudi naslednje besedne zveze: manj razvite države, države v razvoju ...

Vse te zgodovinske okoliščine, vključno z veliko depresijo v začetku 20. stoletja, so pripeljale do podpisa Bretton Woods sporazumov v skladu z vizijo ZDA. Vzpostavil se je sistem fiksnega menjalnega razmerja, v katerem je bil dolar proglašen za ekvivalent zlata⁷. Vse ostale valute so bile definirane v razmerju do dolarja, ki je tako prevzel vlogo, ki jo je pred tem imelo zlato. Postal je svetovni denar oziroma rezervna valuta, kar je pomenilo, da je bil dolar valuta z največjo kupno močjo, in tudi večina mednarodnih transakcij je bila izvedena v dolarjih. Vse evropske države, ki so bile vpletene v drugo svetovno vojno, so bile močno zadolžene in so po zaslugi novega mednarodnega finančnega sistema prenesle velike količine svojega zlata v ZDA, kar je izdatno pripomoglo k ekonomski prevladi ZDA po vojni (Bordo in Eichengreen 1993). ZDA so se zavzemale za načela vsesplošne proste trgovine in neomejene konkurence. To so torej bili temelji, na katerih je bil vzpostavljen nov svetovni sistem. Prioriteta razvitih držav (v tem času predvsem ZDA) je bilo pridobivanje čim cenejših virov in osnovanje odprtih trgov za njihove proizvode. V ta namen so na konferenci ustanovili tri institucije, ki naj bi skrbele, da se nov ekonomski sistem razvija v skladu s temi prioritetami. Te institucije so bile Mednarodni denarni sklad (MDS), Mednarodna banka za obnovo in razvoj, bolj znana pod imenom Svetovna banka (SB), in pa Splošni sporazum o carinah in trgovini, ki je veljal med leti 1947 in 1993, nato pa bil z nekaterimi modifikacijami leta 1995 vključen v Svetovno trgovinsko organizacijo (STO)⁸. Kljub vsemu ne smemo pozabiti, da je bil to še vedno čas, ko sta bila keynesianstvo in vladni intervencionizem vodilni svetovni ideji. Težko si je bilo predstavljati, da bi zgoraj omenjene institucije lahko nosile kakšen drugačen namen kot pa pomoč, poseganje in stabilizacijo svetovnih in državnih trgov ter ekonomij.

Bretton Woods institucije so bile zadolžene za pomoč, zagotavljanje mednarodne regulacije in nadzor kapitala; njihov namen je bila finančna pomoč rekonstrukciji in razvoju, s čimer naj bi preprečili nadaljnje konflikte med narodi. MDS in SB nista imela nobenih pooblastil za poseganje v gospodarske odločitve posameznih vlad držav, prav tako nista imela nobene moči oziroma pravice intervenirati v razne državne politike. V tem času sta bili to napredni instituciji, ki so jih včasih imenovali celo Keynesova dvojčka, saj naj bi nastale po idejah Keynesa in H. D. Whita⁹. Ob koncu druge svetovne vojne so bili skoraj vsi prebivalci zahodnih držav keynesianci.

---

⁷ ZDA so se strinjale, da se postavi menjalna vrednost 35 \$ = 1 unča zlata (1 unča = 28,35 gramov).

⁸ Od tu dalje bom uporabljala kratice institucij, kot so zapisane v oklepajih.

⁹ Harry Dexter White je bil eden Rooseveltovih bližnjih svetovalcev.

Konec koncev je njegov načrt uspešno deloval v ZDA pod Rooseveltovim New Dealom, prav tako je bil učinkovit pri prenovi povojne Evrope. V tem času bi težko našli koga, ki bi podprl idejo o vladnem umiku iz gospodarstva in ekonomije, oziroma nekoga, ki bi take in podobne ideje odkrito podpiral.

4 PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Leto pred koncem vojne so se elite zbrale v mestecu, imenovanem Bretton Woods, in začrtale podobo povojnega sveta, vključno z institucijami, ki podobo sveta krojijo še danes. Takoj po vojni so ZDA in Sovjetska zveza ter z njima ves svet vstopili v novo obdobje – obdobje hladne vojne. V ZDA je zaradi tega vladal vedno večji antikomunistični duh in ljudje so bili vedno bolj nastrojeni proti vsemu, kar je vključevalo besedo socialen ali socialističen. Kljub temu je splošno mnenje večine še vedno zahtevalo razširjeno vlogo vlade. Razlikovala so se zgolj mnenja, do kje naj ta razširjena vloga sega. Demokrati so se zavzemali za močnejšo vlado, medtem ko so republikanci želeli povečati vlogo posameznika in zasebnih pobud. Leta 1969 je predsedovanje v ZDA prevzel Richard Nixon, ki je bil sicer republikanski kandidat, vendar je zaradi nastale situacije v ZDA uvedel marsikatero ekonomsko reformo, ki se je bolj nagibala h keynesianizmu kot pa k neoliberalizmu. K temu je pripomogla tudi naftna kriza leta 1974, ko so ZDA zaradi embarga na uvoz nafte s strani Savdske Arabije in povečanja cen ostalih članic OPEC-a utrpeli stagflacijo, kar je pomenilo konec gospodarskega razcveta, ki je trajal od konca druge svetovne vojne. Kljub temu, da je Nixon doma vodil ekonomsko politiko, ki se je bolj nagibala h keynesianizmu kot pa k idejam Milтона Freidmana, je bil njegov privrženec in je njegove ideje pomagal uresničevati tudi v praksi. V tem času prebivalci ZDA ne bi prostovoljno sprejeli ekonomskih politik friedmanizma¹⁰, nobenega razloga pa ni bilo, da jih ne bi vsilili drugim narodom v bližini ZDA. V času Nixonovega predsedovanja je prišlo do državnega udara v Čilu¹¹ in Pinochet, ki je prevzel vodstvo države po udaru, ni imel nobenih zadržkov pri uvajanju neoliberalistične politike v ekonomijo in gospodarstvo.¹²

Nekaj let za Nixonom je predsedniško mesto zasedel Jimmy Carter. Amerika si v tem času še vedno ni opomogla od naftne krize in Carter, sicer demokratski kandidat, je najprej dovolil politiko porabe nad zmoglostmi. Za zaustavitev inflacije je začel s krčenjem državnega

---

¹⁰ Izraz tu označuje ideologijo in uvajanje politik, ki jih je zagovarjal M. Friedman. Gre za osvoboditev korporacij vseh regulacij, privatizacijo vseh sektorjev države, s katerimi korporacije lahko ustvarjajo profit, in drastično zmanjšanje socialnih programov s strani države. Z drugimi besedami – gre za čisto obliko kapitalizma. Friedman in ostali privrženici *Mt. Pelerin Society* so namreč verjeli, da se bo gospodarstvo popravilo samo od sebe, če država preneha z zagotavljanjem javnih storitev in uravnavanjem trgov.

¹¹ Po dokumentih, ki so bili sicer razkriti kasneje v zgodovini, lahko vidimo, da je Nixonova vlada sodelovala pri državnem udaru, odstranitvi Allendeja (prvi demokratično izvoljen marksistični predsednik na svetu) in postavitvi Pinochetja na oblast.

¹² Več o tem sledi v poglavju *Latinska Amerika*.

proračuna, sprva pri socialnih programih, ki so sicer predstavljali jedro politike demokratov. Kljub tem ukrepom se je brezposelnost še povečala, prav tako pa niso uspeli ustaviti inflacije (Ayers in drugi 2000, 1073). V začetku 80-ih let se je situacija v ZDA v marsikaterih očeh zdela porazna in nevzdržna. Mladim niso bile več na voljo neomejene možnosti, gospodarskega razcveta je bilo konec, pojavljala so se gibanja, ki so zahtevala več pravic in manj diskriminacije, poleg tega so se pojavljale politične afere in drastične izgube na vseh frontah¹³. Zdelo se je, da Američani izgubljajo zaupanje v svojo vlado, zato so iskali trdnega človeka, ki bi lahko rešil narod in obnovil njegov ponos.

---

¹³ Tu ciljam na različne dogodke po svetu, v katerih so imele ZDA aktivno vlogo – vietnamska vojna, nesreča na Otoku treh milj, naftna kriza ...

5 KDO ALI KAJ JE USTVARIL NEOLIBERALIZEM¹⁴?

Neoliberalistična misel je v 70-ih letih prejšnjega stoletja počasi postajala vodilna paradigma v svetovni politiki in z izvolitvijo Thatcherjeve in Reagana dobila podporo, ki je nekdanjo marginalno ideologijo potisnila v skoraj vse kotičke sveta. Poleg tega so jo njeni privrženci uspeli prikazati kot popolnoma naravno stanje in potek človeškega razvoja. Vendar ni bilo vedno tako. V 30-ih letih prejšnjega stoletja bi lahko privržence te misli označili kot izobčence. Kako je torej prišlo do tako močne transformacije v vodilnih svetovnih ideologijah?

Prosta trgovina in na trgu temelječe gospodarstvo sta se začela razvijati z industrijsko revolucijo in že pred vojno so se začele kazati razlike med bogatimi in revnimi. Eden največjih zagovornikov neoliberalizma je bil Adam Smith, ki v svoji knjigi *Bogastvo narodov* trdi, da lahko trg učinkovito deluje zgolj, kadar ne obstajajo nobene vladne intervencije, prav tako pa se mora v prosti trgovini opustiti vse ovire (carine, kvote ...). Njegove ideje so v bistvu merkantilizem v novi preobleki, ki se imenuje prosta trgovina. In prosta trgovina, o kateri je govoril, je bila daleč od poštene trgovine ali kot pravi J. W. Smith: »Dokler bodo šibki narodi prisiljeni sprejemati neenake pogoje proste trgovine po Adamu Smithu, bodo svoje bogastvo predajali v roke kapitalističnim imperijem« (Smith v Shah 2007). Smithova prosta trgovina je bil zgolj merkantilizem, skrit pod krinko proste trgovine.

V času velike depresije so bile ideje A. Smitha sicer potisnjene daleč na rob, vendar to nikakor ne pomeni, da so izumrle. Susan George v svojem predavanju *Kratka zgodovina neoliberalizma* pravi, da si je neoliberalizem sam plačal in tlakoval pot proti vrhu (George 1999). Iz marginalne teorije se je s pomočjo velikih vsot in propagande povzpел na sam vrh in zavladal tudi v glavah ljudi. Podpirali so ga seveda predvsem tisti, ki so od njega imeli največje koristi. Misel ekonomskega neoliberalizma je imela svoje začetke, na Univerzi v Chicagu, kjer je avstrijski filozof in ekonomist Friderick von Hayek poučeval ekonomijo. Eden od njegovih privržencev je bil tudi Milton Friedman. Slušatelji in privrženci Hayekove ideologije so se zbrali v *Mt. Pelerin Society*. Njeni privrženci so verjeli, da se bo trg popravil z lastnimi mehanizmi, če država preneha z zagotavljanjem javnih storitev in uravnavanjem trgov ter tržnih mehanizmov. Njihovo teorijo

---

¹⁴ Poimenovanje ideologije ni enotno po vsem svetu. V ZDA na primer govorijo o neokonservativizmu, medtem ko je v Evropi bolj uveljavljen izraz neoliberalizem. V diplomskem delu uporabljam izraz neoliberalizem.

zaznamujejo neoklasična teorija cen, prepričanje, da je prosti trg najboljše orodje za razporeditev virov in dobrin, ter skepticizem do državnih posegov v gospodarstvo (Beaud in Dostaler 1995, 112). Odrinjeni na rob so pod imenom Čikaški fantje razvijali svoje ideje in iskali priložnosti, da jih preizkusijo tudi v praksi. Zavedali so se, kakšen pomen in vpliv imajo lahko ideje, in predvsem so dobro vedeli, kakšna je povezava med propagando, denarjem in ideologijo.

V 70-ih letih prejšnjega stoletja so se znova porajale večje spremembe na svetovnem prizorišču. Gospodarstva po vsem svetu so se začela soočati s problemi, kot so premori v rasti produktivnosti, naraščanje brezposelnosti, inflacijske težnje, zopet je udarila naftna kriza, ZDA so bile v obdobju stagflacije ... Zdelo se je, da keynesianizem ne deluje več, na obrobju pa so bile že pripravljene nove teorije, ki jih na tem mestu lahko združim pod imenom neoliberalne teorije¹⁵. Najvplivnejša od teh novih teorij je bila teorija monetarizma, ki se je tako na političnem kot tudi na gospodarskem področju postavila po robu keynesianizmu. Glavna predpostavka monetarizma je slepo zaupanje v stabilnost tržnih ekonomij, kar posledično pomeni nezaupanje v vladne intervencije. Monetaristi verjamejo, da so ekonomije v sodobnem razvitem svetu stabilne in da je prosti trg dovolj za zagotovitev čim večje zaposlenosti (Beaud in Dostaler 1995, 115).

Ker je trg edini, ki lahko pravično porazdeljuje sredstva, se mora torej država umakniti iz gospodarstva, kar pomeni zmanjšanje gospodarskih in ekonomskih politik s strani vlade. Še vedno ne smemo pozabiti, da je v času, ko so se te teorije pobirale iz prahu zgodovine, v svetu vladal drugačen duh in da je bilo za uveljavitev teh teorij torej najprej treba spremeniti takratno razmišljanje ljudi ter v njihove glave prodreti z novo ideologijo. Da bi lahko spremenili ekonomsko, politično in družbeno klimo, je bilo najprej treba spremeniti intelektualno in psihološko plat družbe. Kako doseči te spremembe, je bil ključen problem takratnih privržencev neoliberalizma.

---

¹⁵ Pri tem ne gre za samo eno teorijo, ki bi se imenovala neoliberalizem, ampak za več teorij, ki dajejo poudarek različnim dejavnikom v gospodarstvu: monetarizem poudarja pomen denarja in denarnih politik, teorija racionalnih pričakovanj izpostavlja pomen informacij in racionalnega predvidevanja poteka dogodkov, ekonomika ponudbe pa kot ključni dejavnik izpostavlja aktiviranje ponudbe ... Vse te teorije sem združila pod imenom neoliberalne teorije, saj jim je skupna vera v učinkovito delovanje prostega trga in kritika vladnega intervencionizma.

5.1 ZGODOVINA — ZIBELKA IDEJ

»Če je zgodovina vprašanje človekove zavesti, lahko svet preobrazimo tako, da spremenimo človeški um.«

(Andrew Kopkind, novinar ameriškega časopisa Washington Post)

Vsaka ideologija potrebuje ustrezne okoliščine, v katerih se lahko razvija in nazadnje tudi pride v glave ljudi. Zato nikakor ne moremo zanemariti zgodovinskih okoliščin, v katerih so neoliberalne ideje dobile svoj najmočnejši vzgon. Če hoče neka ideja prevladati, mora svoj konceptualni aparat prilagoditi instinktom, vrednotam in željam ljudi. Privrženci neoliberalne misli so kot svojo osnovo izpostavili človekovo dostojanstvo in individualno svobodo. S temi predpostavkami trdijo, da je svoboda trga predpogoj za svobodo posameznika (Harvey 2009, 5,6). Te ideje so se močno okrepile ravno v času, ko so se vrstili protesti in gibanja v zagovor pravic in svoboščin. Vzpon neoliberalizma sovпада s koncem šestdesetih (The Sixties), kot se imenuje obdobje globalnih kulturnih in političnih trendov. V tem času so se razvila mnoga študentska gibanja in po vsem svetu so se širili protesti (Tiananmen na Kitajskem, študentski protesti v Mehiki, Franciji ...). To je bil je čas boja za pravice rasnih manjšin (Marthin Luther King je bil zagovornik pravic Afroameričanov, prav tako so se za več pravic borili Latinskoameričani, živeči v ZDA), prišlo je do vzpona feminizma, pojavljala so se mnoga protivojna gibanja ... Čas za uresničitev in širitev idej o enakosti in individualnih svoboščinah je bil ravno pravi. Ob tem pa ni nihče omenil, da popolna svoboda, o kateri govorijo neoliberalisti, pomeni svobodo od države in da posledično to pomeni, da vsa odgovornost nujno vedno leži na plečih posameznika ne glede na vse pričujoče okoliščine.

Širjenje neoliberalne ideologije je sovpadalo s svetovnim fenomenom, imenovanim globalizacija. Oba procesa sta postala tako zelo povezana med seboj, da ju je dandanes težko ločiti. Med drugim je to oteženo tudi s tem, ko politiki in vodilni menedžerji vsakodnevno aktivno promovirajo svojo vizijo globalizacije ter s tem, da je velik del javnosti pripravljen verjeti v idejo globalizma¹⁶ za vse ljudi, kljub temu da na vsakodnevni ravni čutijo negativne posledice teh

---

¹⁶ V nadaljevanju s terminoma globalizem in globalizacija ločim med ideologijo in procesom, saj želim poudariti, da se tudi v ozadju globalizacije skriva določena ideologija in da gre v bistvu prej za ideologijo kot pa za proces. To tezo zagovarjajo tudi nekateri avtorji kot na primer Steger v svoji knjigi *Globalism*.

procesov in ideologij. Svetovni politični voditelji in vodilni mediji so uspeli prodati podobo samoregulirajočega se trga kot osnovo za prihodnjo svetovno ureditev. Najpomembnejše funkcije svobodnega trga so večja socialna integracija, materialni napredek, politična svoboda ... za vse prebivalce planeta, ali kot je rekel britanski novinar Martin Wolfs: »Liberalizacija trgov je tista, ki omogoča globalizacijo« (Steger 2002, 49). V očeh zagovornikov globalizma so temeljne predpostavke neoliberalizma najboljša in najbolj naravna pot k napredku v svetu. In ker je ta pot naravna oziroma prirojena sistemu, ni nikogar, ki bi bil odgovoren za potek in razvoj dogodkov. Ker je globalizem torej prirojeno nadaljevanje prostega trga in njegove nevidne roke, ne more biti rezultat določene socialne skupine ali določenega razreda. Ali kot to povzame Friedman v svoji knjigi: »Globalizacija ni odločitev. Globalizacija je realnost ... Nihče ni odgovoren zanjo ...« (Friedman v Steger 2002, 16).

Bretton Woods institucije in analiza njihovih učinkov nam govorijo drugačno zgodbo. Res je, da ni enega samega akterja, za katerega bi lahko trdili, da je odgovoren za dogodke v današnjem svetu, ampak ali lahko prav tako z gotovostjo trdimo, da razvite države, kot na primer ZDA, nekatere evropske države, Japonska in zgoraj opisane institucije nimajo prednosti in privilegijev pri promoviranju današnje gospodarske svetovne ureditve? SB in MDS določata pogoje, ki zahtevajo izpolnitev neoliberalnih politik, v zameno pa državam odobrita posojila. In nekatere države (kot na primer ZDA v MDS) imajo v institucijah ogromno prevlado nad drugimi¹⁷. Zdi se, da se politike teh institucij pravzaprav oblikujejo po neglobalnih pravilih. Ker pa so zagovorniki globalizma uspeli prepričati velik del ljudi, da je globalizem proces, ki se odvija sam od sebe, jih tudi ni težko prepričati, da je to hkrati proces, od katerega ima korist vsakdo. Kajti če nihče ne usmerja globalizacije, potemtakem ni nobenih posebnih interesov, ki bi se s procesom uresničevali. In če ni nikogar, ki bi od tega imel posebne koristi, so koristi na strani vseh ljudi, narodov in držav.

Poglejmo si nekaj tipičnih izjav, ki potrjujejo to logiko. Joan Spiro trdi, da se bodo »ugodnosti globalizacije sčasoma razširile v vse koticke planeta in med vse sektorje družbe« (Spiro v Steger 2002, 67). Denise Froning je isto misel izrazil z naslednjimi besedami: »Družbe, ki spodbujajo gospodarsko svobodo, ustvarjajo svojevrsten dinamizem in vir blaginje, od katere imajo korist vsi

---

¹⁷ O tem bom več govorila v poglavju *Neoliberalne institucije*.

njeni državljani« (Froning v Steger 2002, 67). Seveda bi lahko naštevala še naprej. Neoliberalistična logika zajame celotno sliko: globalizem deluje po svojih pravilih, ki so hkrati tudi pravila neoliberalizma. Ker je globalizacija logičen in naraven nadaljnji korak v procesu neoliberalizma, ni nikogar, ki bi ta proces usmerjal, oziroma povedano natančneje, je to proces brez ideologije. Potemtakem ima sleherni posameznik priložnost, da v tem procesu pridobi tudi sam, vendar le, če pusti toku dogodkov svojo pot. Pri vsem skupaj obstaja zgolj en problem. Naravnega poteka stvari v družbi ni in vse skupaj samo po sebi pravzaprav že je ideologija. Hkrati pa obstajajo trdna dejstva, iz katerih lahko vidimo, da se neenakosti med narodi in državami povečujejo ter da boj za dobiček/preživetje postaja vedno težji, vendar zgolj za tiste, ki že sedaj nimajo veliko (ali celo nimajo nič). Za tiste, ki že sedaj uživajo v privilegijih tehnologije, znanosti in blaginje, pa je situacija ravno obratna.

Kljub temu, da neoliberalni ukrepi na začetku niso delovali, in čeprav večina ljudi danes na lastne oči vidi, da naloga trga ni zagotovitev služb, še manj pa zagotovitev socialne kohezije (George 1997, 1), ter kljub temu, da so negativne posledice tega delovanja vedno bolj prepoznavne, je taktika, ki so jo ubrali neoliberalistični privrženci, očitno le težko premagljiva. Njihov glavni atribut je bilo zavedanje, da imajo ideje posledice. In to vedenje so znali polno izkoristiti sebi v prid. Tudi v nadaljevanju, ko bom opisovala nadaljnji vzpon teh idej, bomo videli, kako so v tem poglavju opisani dejavniki glavni »krivci« za uspeh neoliberalističnih teorij od začetkov do danes.

6 NEOLIBERALIZEM V VLADI – THATCHERIZEM IN REAGANIZEM

»Naša dolžnost je, da povečujemo neenakosti ter dajemo talentom in sposobnostim možnost izražanja, saj bodo le tako lahko delovali v dobrobit vseh nas.«

(Margaret Thatcher premierka Velike Britanije v obdobju 1979—1990)

Privrženci prostega trga so oblikovali svojo ideološko infrastrukturo in le še vprašanje časa je bilo, kdaj bo njihov vpliv postal tako močan, da se bo razširil v državne institucije. Prvo vidno predstavnico so dobili z izvolitvijo »Železne lady« v Veliki Britaniji. Leto kasneje so tudi Američani na predsedniški položaj izvolili zagrizenega neoliberalista – Ronalda Reagana. Oba sta bila socialna darvinista in desničarja, zato so bila tudi njuna prepričanja podobna in sta svoje države vodila v podobni smeri. Oba sta v svojih nastopih in dejanjih izkazovala nezaupanje do socialne države, katere naloga naj bi bila skrb za dobrobit vseh državljanov. Vlada naj bi bila namreč omejena v svojih dejanjih. Služila naj bi posebnim, individualnim in omejenim interesom posameznih skupin, ne pa vsem državljanom. V nasprotju s socialno državo je trg kot naravno stanje v njunih očeh najboljši možni medij za spodbujanje gospodarske rasti, osebne svobode in svobodnih odločitev. Vladne intervencije na področju sociale po njunem prepričanju rušijo naravno stanje trga, upočasnjujejo sposobnost prilagajanja družbe na spremembe v svetu in s tem preprečujejo napredek gospodarstva. Vlada se mora zato popolnoma umakniti iz gospodarstva in njena pooblastila naj bi segala zgolj na področje zagotavljanja javnega reda in miru. Na eni strani sta se zavzemala za zmanjševanje državnih izdatkov na področju sociale, na drugi pa sta zagovarjala močno vlado na področju državnih represivnih sil. To se je v njunem mandatu poznalo kot povečanje proračuna na tem področju (Kavanagh 1988, 10—12 in Hattenhauer 1984).

Ob prevzemu vlade sta se oba kljub vsem svojim ideološkim nagibom zavedala, da znotraj meja svoje države ne moreta uvesti neoliberalnih reform, ne da bi občutila posledice, saj družbena klima takim spremembam v tistem času ni bila naklonjena. Thatcherjeva je priložnost za uvedbo neoliberalnih politik in reform dobila z zmago v falklandskih vojnah, Reagan pa je moral poiskati zunanjega sovražnika, proti kateremu bi se poenotilo ameriško ljudstvo. Tega sovražnika je našel

v komunističnih, populističnih in socialističnih vladah, katerih razmah je ravno v tem času potekal v Latinski Ameriki. Zaradi teh šokov, ki so jih doživljali britanski in ameriški državljani, je bila pot do reform lažja, še posebej po tem, ko sta oba voditelja dobila bitko z največjimi sindikati v državah – rudarji v Veliki Britaniji in letalskimi nadzorniki v ZDA.

Thatcherizem in reaganizem sta zaznamovana s poudarjanjem vrednot trga in individualizma ter nastrojenostjo proti javnemu sektorju, javni upravi in sindikatom. Kljub deklarativnemu oddaljevanju od vrednot »močne države« se ta ni zmanjševala, vsaj ne na vseh področjih. Na področju javnega reda in miru so se pooblastila države v tem času, še celo povečala. Prišlo je do privatizacije mnogih podjetij znotraj držav, pečat pa sta obe vladi pustili tudi v širšem mednarodnem okolju. Pred mandatom Thatcherjeve in Reagana si je bilo težko predstavljati, da bi ljudje podpirali ukinjanje vladne moči, ali kot je dejala Susan George: »Ideje, da mora država prostovoljno zmanjšati svojo vlogo v gospodarstvu ali da naj bi bila korporacijam dana popolna svoboda, da naj bi se zmanjšal vpliv in moč sindikatov in da naj bi se državljanom zagotavljalo manj, ne pa več socialne zaščite, so bile popolnoma tuje takratnemu duhu časa« (George v Shah 2007). Po njunem mandatu pa je prišlo do nezavednega sprejemanja nove ideologije tudi med širšimi množicami. Vse skupaj je pripeljalo do sprememb politik v MDS in SB, s katerimi se je začelo obdobje strukturnih prilagoditev¹⁸ v državah tretjega sveta. Prva regija, kjer so začeli z uvajanjem novih politik, je bila Latinska Amerika in posledice so bile tako obsežne, da države iz te regije to zgodovinsko obdobje imenujejo »izgubljeno desetletje« (Weisbrot 2004).

Thatcherizem in reaganizem nista bila kratkotrajna trenda vodenja držav, ampak jih v globalnem smislu lahko uvrstimo med najmočnejše dejavnike utrjevanja neoliberalne ideologije in dejanskega širjenja njenih politik.

---

¹⁸ *Structural Adjustment Policies* (SAP) – o teh politikah bom podrobneje govorila v poglavju *Neoliberalne institucije*.

7 LATINSKA AMERIKA

Zajeti zgodovino tako obširnega območja, kot je Latinska Amerika, je ne da bi se občasno omejila samo na določene države, skoraj nemogoče. Kljub temu bom skušala povzeti glavno dogajanje v regiji v 20. stoletju, pri tem pa bom izpostavila dogodke v posameznih državah, ki se bodo tudi nadalje izkazali kot ključni za razumevanje družbeno-političnega dogajanja v omenjeni regiji.

Latinska Amerika je bila zgodovinsko kolonizirano območje, zato je njeno zgodovino nemogoče pisati kot zgodovino neodvisne regije. Dogajanje v regiji se nujno ves čas navezuje na dogajanje v ZDA in Evropi. Kljub temu, da so se v preteklem stoletju vse države v latinskoameriški regiji osvobodile oblasti kolonizatorjev in razglasile neodvisnost, bi lahko trdila, da se njihov vpliv ni bistveno zmanjšal, temveč se je le preselil v druge sfere.

Na splošno je bilo 20. stoletje v Latinski Ameriki zaznamovano s politično in ekonomsko nestabilnostjo. V začetku stoletja so ameriške in evropske velesile še vedno tekmovala za prevlado na kontinentu. Tokrat ne v obliki kolonizirajočih sil, ampak s pomočjo poslovnežev in korporacij, ki so se borili za dostop do surovin, cenene delovne sile in strateških trgov za izvažanje pridelanih presežkov. Po koncu prve svetovne vojne se je »boj« za te trge obrnil v prid ZDA, saj je iz vojne izšla kot nova vodilna industrijska in finančna sila. Tako je v tem delu sveta kot glavnega investitorja nadomestila Veliko Britanijo. Po prvi svetovni vojni se je Latinska Amerika vedno bolj zanašala na drage uvozne izdelke, ki so prihajali iz ZDA, vendar je zanje plačevala z veliko manj vrednimi izvoznimi izdelki, ki jih je izvažala na umirajoče trge v Veliki Britaniji in ostali Evropi.

Začel se je oblikovati delavski in srednji razred, v 20-ih letih 20. stoletja so se začela širiti marksistična gibanja, zaznati pa je bilo tudi razvoj in rast nacionalizma. Zlom borze leta 1929 je tudi v Latinsko Ameriko prinesel spremembe. Kriza, ki je sledila zlomu, je prisilila vodilne države na kontinentu, da se prestrukturirajo in vzpostavijo modernejše družbene in ekonomske strukture. Zaradi prisotnosti ZDA na trgih in v ekonomijah držav Latinske Amerike se je kot posledica velike gospodarske krize v regiji začel razvijati ekonomski nacionalizem. Ljudje in narodi v Latinski Ameriki so ZDA dojemali kot novo imperialistično silo, ki se naslanja na

izkoriščanje Latinske Amerike in njenih virov. Vse pogostejše so postajale vojaške intervencije. V nekaterih državah je bil cilj teh intervencij podpreti izvozno naravnano ekonomijo, v večini držav pa so vojske s svojimi intervencijami želele vzpodbuditi narodne revolucije¹⁹.

Po koncu velike gospodarske krize in v času druge svetovne vojne se je pritisk na Latinsko Ameriko s strani ZDA in Evrope občutno zmanjšal in začel se je boj med tradicionalnimi oligarhičnimi vladarji in novimi populističnimi gibanji. Nastajala je nova buržoazija, ki pa se je večinoma zgledovala po kolonialnih vladah. V državah, ki so (bile) kolonizirane, mnogokrat prihaja do trenda, da vodenje države sicer preide v roke »domačinov«, vendar se stil in način vladanja ne spremenita. Tujo elito zgolj nadomesti domača.

Novo nastajajoča buržoazija se je bila, zato da bi porazila stare oligarhične združbe, prisiljena povezati z ostalimi manjšimi družbenimi skupinami (kmetje, rasne manjšine, domorodci, ženska gibanja ...), katerih cilj je bil vzpostaviti nacionalno korporativno državo s poudarkom na večji socialni pravičnosti. V vseh državah iz regije je ta boj prej ali slej pripeljal do oblikovanja populistične države. Ti sistemi so se zavzemali za industrializacijo svojih dežel, s čimer bi lahko sami poskrbeli za produkcijo dobrin, ki so jih bili do sedaj prisiljeni uvažati predvsem iz ZDA. Prav tako so uvedli programe, ki so med drugim vključevali kmetijske reforme, večje izdatke za socialno varnost prebivalcev, nacionalistične in v državo usmerjene ekonomske politike ... Ustanovili so državna podjetja, ki so pokrivala bogate sektorje (predvsem naftni sektor) ali pa nacionalizirali že obstoječa podjetja in surovine, ki so se nahajala v tuji lasti. Lahko bi trdili, da je bil ob koncu svetovne vojne v regiji napredek v industrializaciji večine držav jasno viden. Vendar se je napredek po letu 1950 drastično upočasnil. Del zaslug za to lahko pripišemo globalnim silam, ki so želele zopet vzpostaviti svojo hegemonijo v regiji.

Po drugi svetovni vojni so ZDA opustile politiko izolacionizma in do Latinske Amerike vodile tako imenovano »*Big Stick*« politiko²⁰. Še posebej se je ta čutila kadarkoli so ZDA zaslutile

---

¹⁹ Razumeti moramo, da je imela vojska v Latinski Ameriki vedno posebno oziroma drugačno vlogo v primerjavi s preostalim svetom. Veljala je namreč za nekakšno samostojno politično silo, kar je tudi posledica zgodovine kontinenta. Otroci v šolah so se in se marsikje še danes ponosno učijo o vojaških očetih svojega naroda in vojska v teh državah ne nastopa le kot varuhinja reda, ampak tudi kot varuhinja ekonomskega razvoja, katere naloge so med drugim preprečevanje notranjih političnih ali/in socialnih razkolov.

²⁰ Izraz je v sklopu politik prvi uporabil predsednik Theodore Roosevelt v začetku 20. stoletja, da bi poudaril izključno pravico ZDA za intervencije v latinskoameriški regiji. Kasneje se izraz uporablja za izražanje hegemonike

grožnjo sovjetske podpore lokalnim komunističnim in radikalnim skupinam. Ker je bilo to obdobje hladne vojne, se je velik del zunanje politike ukvarjal s Sovjetsko zvezo, in ravno vzpon socializmov v Evropi je Reaganovi administraciji dal povod in opravičilo za intervencije v Latinski Ameriki, kjer je vlada ZDA podpirala in financirala strašansko nasilje nad civilnim prebivalstvom in rušila demokratično izvoljene vlade.

Po letu 1950 se je tekmovanje za trge, surovine in delovno silo Latinske Amerike med ZDA in ostalimi razvitimi državami začelo ponovno pojavljati. Tuja podjetja so začela svoje investicije s kmetijstva in rudarstva preusmerjati v nove manufakture. Mnogokrat so na trg prodirale s tako imenovano taktiko mešanih podjetij, ki so bila v lasti tujih investitorjev, vendar so bili na vodilne kadre v konkretni državi postavljeni domači podjetniki. Počasi so vladajoče elite v Srednji in Južni Ameriki začele opuščati populistične politike.

Nezadovoljstvo množic se je s temi dogodki povečevalo in vzdolž cele regije so se pojavljali upori in revolucije²¹. Najbolj znana od takratnih revolucij je brez dvoma kubanska revolucija, ki je trajala od leta 1953 in se končala z osvojitvijo Havane šest let kasneje. Prav kubanska revolucija je bila razlog za zaostritev odnosov med marsikatero latinskoameriško državo in ZDA, ki so se takrat (in se še danes) videle kot branik svobode in demokracije v svetu. Tri desetletja je nato strah pred širjenjem kubanske revolucije okupiral glavno mesto zunanje politike ZDA, ki so s posojili in pomočjo nagrajevale vse »prijazne« vlade in kaznovale tiste, ki so kazale kakršnekoli simpatije do komunističnih ali socialističnih reform, sistemov ali celo same Sovjetske zveze. Po smrti Cheja Guevare so ZDA svojo pomoč, predvsem na področju vojaškega urjenja, antikomunističnim vladam še podkrepile, saj so upale, da bodo na ta način izkoreninili vsa gverilska gibanja, ki so se pojavljala širom Latinske Amerike.

---

nadvlade ZDA nad Latinsko Ameriko. Gre za politiko mirnih pogajanj in sodelovanja, vendar je v ozadju ves čas grožnja »velike palice« oziroma vojaške sile ZDA.

²¹ Že leta 1944 je prišlo do ljudske revolucije v Gvatemali, leta 1952 ji je sledila kmečka vstaja v Boliviji, leta 1964 je vstaja v Braziliji prisilila takratnega predsednika k nacionalizaciji naftne industrije in zemljiški reformi, štiri leta kasneje se je vojaški udar zgodil v Peruju, istega leta pa je na protestih v Mehiki prišlo do poboja študentov in delavcev.

8 DIKTATORSKE VLADE IN VLOGA ZDA NA LATINSKOAMERIŠKEM KONTINENTU

Kljub vsem naporom ZDA, da bi odstranile socialistično grožnjo v Latinski Ameriki, je njen trud marsikje ostal nepoplačan. Ljudstva, ki so preživela kolonializem in uživala v razcvetu v času osame in neinterveniranja s strani velesil, so si želela drugačnih politik, kot bi jih lahko pričakovali pod vplivom ZDA. Individualizem so želeli nadomestiti z družbeno integriranimi skupnostmi, zavarovati so želeli naravne vire in surovine na svojem ozemlju, materialistični in potrošniški kapitalizem pa zamenjati za svojo kulturo, ki je temeljila na človeških vrednotah in solidarnosti. Ta želja se je jasno artikulirala v realnosti, ko so leta 1970 v Čilu za predsednika izvolili Salvadorja Allendeja. Bil je namreč prvi demokratično izvoljeni marksistični predsednik, ki je v koaliciji zbral ostale marksistične, socialistične in podobno misleče skupine. V Argentini je leta 1973 oblast zopet prevzel Juan Perón, ki se je med drugim prav tako zavzemal za zmanjšanje revščine, nacionaliziral je velike argentinske korporacije in skušal zmanjšati vpliv tujih korporacij na gospodarstvo države²². V Peruju je oblast leta 1968 prevzela vojaška hunta in po hitrem postopku odredila nacionalizacijo najpomembnejše industrije in naravnih surovin v državi. S prav tako hitrostjo so izvedli tudi zemljiško reformo, po kateri je zemlja pripadla kmetom in delavskim zadrugam. V Dominikanski republiki pa je leta 1965 vlado ponovno prevzel Joaquín Balaguer, ki je gradil avtoceste, mostove, javne šole, bolnišnice ter podpiral stanovanjske projekte. V končni fazi se je ekonomija v času njegovega predsedovanja občutno izboljšala.

ECLA (Economic Commission for Latin America) je v 50-ih letih 20. stoletja izdala »recept« za ekonomsko rast trgov latinskoameriških držav z naslednjimi zaključki:

- vlade morajo regulirati svoje trge, če želijo, da se ti izboljšajo,
- nadzirati morajo zunanjo trgovino (uvedba kvot, carin in drugih pristojbin),
- subvencionirati morajo kredite in investicije ter

---

²² Perona ne bi mogla označiti kot marksističnega ali socialističnega voditelja, še posebej če ga primerjam z Allendejem in njegovimi politikami. Na splošno je Perón označen kot populistični vodja in te oznake se bom držala tudi sama. Perónove politike so med drugim vključevale dvig realnih plač in drugih ugodnosti na račun dohodkov od lastnine, z raznimi predpisi in uredbami je izboljšal delovne razmere in varnost delovnih mest ter zgradil neprofitna stanovanja in izboljšal pogoje revnejših slojev prebivalstva z nizkimi stroški izobraževanja, zdravstva ... V času Peróna so se dobički od proizvodnje stekali proti dnu družbene lestvice (Weaver 2000, 125—26).

- investirati v infrastrukturo in neposredno proizvodnjo (kot je na primer proizvodnja jekla in energije) (Weaver 2000, 126).

Če povzamem, so se po vsej Latinski Ameriki širile revolucije, gibanja in vlade, ki so delovale v socialističnem oziroma marksističnem duhu, kar ZDA zagotovo ni bilo po godu. Poleg tega so to spremembo občutile tudi mnoge korporacije, ki so do sedaj že pridobile svoj del trga v različnih latinskoameriških državah. Allende in Ljudska fronta so s svojim programom odredili razlastitev posestev, večjih od 80 hektarjev ter prevzem velikih tujih podjetij in monopolov. Nacionalizirali so baker²³, nitrato ter druge minerale in najpomembnejše banke v državi. Nekatere od velikih ameriških korporacij, ki so se bale nacionalizacije in izgube dobička, so bile celo vpletene v državni udar, ki se je zgodil 11. septembra 1973²⁴.

8.1 DRŽAVNI UDAR V ČILU

»Spravite mi gospodarstvo na kolena!«

(Richard Nixon, predsednik ZDA v obdobju 1969—1974)

Tako ZDA kot njene velike korporacije niso želele dopustiti, da se socializem in marksizem razpaseta po kontinentu, zato so ukrepali vsi. Že pred izvolitvijo Allendeja je želela CIA s podporo vlade ta dogodek preprečiti.

Predsednik ZDA je bil v tem času Richard Nixon, republikanski kandidat, pa tudi privrženec Milтона Friedmana in njegovih teorij. Ker pa situacija v ZDA v tem času ni dopuščala tako drastičnih političnih posegov, kot jih je zahteval friedmanizem, in ker je bila politična situacija v Latinski Ameriki vedno bolj zaskrbljujoča za ZDA, so se Čile kot »branik« marksizma zdele idealna tarča za »obranitev svobodnega sveta« in preizkus friedmanizma v praksi. »Projekt« se je

---

²³ Allende je z nacionalizacijo industrije bakra sprožil veliko zamero tako s strani ZDA kot njenih korporacij. Največji rudniki bakra v Čilu so namreč pripadali ameriškim korporacijam (Anaconda Copper Company, Kennecot Copper Corporation, Exxon Minerals), ki so z nacionalizacijo izgubile velik del svojega dobička. Poleg tega pa so bili njihovi lastniki vplivni poslovneži zahodnega sveta (Anaconda Copper Company se je na primer združila s Standard Oil, katere ustanovitelj je bil John D. Rockefeller).

²⁴ Nacionalizaciji so se tako želeli upreti v korporaciji ITT (*International Telephone and Telegraph*), saj so imeli ti v lasti kar 70 odstotni delež čilskega telefonskega podjetja. Vendar Čile niso edini primer. United Fruits Company je sodeloval pri uničenju reformistične vlade v Gvatemali, Western Oil Corporation pa pri strmoglavljenju iraške vlade, ki jo je vodil Mohammed Mossadegh ... (Journeyman Pictures).

začel že dolgo pred izvolitvijo Allendeja in je imel v družbi dobre pogoje za uspeh, saj se je brez vzbujanja pozornosti že nekaj časa vključeval v čilsko realnost.

Zunanje ministrstvo ZDA je že v 60-ih letih začelo s pomočjo štipendij spodbujati študente iz Latinske Amerike k študiju tržnega gospodarstva na Univerzi v Chicagu²⁵. Ti študentje so se po koncu študija večinoma vračali nazaj v Čile in kot akademiki sodelovali na ekonomskem oddelku Katoliške univerze v Santiagu, ki je kmalu postala podaljšana roka čikaške šole. Po izvolitvi Allendeja na mesto predsednika so ameriška vlada, CIA, nekatere korporacije (na primer prej omenjena ITT), predvsem pa čikaški fantje, tako iz ZDA kot iz Čila, začeli priprave na državni udar. Slednji so začeli s snovanjem ekonomskega plana, ki so ga poimenovali *El Ladrillo* (Opeka) in je bil pripravljen za uporabo, ko je 11. septembra general Pinochet z državnim udarom prevzel oblast nad državo. Pinochet je bil čisto nasprotje tega, kar so Čilenci volili pred tremi leti. Ko so mu čikaški fantje dostavili svoj ekonomski plan, ga je z veseljem vzel za glavno smernico oblikovanja politik. Državni udar je bil pripravljen tako, da je izgledal kot vojna in ljudje so bili v stanju šoka, zato je imel Pinochet prosto pot pri uvajanju novih politik, ki so jih v svojem planu Opeka zapisali čikaški fantje. Začelo se je obdobje množičnega terorja²⁶, saj je bil to edini način, s katerim so ljudi lahko prisili v sprejemanje nove družbeno politične ureditve. Pinochet je odstranil vse nadzore nad cenami, privatiziral velika državna podjetja, odstranil uvozne ovire ter zmanjšal državne izdatke, namenjene državnim blaginji. Posledice te ureditve so bile hitro vidne – bogati so vedno bolj bogateli na račun revnih, ki so se poglobljali v vedno večjo bedo (Klein 2008).

8.2 ŠIRJENJE DIKTATUR

Čile so najverjetneje najbolj znan primer posredovanja ZDA v Latinski Ameriki, vendar nikakor niso osamljen primer dogajanja v regiji. V javnosti morda manj poznan primer posredovanja ZDA, vendar vsekakor pomembna praksa, ki jo lahko vidimo še danes, je bilo posredovanje

---

²⁵ Univerza v Chicagu je bila ustanovljena leta 1890 z donacijo Johna D. Rockefellerja (ustanovitelj Standard Oil, s katerim se je združila Anaconda Copper Company, ki je imela v lasti največje rudnike bakra v Čilu).

²⁶ Na tem mestu se ne bom spuščala v opisovanje podrobnosti dogajanja v Čilu v času Pinochetovega vladanja, saj to ni predmet mojega diplomskega dela. O tem podrobneje govori Naomi Klein v svoji *Doktrini šoka*, prav tako sem se s to temo sama seznanjala pri drugih avtorjih (Benjamin Keen, Keith Haynes. 2009. *A History of Latin America*. Boston: Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company, Eduardo Galeano. 1997. *Open Veins of Latin America: Five Centuries of the Pillage of the Continent*. New York: Monthly Review Press.).

ameriških sil v Nikaragvi. Nikaragva je bila dolga leta pod oblastjo družine Somoza, ki je skozi leta predsedovanja zase in višji razred nagrabila kupe bogastva, medtem ko se je ostalo prebivalstvo utapljalo v revščini. Pod oblastjo te dinastije je imela Nikaragva najekstremnejše razlike v porazdelitvi dobička v celotni regiji. Prvi odpori so se začeli v 50-ih letih 20. stoletja, točka obrata pa se je zgodila leta 1972 po katastrofalnem potresu, ki je mesta zravnal z zemljo in za seboj pustil na tisoče mrtvih, dinastija pa je večino tuje pomoči pobrala zase, kar je sprožilo odprto ogorčenje. Zaradi tega in mnogih drugih dogodkov je Sandinistična narodna osvobodilna fronta (*Frente Sandinista de Liberación Nacional*; v nadaljevanju FSLN) dobivala vedno več podpornikov in začela tudi z gverilskimi akcijami. Leta 1979 so sandinisti uradno prevzeli oblast v državi in se soočali predvsem z ekonomskimi problemi. Država je postala oporni steber v zagotavljanju socialnih storitev, kot so zdravstvo, izobraževanje, nastanitev ... Razlastili so družino Somoza in njene podpornike, kar je državi prineslo 40 odstotkov vsega BNP-ja. Prav tako so nacionalizirali bančni sistem in zunanjo trgovino. Velikih kmetijskih površin niso želeli razdeliti kmetom, saj bi z drobljenjem dosegli manjši končni pridelek. Namesto tega so jih spremenili v državne površine, in tudi na drugačne načine spodbujali majhne in neodvisne kmetije.

Politika novega sistema v Nikaragvi je tako kot čilska »ogrožala« varnost ZDA, in zato tej velesili predstavljala zunanjega sovražnika, ki ga je bilo treba eliminirati. CIA in Reaganova administracija so predstavljali grožnjo tako državni ekonomiji kot tudi revolucionarni vladi. Reaganova administracija je financirala paravojaške enote, ki so se urile v Hondurasu, ta pa je v zameno dobil okrog 144 milijonov dolarjev. Poleg tega je CIA v zameno trenirala honduraško državno vojsko. Paravojaške enote so izvajale predvsem teroristične napade – uničevali so infrastrukturo ter pobijali tako vojake kot tudi civilno prebivalstvo. Leta 1983 so med drugim organizirali večjo invazijo na državo, vendar je uspelo vladi preprečiti vse napade. Kljub neuspehu in odredbi Meddržavnega sodišča OZN, da ZDA ustavijo vse akcije, povezane z Nikaragvo, so te nadaljevale s svojimi operacijami. Reagan sicer ni želel sprožiti odprte vojne, ampak onemogočiti gospodarstvo in s tem izpodrinuti tudi vlado. Prikrita vojna je dejansko pripeljala do ekonomskega slabljenja, pri čemer je imel pomembno vlogo tudi embargo ZDA.

Leta 1948 so bile v Nikaragvi organizirane demokratične volitve za predsednika, podpredsednika in člane skupščine, ki naj bi zasnovali prihodnjo ustavo države. Obe glavni mesti sta zasedla pripadnika sandinistov. Nova ustava, ki so jo nato oblikovali, je uvedla politični pluralizem, mešano gospodarstvo, oblast je razdelila med štiri veje, ustava je prav tako zagotavljala individualne in socialne pravice ter pravico do združevanja in organiziranja ... V ustavo so želeli vključiti staroselce, ki bi jim podelili avtonomen status, s katerim bi jim bila omogočena ohranitev svojega jezika, religij, kulture in družbene organizacije. Ženske so kot pomemben del revolucije prav tako dobile bolj javno prepoznavno vlogo v družbi in z delavsko zakonodajo jim je bila formalno priznana enakopravnost (enako plačilo za enako delo, pravica do porodniškega dopusta, zakonska prepoved odpuščanja nosečnic ...) (Keen in Heynes 2009). Kot je razvidno iz zgornjega opisa, je bila ustava izrazito socialistično usmerjena. Večina omenjenih zapisov v ustavi je namreč težila k vzpostavljanju enakosti v družbi²⁷.

Čeprav nobena od mednarodnih organizacij, ki so spremljale volitve, ni zabeležila večjih nepravilnosti, je nova vlada še vedno predstavljala grožnjo »svobodnemu svetu«, katerega varuh so bile ZDA. Zato ZDA tudi po izvolitvi te vlade niso prenehale s svojim delovanjem proti njej. Paravojaške enote so vse do leta 1989 napadale civilne in vojaške tarče. Leta 1990 so bile ponovno izvedene volitve, na katerih je zmagala Violeta Barrios de Chamorro, ki je imela močno podporo s strani ZDA. Kljub temu da so tudi po njeni izvolitvi predstavniki FSLN zasedali mnoge pomembne položaje, se je njihovo zavezništvo kmalu končalo, saj je Chamorrova začela z uvajanjem neoliberalnih reform, ki so državo ponovno pahnilo na rob vojnega stanja (Keen in Heynes 2009).

Friedmanovi slušatelji so svetovali tudi odločevalcem v Braziliji in vladi v Urugvaju. Podobna zgodba kot v Čilu se je tri leta kasneje ponovila v Argentini. Celoten kontinent so zajele diktatorske vlade, ki so v svojih državah v času, ko je šok še vladal ljudem, začele z uvajanjem neoliberalnih politik in sledenjem prepričanj čikaške šole.

---

²⁷ Govorim o formalno priznanih enakostih v začetni fazi razvoja, ki jih je marsikatera zasebna korporacija oziroma institucija pri svojem delovanju prezrla.

9 NEOLIBERALNE INSTITUCIJE

»Mednarodne finančne institucije se vrtijo okrog narodov, celin, milijonov ljudi, milijard dolarjev. Na koncu zadošča za spremembo sveta nekaj potez, premik nekaj vijakov, ki jih pozna narodno gospodarstvo: to so monetarna in obrestna politika, davčni sistemi in zaposlovanje, zunanji dolg in zunanja trgovina, BDP in razvoj cen.«

(Klaus Brinkbäumer in Ulrich Fichtner, novinarja nemškega časopisa Der Spiegel)

ZDA je imela v Latinski Ameriki močan vpliv, predvsem kar se tiče sprejemanja naoliberalnih reform. Vendar vplivi niso prihajali le iz ZDA. Pomemben akter je bila prav tako Velika Britanija in do določene mere tudi vse ostale razvitejše države sveta. Da bi se ideologija učinkovito razširila po vsem svetu, je bilo treba zavzeti drugačen pristop od vojn, državnih udarov in podpiranja paravojaških enot. Mednarodne institucije, ki so bile ustvarjene zaradi vplivanja na gospodarstvo in razvoj, so obstajale že od konca druge svetovne vojne in ravno v 70-ih letih so se znašle v krizi. Potrebna je bila njihova reorganizacija oziroma iskanje novega smisla njihovega obstoja. V tem poglavju bom predstavila vse tri institucije in poudarila njihove najpomembnejše vidike delovanja.

9.1 MEDNARODNI DENARNI SKLAD (MDS)

Na uradni strani MDS lahko najdemo kratek opis tega, kaj MDS je oziroma vsaj kaj naj bi bil: »MDS je mednarodna organizacija. Danes ima 187 držav članic. Ustanovljen je bil z namenom spodbujanja mednarodnega denarnega sodelovanja, utrjevanja stabilnosti in urejanja medsebojnih dogovorov, spodbujanje ekonomske rasti in visoke stopnje zaposlenosti, ter z namenom zagotavljanja občasne finančne pomoči državam za lažje uravnavanje svojih plačilnih obveznosti« (International Monetary Found). V času osnovanja MDS-ja so bile vse valute razglašene za fiksno konvertibilne z dolarjem, medtem ko je bil dolar vezan na zlato. MDS-jeva glavna naloga je bila vzdrževanje te stabilnosti. Stabilnost naj bi se dosegla predvsem s posojili ekonomijam, ki se soočajo s proračunskim deficitom ali začasno nestabilnostjo. Do leta 1971 se je sistem zrušil, saj so ZDA razveljavile konvertibilnost dolarja in zlata. Fiksna menjalna razmerja so se nadomestila s splošnimi drsečimi valutami, kar je pomenilo, da je MDS izgubil

svoje poslanstvo in vlogo v svetu. Da bi institucija lahko še naprej obstajala, je morala spremeniti svoj namen in smernice delovanja. Nov cilj MDS-ja je postalo prestrukturiranje trgov in ekonomij manj razvitega sveta, katerih stopnja zadolženosti je postajala zaskrbljujoča (Gélinas 2002). Od približno 200 obstoječih držav jih je danes 187 tudi članic MDS-ja. Ta je postal steber dolžniškega sistema in vsaka država članica mora vložiti del financ v skupni fond, ki je namenjen financiranju zadolženih držav. Vendar znotraj te institucije demokracija ne obstaja.

Države sicer z glasovanjem odločajo, kakšne politike bo institucija izvajala, vendar pa je moč njihovega glasovanja določena z njihovim BDP-jem. Ni težko ugotoviti, da je najbogatejša (in s tem tudi najmočnejša) država članica ZDA. Kvota²⁸ posebne pravice črpanja (*Special Drawing Rights*; v nadaljevanju SDR)²⁹, ki jo imajo ZDA je 42,12 milijard, medtem ko ima ena najmanjših držav članic, Palau (otoška država v Pacifiku), kvoto v višini 3,1 milijona. In kaj vse to pomeni za njuno volilno pravico, ki določa odločitve MDS-ja? Če pogledamo konkretne številke, to pomeni, da imajo ZDA 16,76 odstotkov oziroma 421 965 vseh glasov v MDS. Če to primerjamo z ostalimi članicami, se izkaže, da je naslednja po številu glasov Japonska, ki pa ima več kot 10 odstotkov glasov manj in sicer zgolj 157 026 oziroma 6,24 odstotkov vseh glasov. In mali Palau? Število glasov, ki si jih lasti ta mala država, je zgolj borih 772 (International Monetary Fund). Znotraj MDS se odločitve sprejemajo s konsenzom oziroma s 85 odstotno večino, kar pomeni, da imajo ZDA izključno pravico veta pri odločitvah, saj brez njenih glasov tudi vse ostale članice skupaj te večine ne morejo doseči. V praksi to pomeni, da Palau nima nobene možnosti in moči za odločanje o politikah MDS. Iz tega lahko vidimo, da je MDS v svojem bistvu avtoritarna institucija, ki se vzpenja nad problemi, kot so razvoj, okolje in socialni parametri po svetu in se ravna zgolj po strogih monetarnih pravilih, medtem ko se v ozadju v resnici skriva močna ideologija liberalizma in globalizma, ki jo seveda promovirajo najmočnejše članice institucije.

---

²⁸ Ko se država pridruži MDS-ju, ji je dodeljena začetna kvota, ki je enaka kvotam ostalim držav članic, ki so primerljive po gospodarski velikosti in ostalih ekonomskih značilnostih. MDS uporablja kvote za oceno relativnega položaja vsake države članice. Ena od funkcij kvot je tudi število volilnih glasov, ki jih država dobi na podlagi višine svoje kvote (International Monetary Fund).

²⁹ SDR je MDS uvedel leta 1969, s čimer je želel podpreti sistem fiksnih deviznih tečajev, na podlagi katerega je deloval brettonwoodski sistem. Danes ima SDR kot rezervno imetje bolj omejeno uporabo in njegova glavna funkcija je, da služi kot obračunska enota MDS-ja in nekaterih drugih mednarodnih organizacij (International Monetary Fund).

9.2 SKUPINA SVETOVNE BANKE

Svetovna banka je pravzaprav sestavljena iz sledečih institucij: Mednarodna banka za obnovo in razvoj (*International Bank on Reconstruction and Development – IBDR*), Mednarodno združenje za razvoj (*International Development Association – IDA*), Mednarodna finančna institucija (*International Finance Corporation – IFC*), Mednarodna agencija za zavarovanje investicij (*Multilateral Investment Guarantee Agency – MIGA*) in Mednarodni center za reševanje investicijskih sporov (*International Centre for Settlement of Investment Disputes – ICSID*).

Termin Skupina Svetovne banke se nanaša na vseh pet institucij, medtem ko se termin Svetovna banka nanaša bolj specifično na Mednarodno banko za obnovo in razvoj ter Mednarodno združenje za razvoj. Vsaka od petih institucij ima svojo »misijo v bitki z revščino in v prizadevanju za izboljšanje življenjskega standarda ljudi v razvijajočih se državah« (The World Bank). Vendar ali je to res tako?

Ob ustanovitvi je bila glavna naloga SB rekonstrukcija evropskih držav, ki so bile popolnoma uničene zaradi bojev v drugi svetovni vojni, in pa financiranje razvoja teh držav. Leta 1947 (torej samo tri leta po podpisu Bretton Woods sporazumov) so ZDA predstavile tako imenovani Marshallov plan, nekakšen ameriški načrt za obnovitev povojne Evrope, ki ga je Evropa sprejela z odobravanjem. S tem so ZDA spodnesle vlogo SB in izkazalo se je, da je to še ena institucija, ki mora prilagoditi svoj namen in cilje, če želi še naprej obstajati v svetu. Namesto pomoči Evropi se je SB torej raje osredotočila na nerazviti svet. Danes je slogan Svetovne banke: »Delamo za svet brez revščine« (The World Bank), med svojimi cilji pa navaja:

1. financiranje razvoja z denarnimi posojili, medtem ko si prizadeva za čim višje dobičke,
2. pospeševanje zasebnih tujih investicij,
3. pospeševanje uravnotežene rasti mednarodne trgovine na dolgi rok (Gélinas 2002).

Nikjer med cilji ni omenjena njena humanitarna funkcija, ki ji jo tako radi pripisujejo mediji. Namesto tega lahko vidimo, da sklad SB, medtem ko se države tretjega sveta utaplajo v svojih dolgovi, presega 16 milijard dolarjev in da njen letni profit dosega milijardo dolarjev³⁰ (Gélinas 2002). Glavna naloga SB je torej posojanje denarja za razvoj. Problem se pojavi, ker se

---

³⁰ Podatki SB pred letom 2002.

pomembnost banke in njene vloge v svetu povečuje s količino denarja, ki ga SB nameni posojilom. Poglejmo nekaj dejstev. SB za posojila nameni med 20 in 25 milijard dolarjev na leto in četrtnina teh posojil je namenjenih državam v razvoju, kar povzroča množično prezadolženost. Poleg tega SB ne tolerira nobenih zamud pri povračilih. Noben posameznik, prav tako pa tudi nobena država oziroma vlada se ne morejo izogniti povračilu dolga. Posojila državam se odobrijo zgolj pod nekaterimi pogoji, ki zadevajo prosto trgovino in pravico do investiranja ter so pogojena s strani MDS (Gélinas 2002). Kakšne so posledice sprejema teh pogojev je jasno razvidno iz primera Haitija, ki ga v svoji knjigi Profit pred ljudmi navaja Chomsky.

V osemdesetih letih prejšnjega stoletja je SB uspela v svoji zahtevi, da so na Haitiju liberalizirali gospodarski sistem. Pred temi posegi so na Haitiju pridelali dovolj riža za svoje potrebe, po tem pa so lahko krili le še kakšno polovico teh potreb. Najbolj revna država v tem delu sveta je kar naenkrat postala največji uvoznik riža iz ZDA, katerega pridelavo je država seveda močno podprla s subvencijami. Ameriški pridelovalci riža in peščica haitskih bogatašev so močno povečali svoje dobičke, medtem ko so plače (na Haitiju) zaradi velikega povečanja brezposelnosti v povprečju padle za 56 odstotkov (Chomsky 1999, 9). Kot je razvidno iz tega primera, so posegi Svetovne banke donosni samo za tiste, ki imajo že sedaj dovolj, medtem ko so vsi ostali še naprej ujeti v začarani krog revščine, ki se samo še pogloblja.

Tako kot MDS tudi SB ne pozna demokratičnega odločanja znotraj same institucije. Ustanovitelj 51 odstotnega deleža Svetovne banke je Zakladnica ZDA, poleg tega pa sta MDS in SB med seboj povezani s tako imenovanim navzkrižnim pogojevanjem. To v praksi pomeni, da mora odločitve najprej potrditi MDS, nato pa lahko država dobi posojilo s strani SB. Skupina sedmih najmočnejših držav (ZDA, Velika Britanija, Kanada, Francija, Nemčija, Italija in Japonska) ima skupaj več kot 40 odstotkov glasov v upravnih odborih teh dveh institucij (Colgan v Shah 2010č). Samo ZDA imajo v upravnem odboru SB 16,03 odstotka glasov, v upravnem odboru MDS pa 16,67 odstotkov glasov. Ker se v obeh institucijah odločitve sprejemajo s 85 odstotno večino, to pomeni, da ima ZDA v obeh institucijah izključno pravico veta na te odločitve.

9.3 SPLOŠNI SPORAZUM O CARINAH IN TRGOVINI (*General Agreement on Tariffs and Trade—GATT*) TER SVETOVNA TRGOVINSKA ORGANIZACIJA (STO)

Na začetku so obstajale različne možnosti mednarodnega trgovinskega sporazuma. Ena od teh je bila na primer uvedba splošnega načela, ki bi upošteval nesorazmeren razvoj različnih držav. Ta predlog je vseboval načelo pozitivne diskriminacije in bi lahko omogočal bolj pravično trgovanje med državami, vendar ZDA niso bile pripravljene podpisati nobenega dogovora, ki ni temeljil na načelih nediskriminacije. Kongres ZDA je zato raje sprejel Splošni sporazum o carinah in trgovini (*General Agreement on Tariffs and Trade*; v nadaljevanju GATT). 15 aprila 1994 je bil nato podpisan Marakeški sporazum, ki je stopil v veljavo 1. januarja 1995 in s katerim je bila ustanovljena STO. Danes ima STO 153 držav članic, 31 držav pa ima status opazovalk. Medtem ko je bil GATT zadolžen zgolj za carine in dobrine, pogodbe STO pokrivajo tudi področja storitev, intelektualne lastnine, kapitalskih tokov ... Danes STO predstavlja osrednjo mednarodno institucijo, ki skrbi za pospeševanje proste trgovine in se znotraj tega ukvarja predvsem s pravili mednarodne trgovine. Njen cilj, sodeč po lastnih besedah, je »pomagati proizvajalcem dobrin, ponudnikom storitev, uvoznikom in izvoznikom pri opravljanju/upravljanju njihovega dela« (World Trade Organization 2008). V brošuri z naslovom Razumeti STO trdijo, da je STO rezultat pogajanj med državami članicami (Understanding WTO).

To deloma sicer drži, vendar kljub dejstvu, da so tudi države tretjega sveta podpisale Marakeške sporazume, niso imele ravno veliko vpliva na oblikovanje in odločitve organizacije. Ta del sporazumov je večinoma potekal v odločanju med ZDA in Evropo³¹. To je bilo očitno že ob samem podpisu sporazumov, ko je predstavnik Mauritiusa rekel, da so sicer izgubili vse, ampak bodo svojo glavo na tnilo položili z dostojanstvom (Gélinas 2002, 108). Na tem mestu se torej lahko vprašamo, ali je STO resnično rezultat enakovrednih pogajanj med državami članicami.

---

³¹ Na tem mestu sicer uporabljam besedo Evropa, vendar ne gre za geografsko Evropo, ampak prej za države zahodne Evrope, ki so v tem času že tvorile tudi Evropsko unijo.

Poglejmo si načela STO, ki jih lahko na kratko povzamem v naslednjih točkah:

1. **nediskriminacija** – to načelo pomeni, da morajo vse države domača in tuja podjetja obravnavati enakovredno in ne smejo favorizirati domače proizvodnje. Pod STO-jem naj bi bili tudi vsi narodi obravnavani enakovredno;
2. **recipročnost** – države naj bi ena drugi zagotavljale enake koncesije;
3. **transparentnost** – pogajanja in postopki naj bi bili odprti in pošteni ter v skladu s pravili, ki veljajo za vse enako;
4. **posebno obravnavanje** – države v razvoju lahko v nekaterih primerih zahtevajo pozitivno diskriminacijo zaradi zgodovinsko neenakovrednega trgovanja (Shah 2006b).

To so načela, po katerih STO oblikuje svoje politike, vendar se zdi realnost precej drugačna. Obstajajo mnoge kritike na račun delovanja STO-ja, kot na primer, da ne dovoljuje zadostne participacije javnosti, medtem ko je zelo odprt za sodelovanje z velikimi korporacijami. STO favorizira neomejeno trgovino na račun nacionalnih zakonov, ki ščitijo zdravje ljudi, okolje ... Države na primer ne morejo zavrniti genetsko pridelane hrane ali mlečnih izdelkov z genetsko pridobljenimi hormoni.

V Gvatemali je na primer vlada skušala zmanjšati umrljivost otrok, tako da so matere s pomočjo propagande prepričevali, naj otroke dojijo s svojim mlekom in naj jih ne hranijo z genetsko predelanim mlekom, ki ga ponujajo otroška podjetja. Korporacija, ki jo je zadevalo oglaševanje, se je pritožila na GATT in Gvatemala je morala spremeniti zakon (Shah 2006b). Najdemo lahko še veliko drugih primerov, iz katerih je jasno razvidno, da v STO dobički pretehtajo vrednost človeških življenj. Sodeč po tem lahko katerakoli korporacija izpodbija katerokoli državo, ki deluje znotraj STO-ja in posledično je država največkrat prisiljena spremeniti svojo zakonodajo.

Iz tega zornega kota lahko rečemo, da države izgubljajo svojo moč, medtem ko jo na njihov račun pridobivajo korporacije. Temeljna listina STO ne vsebuje nikakršne klavzule o kulturi, ekologiji, morali ali družbi, kar predstavlja še eno oviro več na poti k vzpostavitvi pravičnejšega sistema trgovine med bogatimi in revnimi ekonomijami v svetu. Poleg tega močne ekonomije vsa ta pravila proste trgovine spoštujejo samo v primeru, da imajo od tega same korist, saj je na področjih, kjer imajo države v razvoju konkurenčno prednost, razviti svet obdržal visoko stopnjo

protekcijonizma (carine in druge ovire prostega pretoka) (Gélinas, 2002). Države tretjega sveta bi se najverjetneje strinjale, da so s STO-jem pridobile samo izgube in da so svoje trge odprle zgolj zaradi pritiska s strani STO-ja in razvitih ekonomij.

9.3.1 SPORAZUM O TRGOVINSKIH VIDIKIH PRAVIC IN INTELEKTUALNE LASTNINE (*Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights*³²)

Posebne omembe je na tem mestu vreden tudi eden od sporazumov, oblikovana znotraj STO-ja, ki zadeva pravice intelektualne lastnine ter se ukvarja s tem, kako bi se to lastnino lahko zaščitilo pred piratstvom. S tem sporazumom so bila določena pravila patentiranja izdelkov – katere izdelke se lahko patentira in katere ne. Sporazum TRIPS je bil oblikovan, da bi avtorji svoje izdelke lahko zaščitili pred zlorabo. Najpogosteje se uporablja na področjih farmacije in novih zdravil ter na področju visokotehnoloških izdelkov, ki zahtevajo veliko raziskav, inovacij, poskusov in novih izumov. Prav tako se aplicira na razne umetnosti – glasba, film, književnost ...

Avtorji so s tem sporazumom pridobili pravico do plačila v zameno za uporabo njihovih izdelkov. Obstaja več različnih načinov zaščite izdelkov³³. Zagovorniki sporazuma trdijo, da je to učinkovit način za nadaljnje tehnične inovacije in prenos tehnoloških znanj na posameznih področjih, saj je profit, ki ga prinesejo zaščite intelektualne lastnine, spodbuda za nadaljnje raziskave in razvoj na področju. Na ta način naj bi od sporazuma pridobili vsi, tako ustvarjalci intelektualne lastnine kot tudi njeni uporabniki. Sčasoma pa se bo posledično povečala tudi dobrobit celotne družbe (World trade organization 2011).

Podrobnejši pogled v TRIPS nam hitro razkrije, da le s težavo dosega cilje o večji blaginji prebivalstva. Sporazum med drugim preprečuje imitacijo patentiranih oziroma zaščiteneh izdelkov in lastnine. Pravilo se zdi precej nesmiselno in celo ironično, če imamo v mislih, da naj bi bil osnovni namen spodbujanje nadaljnjega razvoja izdelkov, kar naj bi bila tudi ena od osnovnih koristi proste trgovine. Prav tako je močno preprečen prenos tehnologije, torej še ena od koristi, ki naj bi jih spodbujala prosta trgovina in STO. Na ta način pravila STO-ja uničujejo

---

³² V nadaljevanju TRIPS.

³³ Knjige, slike, filmi ... so avtorsko zaščiteni (copyright), novi izumi so patentirani, imena znamk in logotipi izdelkov so registrirani kot blagovne znamke, hrana ter pijača pa lahko dobijo zaščito geografskega porekla.

možnosti manj razvitih držav, da bi razvijale cenejše alternative. Posledično se v velike korporacije stekajo visoki profiti, medtem ko imajo drugi zvezane roke in je njihov napredek dobesedno preprečen (Shah 2006b).

Kritiki izpostavljajo, da so pravila napisana za kopičenje dobičkov, brez note humanosti in aplikacije na dejanske potrebe svetovnega prebivalstva, saj trenutna pravila razvijajočim narodom otežujejo nadaljnji razvoj, ki postaja vedno bolj drag in zato tudi vedno bolj nedostopen. Poleg tega se nadaljnje raziskave in razvoj na določenem področju mnogokrat osredotočajo na potrošniške kaprice in ne na resnične potrebe. Večina raziskav na področju agrikulture se na primer osredotoča na izboljšanje zunanjšega izgleda in okusa produktov za potrošnike razvitih držav in bogatih trgov, namesto da bi se posvečale inovacijam na področju trajnega kmetijstva in zagotavljanju hrane, od katere so odvisni v najrevnejših predelih sveta. Podobna zgodba se odvija tudi na področju medicine. Medtem ko v laboratorijih razvijajo hkrati osem novih zdravil za erektilno disfunkcijo, ki so pravzaprav samo različne verzije viagre, v državah tretjega sveta na leto umre okrog šest milijonov ljudi za boleznimi, kot sta malarija in tuberkuloza. Novih zdravil za te bolezni ne razvija nihče (Shah 2010b).

Postavlja se tudi vprašanje, kdo ima pravico patentirati/zaščititi določeno zadevo. Večkrat se je že zgodilo, da so velike korporacije dobile v roke produkte in znanje, ki ga same niso razvile, ampak je na nekem področju obstajalo že stoletja. Ker pa so bile prve, ki so ga patentirale, so morali »potrošniki« nato začeti plačevati za produkte, ki so jih morda celo sami pomagali soustvarjati³⁴.

Pravice intelektualne lastnine omogočajo posameznim osebam in podjetjem ekskluzivni nadzor nad določenim znanjem, s čimer vzpostavljajo monopolni položaj. Monopoli pa so, tudi v očeh SB, MDS in STO, izkrivljanje gospodarstva. Omejevanje uporabe intelektualnih dosežkov ne vpliva zgolj na ekonomijo in gospodarstva po svetu, ampak je lahko tudi ločnica med življenjem in smrtjo.

---

³⁴ *London's Observer* je poročal, da več kot 100 indijskih rastlin čaka na odobritev patentnega urada v ZDA. Do sedaj so bile že patentirane različne rastline indijskega izvora, kot na primer amla, ajr amla, salai, dudhi, gulmendhi ... in mnoge druge. Bio piratstvo velikih korporacij je razširjeno po vsem svetu, še posebej v državah tretjega sveta, v Afriki, Latinski Ameriki in Aziji (Sridharan 2002).

10 POSLEDICE UVAJANJA NEOLIBERALNIH POLITIK IN REFORM

»Šestodstotna rast – vse lepo in prav; vendar ta rast do najnižjih slojev preprosto ne pronica.«

(John Githongo, vodja antikorupcijske komisije v Keniji v obdobju 2003—2005)

V prvem delu diplomskega dela sem izpostavila teorije, ideologije in zgodovinski okvir, znotraj katerih se je razvijala in počasi nastajala današnja situacija. Zdi se, da v današnjem svetu nadnacionalne institucije dobivajo vedno večjo moč in da so se jim nacionalne države prisiljene do določene mere uklanjati. Večkrat se zdi, kot da države nimajo niti izbire niti moči, da bi se uprle neoliberalnim trendom. V nadaljevanju bom analizirala konkretne primere predvsem iz Latinske Amerike, s katerimi želim pokazati, kakšen je vpliv uvajanja neoliberalnih politik v državah tretjega sveta. Pri tem bom skušala analizirati različna področja, na katere sežejo vplivi teh politik in reform.

Preden začnem s samo analizo bi rada poudarila, da se primeri, ki jih navajam in opisujem v nadaljevanju, nanašajo na različne države in različna obdobja, kar pa ne pomeni, da gre za osamljene primere. Poudariti želim, da ne gre za izoliran potek dogodkov in da se v večji ali manjši meri stvari ponavljajo v vseh državah v razvoju³⁵, ki so prisiljene na tak ali drugačen način sprejeti neoliberalne reforme. Čeprav so primeri vzeti iz različnih okoliščin, ne gre za osamljene fenomene, kot bi se morda lahko zdelo na prvi pogled.

---

³⁵ V zadnjem času lahko vedno pogosteje opazimo, da se podobne politike in reforme odvijajo tudi v razvitih državah in da tudi tu sledijo podobni trendi in posledice, kot se je to v preteklosti že dogajalo v državah tretjega sveta.

10.1 NEOLIBERALNE REFORME, KI POTEKAJO POD TAKTIRKO

MDS, SB in STO

»Mednarodni denarni sklad si morate predstavljati kot zdravnika. Denar je zdravilo. Toda tudi države, pacienti, morajo spremeniti svoje življenje, če želijo ozdraveti. Ne gre drugače.«

(Dominique Strauss-Khan, generalni direktor MDS v obdobju 2007—2011)

Z izrazom neoliberalne reforme in politike se nanašam na ukrepe, ki so bili sprejeti pod imenom Washingtonski konsenz in so jih kasneje vse tri institucije promovirale pod imenom Politike strukturnega prilagajanja (*Structural Adjustment Policies*; v nadaljevanju SAP). Gre za tri osnovne ukrepe, ki so bili predpisani vsem državam ne glede na njihovo situacijo in specifikke. Skozi nadaljnja poglavja bomo lahko opazili fenomen »one size fits all«, kar pomeni, da Breton Woods institucije delujejo po principu enakih ukrepov za vse. Države, kulture in razmere v posameznih državah so med seboj zelo različne in njihovo izhodiščno stanje je večkrat popolnoma neprimerljivo. Mednarodne finančne institucije pa poznajo samo eno vrsto predpisov, ki jih potem »vsiljujejo« vsem svojim »strankam« ne glede na prej omenjene specifikke. SAP je paket politik, ki so jih bile države v razvoju primorane sprejeti, če so želele dobiti posojila od Svetovne banke³⁶.

Ukrepi, ki jih predpisujeta SB in MDS, so naslednji: zmanjševanje državnih izdatkov, liberalizacija gospodarstva, ki mora temeljiti na izvozno usmerjenih trgih, zmanjšanje vloge države na najnižjo možno raven. SAP zahteva privatizacijo in ukinitvev ukrepov, ki ščitijo gospodarstvo ter zagotavljajo njegovo napredovanje. Med predpisanimi ukrepi so tudi devalvacija valute, zvišanje obrestnih mer, fleksibilnost trga dela, ukinitvev raznih subvencij. Da bi trgi postali privlačnejši za tuje investitorje, pa se med pogoji najdejo tudi ukrepi o zmanjševanju oziroma ukinjanju raznih regulacijskih politik in standardov. V nadaljevanju bom podrobneje opisala te ukrepe ter na konkretnih primerih izpostavila njihove posledice. Na kratko se bom dotaknila tudi vloge tujih investicij v državah tretjega sveta. Te same po sebi sicer ne spadajo med ukrepe, predpisane s strani mednarodnih finančnih institucij, vendar sem se odločila,

---

³⁶ Za povezanost med Svetovno banko in MDS-jem glej poglavje *Skupina Svetovne banke*.

da jih v to poglavje vključim, zaradi izjemno močnega vpliva, ki ga imajo na dejanski razvoj v državah tretjega sveta.

10.1.1 Finančna varčnost

Fiskalna disciplina je bila dolgo eden od osrednjih elementov pri pogojevanju posojil s strani MDS-ja. V ta namen je MDS redno predpisoval zmanjševanje vladnih odhodkov oziroma drugače povedano zategovanje pasu. Obstaja široko sprejeto mnenje, da je velik in stalen primanjkljaj eden poglavitnih vzrokov za makroekonomsko nestabilnost države, ki se kaže v inflaciji, zamudah oziroma primanjkljajih pri plačilih in begu kapitala. Obstaja več načinov, kako zmanjšati javnofinančni primanjkljaj. Eden od teh je zvišanje davkov, drugi pa zmanjšanje vladnega trošenja. Od Reaganovih časov naprej se Washington občutno bolj nagiba k sprejemanju drugega, torej k zategovanju pasu s strani vlade. Zmanjševanje vladnega primanjkljaja poteka na več različnih načinov, med katerimi so privatizacija državnih podjetij, deregulacija na trgu oziroma njegova liberalizacija, spodbujanje tujih investicij v državi, ukinjanje subvencij ... Prav tako za zmanjševanje vladnega primanjkljaja večkrat predpisujejo ukrepe zmanjševanja javnega trošenja in spremembe davčne zakonodaje (Williamson 2002). Dobro so poznane izjave o tem, da je javni sektor preobširen, da »pojé« preveč vladnega denarja, ki ga država meče skozi okno, saj marsikje velja splošno sprejeto mnenje, da je javni sektor neučinkovit pri svojem delovanju.

Sprememba davčne politike je eno od pogostih priporočil za zmanjševanje vladnega primanjkljaja. Ta ukrep naj bi bil, po mnenju nekaterih avtorjev, s strani mednarodnih institucij sicer alternativen in manj priljubljen, vendar v realnosti to ni vedno tako (Williamson 2002). Sprememba davčne zakonodaje naj bi zagotovila več prihodkov v državno blagajno, pri čemer je zanimivo dejstvo, da zakonodajne spremembe velikokrat zmanjšajo davke najbogatejšim, medtem ko za najnižje sloje ti ostanejo nespremenjeni. V mnogih državah so tako na primer sprejeli enotno davčno stopnjo (od tu dalje EDS), katere zagovorniki trdijo, da so vsi davkoplačevalci obravnavani enako in da bo zato prihajalo do manj prevar in izogibanj plačevanju davkov. Prav tako trdijo, da EDS dvigne konkurenčnost trga v mednarodnem pogledu, saj država s tako obdavčitvijo pritegne več kapitala z vsega sveta. EDS naj bi dodatno spodbudila

gospodarstvo, saj se z njo zmanjša davčna obremenitev za delo, varčevanje in naložbe, hkrati pa spodbuja produktivnost in inovativnost. Zagovorniki trdijo tudi, da naj bi se z uvedbo EDS zmanjšala stopnja politične korupcije, saj bi se ustvaril transparenten in pregleden sistem, s čimer bi se onemogočilo prelivanje denarja (Mitchell 2005).

Nasprotniki takega načina obdavčitve izpostavljajo, da EDS ne prinaša enakosti med ljudi, ampak njihovo neenakost le še povečuje. Prva posledica EDS je, da nižji sloji začnejo podpirati višji sloj, saj sami v državno blagajno v najboljšem primeru še vedno prispevajo toliko kot prej, v najslabšem pa se njihovi prispevki celo povečajo, medtem ko se prispevki višjega sloja znižajo. EDS ne doseže enake obravnave ljudi, temveč namesto tega enako obravnava denar. Za tiste, katerih zaslužki so nizki, je dragocen vsak evro³⁷ in tudi najmanjše povečanje davkov oziroma že najmanjši izpad dohodkov jih močno prizadene. Ljudi, ki se nahajajo v višjem sloju, pa tudi malce večji izpad dohodka ne bo tako zelo »prizadel«. Gre torej za razlikovanje med »denarjem za preživetje« in »denarjem bogatih«, ki ga EDS ne upošteva. Zagovornikom progresivne obdavčitve se zdi veliko bolj pošteno in enakopravno, da bogati v državno blagajno in sam sistem prispevajo več, saj jim sistem to tudi v večji meri vrača. So namreč koristniki marsikaterih ponudb, ki si jih revnejši sloji ne morejo privoščiti ali pa jih je sistem na nek način izrinil iz njih³⁸. Kako bi torej lahko bilo pravično, da vsi prispevajo enako (oziroma, sodeč po prejšnjem argumentu, nižji sloji proporcionalno celo prispevajo več), če je na koncu koristnost prispevka na strani višjih slojev (Dunn 2006).

Dunn tudi predpostavlja, da nižje obdavčevanje pomeni več dohodka za višji sloj, ki bo dohodek namenil za ustvarjanje novih delovnih mest, zavrne kot popolnoma nesmiselno. Nekdo, ki zasluži več in zaradi manjšega davka več tudi prihrani, tega denarja ne bo nujno porabil za ustvarjanje novih delovnih mest. Denar sam po sebi ne ustvarja delovnih mest. Prav tako jih ne ustvarja dobrodelnost višjega sloja do nižjih slojev. Veliko več vpliva na ustvarjanje novih delovnih mest ima povpraševanje po dobrinah. Pri tem je seveda treba imeti v mislih, da večina potrošnikov ne

---

³⁷ Zaradi lažjega izražanja na tem mestu izpostavljam posamezno valuto, vendar to ne pomeni, da napisano velja samo za evro območje. Enako se lahko aplicira na katerokoli valuto.

³⁸ Dunn izpostavlja nekaj primerov, kot je na primer vojska, ki varuje nek teritorij. V primeru napada bi namreč bogati izgubili mnogo več kot pa revni, katerih lastnina je manjša. Prav tako sistem sam bolj »upošteva« višji sloj ljudi. Policija ali reševalci se bodo prej odzvali na klic nekoga, ki živi v soseski višjega sloja, kot pa na klic nekoga, ki prihaja iz nevarne soseske nižjega sloja ali geta. Prav tako se lahko pripadniki višjega sloja v večji meri poslužujejo državne infrastrukture (avtoceste, mostovi, sateliti, komunikacijski sistemi ...) (Dunn 2006).

prihaja iz višjega sloja, kar torej pomeni, da je treba za spodbudo povpraševanja sredstva zagotoviti nižjim slojem, EDS pa jim ta sredstva jemlje (Dunn 2006).

Manj ekstremni primer od enotne davčne stopnje je spreminjanje razredov obdavčitve³⁹. V vsakem primeru, proporcionalno gledano, revnejši sloji v blagajno vplačujejo več kot tisti, ki imajo že tako dovolj za preživetje. Breme pade na pleča tistih, ki se že tako borijo za preživetje in nimajo alternativnih izhodov.

10.1.2 Privatizacija

»Najboljša stvar za nas je, da zmanjšamo vpliv države na minimum.«

(Carlos Andres Pérez, predsednik Venezuele v obdobju 1974—1979, ob uvajanju neoliberalnih ukrepov)

Ne samo, da MDS pod svoje pogoje posojil redno postavlja privatizacijo, ampak mora biti ta tudi čim hitrejša. Hitrejši kot je proces, višje ocene država dobi znotraj MDS. MDS zagovarja stališče, da je hitra privatizacija izjemno pomembna in da se reševanje problemov pravične konkurence in regulacije lahko pusti za čas, ko bo privatizacija že izpeljana. MDS se pri tej zahtevi osredotoča zgolj na ekonomska merila, kot je na primer velikost vladnega primanjkljaja, ne ukvarja pa se z učinkovitostjo in konkurenčnostjo industrije, kar ima mnogokrat uničujoče posledice (Stiglitz 2002, 54, 56).

Za zahtevo po hitri privatizaciji stojita dve domnevi o delovanju trgov. Prva pravi, da je država neučinkovita pri vodenju podjetij. Zasebni sektor naj bi bil pri vodenju podjetij in priskrbi storitev učinkovitejši, saj je to njegova osnovna naloga. Če vlada te naloge prepusti zasebnemu sektorju, se lahko začne ponovno posvečati opravljanju svojih prvotnih funkcij – vodenju države. Ne samo, da je vlada neučinkovita v zasebnem sektorju, ampak na nek način trg celo ovira. Zagovorniki neoliberalnih reform so prepričani, da bo trg hitro poskrbel za vrzel, ki jo bo

---

³⁹ Tudi v Sloveniji se je nekaj časa govorilo o možnosti uvedbe enotne davčne stopnje. Na koncu se je zakonodaja sicer spremenila, vendar so namesto enotne davčne stopnje uvedli tri razrede (16 odstotkov, 27 odstotkov in 41 odstotkov), namesto prejšnjih petih (16 odstotkov, 33 odstotkov, 37 odstotkov, 41 odstotkov in 50 odstotkov). Kot lahko vidimo, je tudi Slovenija sledila trendu zmanjševanja davka za najvišji sloj, medtem ko so davki najnižjega sloja ostali nespremenjeni.

povzročil umik države iz gospodarstva in torej ni nobenega razloga, da bi država še naprej vztrajala pri svojem delovanju na gospodarskem področju (Stiglitz 2002, 54, 55).

Praktični primeri privatizacije po celem svetu nam razkrivajo precej drugačno sliko. Hitra in nepremišljena privatizacija ima več negativnih kot pozitivnih učinkov. Ker ima privatizacija prednost pred regulacijo in vzpostavljanjem konkurence, se s privatizacijo na trgu mnogokrat vzpostavi monopol. Ko je monopol enkrat ustvarjen, je pogoje pravične konkurence skoraj nemogoče doseči, saj ima monopol sredstva in interes, da ostane v monopolnem položaju. Monopoli, ki zrastejo kot posledica hitre privatizacije, so resda lahko učinkovitejši pri preskrbi storitev in proizvodnji, vendar so še največkrat najučinkovitejši pri izkoriščanju svojega monopolnega položaja, katerega breme posledično nosijo potrošniki⁴⁰ (Stiglitz 2002, 56).

V praktičnih primerih se za resnično ni izkazala niti druga domneva, da bo trg hitro in učinkovito zapolnil praznino, ki jo bo za seboj pustil umik vlade. Mnogokrat vlada na trg poseže ravno zato, ker je bil trg neučinkovit in ni zagotovil vseh potrebnih storitev. Praznina torej ni vedno zapolnjena, in četudi trg sčasoma le poskrbi za to praznino, so posledice »čakanja« lahko nepopravljive (Stiglitz 2002, 55). V vsem tem največje breme nosi končni porabnik, še posebej tisti z nizkimi prihodki, ki si alternative ne more privoščiti, tudi če ta obstaja.

S privatizacijo je močno povezana še ena kočljiva tema, ki je posebej očitna v državah tretjega sveta – korupcija. Zagovorniki privatizacije trdijo, da se bo s privatizacijo državnih podjetij zmanjšal nepotizem in deljenje dobičkov vladnih podjetij nekaj posameznikom na državnem vrhu. Hkrati pa pozabljajo, da bo ista podkupljena vlada izvajala tudi privatizacijo in da so možnosti, da bo privatizacija izvedena korektno, praktično nične. Mnogokrat državna podjetja prevzamejo kar vladni funkcionarji sami, saj na prostem trgu in brez vladne regulacije niso več omejeni in lahko svoje posle nadaljujejo s popolnoma prostimi rokami. Državna podjetja so prodana pod tržno ceno, nato pa se dobički začnejo kopičiti v zasebnih rokah, medtem ko je državna blagajna vedno bolj prazna (Stiglitz 2002, 58).

---

⁴⁰ Tu se z besedo potrošniki ne navezujem na prototip potrošnika, ki kupuje v trgovini, ampak imam v mislih tudi odjemalce raznih ponudb, ki so mnogokrat nujne za samo preživetje (vodovod, elektrika, telefonija, prevozi ...).

Zagovorniki privatizacije obljublajo bolj učinkovito gospodarstvo, kar naj bi pripeljalo do višje blaginje ljudi in posledično do višjega življenjskega standarda v državi. Namesto tega privatizacija pripelje do izgube služb in podražitve dobrin, kar ljudi pahne v še večjo bedo, prav tako pa ne pripomore k višjemu dohodku države. Edino s čimer se država lahko tolaži, so kratkotrajne finančne injekcije, ki jih dobi s prodajo državnih podjetij. Ob dejstvu, da so te finančne injekcije manjše od dejanske vrednosti podjetij, tudi ta tolažba ni več zadovoljiva.

10.1.3 Liberalizacija trgov

»Smo prosto trgujoč narod, in da bi lahko tak narod ostali tudi v prihodnje, moramo uveljaviti določene zakone. In točno to smo tudi storili. Videli smo, da neomejen uvoz močno vpliva na pomembno nacionalno industrijo.«

(George W. Bush, predsednik ZDA v obdobju 2001—2009, pojasnjuje uvedbo carin na uvoz jekla iz EU)

Še ena zahteva, ki se ji države, potrebne finančne pomoči, ne morejo izogniti, je odstranitev ovir prosti trgovini, kot so kvote, carine in drugi zaščitni ukrepi, ki bi lahko vplivali na potek proste trgovine (subvencije in druge vladne pomoči različnim sektorjem ali proizvodnjam). O liberalizaciji govorimo, tudi kadar gre za nevmešavanje vlade v finančne in kapitalske trge. Liberalizacija trgov naj bi povečala državni prihodek, saj spodbuja vire, da se premikajo v smeri večje produktivnosti. Delovna mesta v »neučinkoviti« sferi se bodo sicer ukinila, vendar zagovorniki trdijo, da se bodo z liberalizacijo trgov prej ali slej pojavila nova, ki jih bodo lahko zasedli tisti, ki so v prvi fazi liberalizacije ostali brez zaposlitve. Tudi pri liberalizaciji MDS vztraja pri čim hitrejšem končanju procesa, s čimer pogojuje svojo pomoč. Države, ki nujno potrebujejo to pomoč, se znajdejo v precepu in so na koncu prisiljene sprejeti pogoje mednarodnih finančnih institucij (Stiglitz 2002, 59).

Tudi v tem primeru se teorija zelo razlikuje od prakse. Največkrat z liberalizacijo nastopi samo prva faza – izguba delovnih mest. Za ustvarjanje novih delovnih mest in novih podjetij sta potrebna kapital in podjetništvo, ki pa sta v državah tretjega sveta težko dosegljiva. Zaradi nizke izobrazbene stopnje večine prebivalstva v teh državah težko govorimo o široko razvitem čutu za podjetništvo. Prav tako je močno prisotno pomanjkanje ustreznega kapitala (Stiglitz 2002, 59).

Dosti hujše posledice kot sama liberalizacija trgov pa nosijo s seboj pogoji, pod katerimi so države v razvoju prisiljene svoje trge odpreti navzven. Gre za zelo različna pogajalska izhodišča med državami, pri čemer imam v mislih predvsem izhodišča držav razvitega sveta, ki stojijo nasproti državam v razvoju. Razvite države so med pogajanjem države v razvoju prisilile k sprejetju pogojev, ki so jih spravili na rob preživetja. Tako so dosegle liberalizacijo za izdelke, ki so jih same izvažale in v katerih so imele absolutno prednost⁴¹, medtem ko same z raznimi ukrepi še naprej ščitijo sektorje, v katerih bi imele prednost države v razvoju⁴².

V državah tretjega sveta gospodarstvo pretežno temelji na surovinah, ki se nahajajo na njihovem teritoriju, ter na kmetijskih panogah. Kmetijski pridelki in izdelki so pglavitne izvozne dobrine, ki bi pripomogle k razvoju držav tretjih sveta, če bi jim bila zagotovljena možnost njihovega izvoza pod konkurenčnimi pogoji. Vendar so se razvite države prav tu izvzele iz pogojev proste trgovine, ki so jih pred tem same postavile državam v razvoju. Razvite države v večini primerov niso umaknile svojih kvot in carinskih omejitev, poleg tega pa so obdržale tudi subvencije v sektorjih, ki drugače ne bi bili konkurenčni niti na domačem niti na tujem trgu in kjer bi imele države v razvoju primerjalno prednost pred njimi⁴³.

Glede na globalne pogoje bi imele države v razvoju v kmetijskih panogah veliko prednost pred razvitimi državami, saj po podatkih SB kar trije od štirih prebivalcev v tretjem svetu živijo v ruralnih predelih (The World bank 2007). Zaradi subvencioniranja kmetijskih panog v razvitem svetu pa te države na globalnem trgu niso konkurenčne, kar še pogloblja državni javni dolg in revščino njihovih prebivalcev. Poleg tega je tudi vrednost izvoznih in uvoznih artiklov med seboj neprimerljiva. Kot sem omenila, gospodarstva držav tretjega sveta temeljijo predvsem na surovinah in pridelkih, ne pa na končnih produktih z dodano vrednostjo. Države v razvoju torej izvažajo cenejše surovine, brez dodane vrednosti, uvažati pa so prisiljene končne izdelke iz teh surovin, ki v procesu izdelave/predelave pridobijo dodano vrednost in so zato dražji (Shah

---

⁴¹ Gre predvsem za industrijske izdelke (avtomobili, stroji ...).

⁴² Kmetijski izdelki in pridelki (na primer sladkor, koruza, riž ...), tekstilna industrija ...

⁴³ Evropska unija bo v letih 2007—2013 v skladu s politiko razvoja podeželja (kamor spada tudi postavka izboljšanja konkurenčnosti kmetijskega in gozdarskega sektorja) prispevala več kot 96 milijard evrov, kar predstavlja 43 odstotkov evropskega proračuna (Evropska komisija 2011; Evropska komisija 2009). Leta 2002 so v ZDA sprejeli kmetijski zakon (*Farm Bill*), ki je kmetijskemu sektorju zagotovil subvencioniranje v višini 190 milijard dolarjev za naslednjih 10 let (Shah 2010a). Samo leta 2009 so za subvencioniranje kmetijskega sektorja na primer namenili 180,8 milijard ameriških dolarjev. V Kanadi se je pomoč kmetom v različnih oblikah v zadnjih 20 letih potrojila in trenutno znaša dobrih 8 milijard kanadskih dolarjev letno (Mkcenna 2010).

2010č). Poleg tega svoj lonček doda tudi STO s svojimi rigidnimi pravili in pogoji, s katerimi še povečujejo že tako velik razkorak med državami v razvoju in industrializiranimi državami.

Nazoren prikaz takega delovanja najdemo v Boliviji. Bolivija je svoje trgovinske ovire tako zelo znižala in omejila, da so bile nižje od tistih, ki jih postavljajo ZDA. Hkrati je vestno sodelovala z vlado ZDA pri izkoreninjenju gojenja koke, ki že tako obubožanim kmetom mnogokrat predstavlja edini ali pa vsaj najboljši možni vir zaslužka⁴⁴. ZDA kljub vsem ukrepom, ki jim je sledila bolivijska vlada, svojih trgovinskih ovir niso zmanjšale in so svoje trge še naprej skrbno varovale tudi pred uvozom sladkorja, ki, poleg gojenja koke, predstavlja najboljšo alternativo za preživetje bolivijskih kmetov (Stiglitz 2002, 61). Bolivija je odprla svoje trge za uvozne artikle razvitih držav in njena slabo razvita industrija z novo konkurenco ni imela nikakršne možnosti razvoja in prinašanja dobička. Posledica je bila izguba delovnih mest, kar posledično pomeni manj prihodkov v državno blagajno ter večjo porabo javnih sredstev⁴⁵. ZDA pa še naprej varujejo svoj trg in preprečujejo uvoz dobrin, s katerimi bi si lahko kmetje zagotovili vsaj minimalno možnost za preživetje⁴⁶ (prav tam).

Podobna zgodba (kot že večkrat) se je ponovno odvila na zadnjih pogajanjih Urugvajskega kroga, ko so se udeleženci dogovorili, da bodo odprli trge predvsem za storitve, ki jih izvažajo razvite države (finančne storitve, informacijska tehnologija ...), ne pa tudi za storitve, ki prevladujejo v nerazvitem svetu (kot na primer pomorske in gradbene storitve) (Stiglitz 2002, 60, 61).

Ker ta liberalizacija trgov ni bila dovolj in ker ni uspela doseči učinka, ki ga je obljubljala, se je kmalu pojavila nova zahteva – liberalizacija finančnih trgov. Deregulacija finančnih trgov je povzročila probleme celo v razvitem svetu. Kljub temu je MDS vztrajal na hitri deregulaciji in liberalizaciji finančnih trgov v razvijajočih se delih sveta. Liberalizacija finančnih trgov med drugim pomeni, da se ukinejo nadzorni mehanizmi, ki ponavadi nadzorujejo tako imenovane »hot

---

⁴⁴ Bolivija naj bi bila po podatkih CIE tretja največja svetovna pridelovalka koke in izvoznica kokaina (Central Intelligence Agency). Hkrati pa so največji svetovni trg za kokain ravno Združene države Amerike (United Nations Office on Drugs and Crime 2009).

⁴⁵ Z večjo porabo javnih sredstev se tu navezujem na socialno državo, katere breme postajajo brezposelni državljani.

⁴⁶ Poleg tega so na slabšem tudi potrošniki v ZDA. »Sladkorni lobi« v ZDA že desetletja zvišuje ceno tega artikla, s pomočjo vlade pa so uspeli doseči tudi kvote na uvoz sladkorja. V končni fazi je torej število tistih, ki imajo od teh politik korist, izredno majhno, omejeno na nekaj korporacij, medtem ko je število tistih, ki nosijo breme in plačujejo ceno teh politik, vedno več.

money« tokove. To je špekulativni denar, ki nikakor ne more služiti ustvarjanju novih delovnih mest in ustanavljanju novih podjetij v državi. Tveganja, ki jih špekulativni denar prinaša s seboj, pa investicije v neki državi (še posebej to velja za države tretjega sveta) naredi še toliko bolj tvegane in zato manj privlačne⁴⁷. Še ena od neprijetnih posledic je, da z liberalizacijo trgov zasebna podjetja postanejo tista, ki odločajo o sprejetju posojil, vlada pa ostaja tista, ki mora v končni fazi ta posojila odplačati. Revni so ponovno tisti, ki nosijo največje breme nestabilnega trga, in to ne glede na to, o katerem trgu govorimo (Stiglitz 2002, 65, 66).

Prav tako kot privatizacija naj bi bila tudi liberalizacija eden od ukrepov za doseganje boljšega gospodarskega stanja države in posledično večje blaginje vseh ljudi. Njeni učinki so bili v realnosti ravno nasprotni. Prva in najočitnejša posledica je bila ekonomska recesija. Države tretjega sveta niso imele izoblikovanih nobenih varoval, ki bi vsaj deloma blažile posledice nestabilnosti in poseganj tujih korporacij ter tokov špekulativnega denarja. Poleg tega tudi liberalizacija ni bila tako zelo liberalna, kot je izgledalo na prvi pogled. Leta 2000 je bil na primer podpisan *Africa Growth and Opportunity Act*, ki naj bi afriškim državam pomagal pri odpiranju gospodarstva in ustvarjanju trgov proste trgovine (African Growth and Opportunity Act). Sporazum na prvi pogled prinaša prosto trgovino in večjo možnost izvoza afriškim državam na različnih področjih – tekstilne panoge, oblačila, obutev ... Vendar morajo biti, pod tako imenovanimi pravili o pogojih porekla, preja in tkanine, ki jih uporabljajo za izdelavo izvoznih izdelkov, uvoženi iz ZDA ali druge primerne afriške države. Po ocenah MDS bi bili zaslužki afriških držav, vključenih v sporazum, petkrat večji, če bi ZDA umaknile omejitve o pravilih porekla (Watkins v Shah 2010a).

---

⁴⁷ MDS je sicer predpisal ukrepe za blažitev te situacije, vendar ti ne pomagajo pri izboljševanju stanja. Državam so svetovali, da v svoje rezerve (ki se večinoma shranjujejo v zakladnih menicah ZDA), shranijo znesek, ki je enak znesku posojila, za katerega so zaprosili. V končni fazi to pomeni, da si država od ZDA sposoja po obrestni meri 18 odstotkov, v zameno pa enak znesek posoja po obrestni meri 4 odstotke (Stiglitz 2002, 66).

10.1.4 Posledice tujih investicij

»To je postal boj med Davidom in Goljatom, boj med revnimi ljudmi in mednarodnimi korporacijami.«

(Óscar Olivera, vodja organizacije La Coordinadora)

Tuje investicije sicer ne spadajo med ukrepe, predpisane s strani Bretton Woods institucij, ker pa imajo pomemben vpliv na razvoj samih držav, se bom na kratko dotaknila tudi te teme. Spodbujanje tujih investicij v določeni državi temelji na predpostavki, da liberalizacija trgov spodbuja investicije na trgu, te investicije pa nadalje spodbujajo rast in blaginjo, ki se počasi pretaka v vse sloje družbe. Tuje investicije naj bi bile pri vsej tej zgodbi še posebej zaželene, saj imajo velike tuje korporacije dostop do finančnih virov, ki jih lahko s pridom uporabijo na novem trgu, še posebej kadar govorimo o trgih, kjer so lokalne finančne institucije šibke in nestabilne (Stiglitz 2002, 67). Poglejmo, če je to res tako.

Prva in neposredna posledica vdora velikih tujih korporacij na lokalne trge je uničenje lokalne industrije in majhnih podjetij, ki ne morejo tekmovati s temi velikani. Mednarodne korporacije si lahko privoščijo nižje cene, kar je ponavadi tudi glavni razlog za njihov uspeh. Uničenje vsega ostalega lokalnega gospodarstva pa pomeni uničenje konkurence. Ko te ni več, velika podjetja na trgu začnejo delovati kot monopol, in tudi postavljanje cen sledi temu trendu. Nizke cene in ugodnosti za potrošnika so v najboljšem primeru zgolj kratkotrajne (Stiglitz 2002, 68). Hkrati pa se tuje korporacije ne trudijo z vlaganjem v delovno silo, še manj pa jih skrbijo učinki, ki jih imajo njihova podjetja na okolje, v katerem delujejo.

Prav poseben, pozornosti vreden primer, so tuje investicije na področju bančništva. Velike ameriške banke zagotovo nudijo večjo varnost svojim strankam kot pa majhne lokalne banke (razen če so te podprte s strani vlade, kar pa je zaradi načela vladnega nevmešavanja v trge malo verjetno). V Argentini so v bančnem sektorju pred letom 2001 močno prevladovale tuje banke, ki so brez večjih težav zagotavljale dostop do sredstev velikim podjetjem in mednarodnim

korporacijam, medtem ko je bil malim lokalnim podjetjem dostop do kapitala močno otežen⁴⁸. Nastala situacija je pripeljala do stagnacije v rasti, ki jo je deloma povzročil ravno onemogočen dostop do kapitala, s čimer so bila onemogočena tudi nova vlaganja. Vlada je praznino skušala zapolniti z nekaj omejenimi posojilnimi ukrepi, vendar ni mogla popraviti nepopolnosti trga, kar je leta 2001 pripeljalo do zloma argentinskega gospodarstva in s tem tudi do zloma same države. K še globlji nestabilnosti in še hujšim posledicam za večino prebivalstva so pripeljale pretirane politike MDS-ja, ki so predpisovale vedno več finančne varčnosti ter zahtevale vedno višje davke, s katerimi bi zaradi pomanjkanja rasti lahko zmanjšali finančni primanjkljaj (Stiglitz 2002, 69).

Še en primer negativnih vplivov tujih investicij na področju bančništva lahko vidimo v Boliviji. Tudi tu so bile glavni vzrok za makroekonomsko nestabilnost tuje banke, ki so se leta 2001 zaradi povečanega globalnega tveganja odločile za drastično zmanjšanje svojih posojil. Nenadna sprememba v ponudbi posojil na trgu je državo pahnila v še globljo krizo, ki so jo pred tem že povzročile padajoče cene blaga in svetovna gospodarska upočasnitev (Stiglitz 2002, 70).

Zgoraj opisani primeri ponazarjajo razkorak med obljubami po širjenju družbene blaginje in realnostjo, ki ostaja tem obljubam popolnoma nasprotna. Posledice uvajanja neoliberalnih politik in reform so tako negativne tudi zato, ker gre za njihovo napačno udejstvovanje, pri čemer se ne upošteva širšega družbenega in zgodovinskega konteksta. Poleg tega imajo tuje investicije še eno značilnost, zaradi katere so lahko posledice v državah v razvoju še toliko hujše. Domače banke so veliko bolj dovzetne za tako imenovano »window guidance«, kar pomeni, da so bolj odzivne za potrebe na trgu in tudi v večji meri upoštevajo te potrebe⁴⁹. Bolj dovzetne so za pritiske zapolnitve lukenj v sistemu kreditiranja (Stiglitz 2002, 70). Tuje banke se za razliko od domačih ravna po zakonih globalnega trga, ki se lahko zelo razlikuje od konkretnih lokalnih razmer.

---

⁴⁸ Uspeh mednarodnega bančništva med drugim temelji na posojilih njihovim stalnim strankam, med katerimi najdemo velika podjetja in mednarodne korporacije, redko pa se na spisku znajdejo majhna lokalna podjetja (Stiglitz 2002, 69).

⁴⁹ Na primer izdatno kreditiranje, kadar gospodarstvo potrebuje tako vzpodbudo, in obratno.

10.1.5 Končni rezultat?

»Število umorov, ki jih zagreši revščina v Latinski Ameriki, ostaja skrivnost; vsako leto, brez najmanjšega šuma, tri atomske bombe prizadenejo skupnosti, ki so se navadile trpeti s stisnjenimi zobmi.«

(Eduardo Galeano, urugvajski pisatelj in novinar)

Prvotni namen uvajanja politik strukturnega prilagajanja oziroma SAP je bilo poplačilo dolga držav v razvoju in njihovo hitrejše napredovanje k razviti industrializirani družbi. V zgornjih opisih ukrepov SAP, vidimo, da je učinek večinoma ravno nasproten od zelenega. SAP kot prioriteto postavlja povračilo dolga in gospodarske politike na račun drugih področij razvoja države. Te politike zahtevajo zmanjševanje sredstev na področju zdravstva, izobraževanja, razvoja ... MDS in SB v praksi zahtevata, da države znižajo življenjski standard svojih državljanov. S tem, ko institucije države v razvoju in njihove voditelje silijo, da interese mednarodnih finančnih investorjev postavljajo pred interese lastnih državljanov, hkrati ogrožajo njihovo odgovornost in suverenost pri samoupravljanju držav. Obenem ogrožajo tudi njihovo demokratičnost, saj so prisiljene osnovne socialne potrebe svojih državljanov podrediti finančnim trgov, njihovim interesom, ciljem in delovanju. Na ta način preprečujejo vladam, da bi svojim državljanom lahko zagotovile temeljne človekove pravice, kot jih definira Splošna deklaracija o človekovih pravicah. Med osnovne pravice spadajo tudi pravica do hrane, zdravstvene oskrbe in izobrazbe, ki so močno kratene ravno zaradi zahtevanega zmanjševanja vladnega proračuna za ta področja (Global Exchange v Shah 2010č).

Zaradi vedno bolj razširjenih kritik in negativnega prizvoka, ki ga je dobilo že samo ime SAP, so v MDS-ju leta 1999 predstavili nov paket politik – Zmanjševanje revščine in spodbujanje rasti (*Poverty reduction and Growth facility*; v nadaljevanju PRFG) in Strateški dokumenti za zmanjševanje revščine (*Poverty Reduction Strategie Papers*; v nadaljevanju PRSP). Paket novih politik predstavlja prenovljene pogoje za pridobitev posojil in odpis dolgov s strani mednarodnih finančnih institucij. Novo ime je bila na žalost edina sprememba, saj se zahteve in politike v realnosti niso dosti spremenile. Nov paket ni odstranil nobene od politik Washingtonskega dogovora, na srečanju predstavitve PRGF leta 2000 pa je MDS poudaril, da bo od vseh držav zahteval še hitrejši proces privatizacije in trgovinske liberalizacije. Torej ravno tistih ukrepov, ki

jih Stiglitz v svojih delih najbolj kritizira. Povedano na kratko, PRSP je SAP v novi preobleki. Prav tako kot SAP tudi PRSP ne prinaša načrta, ki bi bil usmerjen v zmanjševanje revščine in učinkovit razvoj držav tretjega sveta. V procesih pogajanj oziroma diskusij o novih politikah so ključni deležniki, kot sta civilna družba in parlament, še vedno izključeni (Bretton Woods Project v Shah 2010č).

Nov program ni prinesel nobenih ključnih novosti, s katerimi bi se lahko tolažili in zaradi katerih bi lahko upali na izboljšanje položaja držav v razvoju in predvsem njihovih najrevnejših prebivalcev.

10.2 EKONOMSKE POSLEDICE

Ekonomске posledice uvajanja neoliberalnih politik imajo širok spekter. Najočitnejša posledica je vedno večji razkorak med bogatimi in revnimi. Hkrati pa je očitno tudi dejstvo, da je čedalje manj ljudi na vrhu družbene lestvice, ki kopiči vedno več bogastva, medtem ko se vse več ljudi znajde v najnižjem sloju, ki ima vsak dan manj. Vedno bolj očitno postaja, da je to ekonomski sistem (podprt s politično ideologijo), kjer zmagovalec pobere vse (Hacker in Pierson v Lieberman 2010). Ta val je zajel tudi Latinsko Ameriko, ko so ob koncu prejšnjega stoletja začeli z uvajanjem neoliberalnih politik in reform. Tako kot drugod po svetu je vedno večji razkorak med tistimi, ki imajo, in tistimi, ki nimajo, tudi v tej regiji »proizvedel« vedno več ljudi, ki živijo v globokem pomanjkanju in, kljub vztrajno ponavljajočim obljubam po zmanjšanju revščine, se dejansko število ljudi, ki živijo v absolutni revščini, vedno bolj povečuje (Stiglitz 2002, 5).

Po ocenah same SB je leta 1990 z manj kot 2 dolarjema na dan živelo 2,71 milijard ljudi. Do leta 1998 se je številka povzpela na 2,80 milijarde (Stiglitz 2002, 253). V teh letih se je število ljudi pod pragom revščine povečalo za skoraj 100 milijonov, in to v času, ko je celotni svetovni dohodek povprečno rasel za 2,5 odstotka na leto (Stiglitz 2002, 5). Število ljudi, ki živijo pod pragom revščine, se tudi v nadaljnjih letih ni zmanjšalo. Sodeč po podatkih SB iz leta 2005 z manj kot dvema dolarjema na dan živi več kot polovica svetovnega prebivalstva (Population Reference Bureau). Po poročilu iz leta 2008 pa naj bi samo v državah tretjega sveta z manj kot

dvema dolarjema na dan živelo približno 2,1 milijarde ljudi, od tega naj bi jih 880 milijonov živelo z manj kot enim dolarjem na dan (World Development Report 2008).

Podatki SB kažejo, da je zaradi zvišanja cen hrane v zadnjem letu 44 milijonov ljudi pristalo v težkem finančnem položaju (Lunt 2011). Dandanes se ena šestina prebivalcev, več kot milijarda ljudi, sooča s kronično podhranjenostjo in raziskovalci s tega področja menijo, da se bo situacija v naslednjem letu še poslabšala (Lunt 2011)⁵⁰.

10.3 DRUŽBENE POSLEDICE

»Ljudstvo je lačno. Ljudstvo je jezno. Nič več goljufij.«

(neznani avtor)

Družbene posledice so na prvi pogled za večino ljudi morda manj očitne in jih zato niti ne povezujejo z uvedbo neoliberalnih politik in reform. Sama menim, da imajo te politike odločujoč vpliv na nekatere družbene fenomene, ki jih bom skušala izpostaviti v tem poglavju. Gre namreč za mnoge spremembe, ki jih posredno ali neposredno sproža uvajanje neoliberalnega sistema.

10.3.1 Posledice privatizacije

Privatizacija je eden od ukrepov, ki v družbi pušča globoke sledi. Mnogokrat ima velik vpliv na zdravstveno stanje večinske populacije v državi. Zaradi negativnih posledic vedno bolj očitni problem postaja privatizacija vodnih virov v državah tretjega sveta. Zagovorniki privatizacije trdijo, da je privatizacija osnovnih življenjskih virov nujna, saj se le s tržnim upravljanjem teh virov lahko zagotovi njihova učinkovita poraba in porazdelitev med vse prebivalce. Menijo, da ima le zasebni kapital možnost, da razširi vodna in sanitarna omrežja, ki bodo učinkovito delovala za vse odjemalce⁵¹.

---

⁵⁰ Številke v tem odstavku se nanašajo na celotno svetovno populacijo in ne zgolj na Latinsko Ameriko.

⁵¹ Zagovorniki privatizacije vedno znova pozabljajo na vlogo, ki jo pri tem igra interes. Tudi sama se namreč strinjam s trditvijo, da ima kapital možnost razširitve osnovnih življenjskih sredstev med vse prebivalce. Vendar se tu poraja vprašanje – ali je to zasebnemu kapitalu sploh v interesu oziroma kdo bo zasebni kapital pripravil do tega, da bo svoje zmožnosti tudi udejanjil, če govorimo o trgu brez regulacij in nadzora, kjer korporacije odtehtajo človeško življenje?

V 90-ih letih so pod pritiski SB privatizirali vodne vire in sisteme v nekaterih najrevnejših predelih Bolivije. Bechtel je ameriško podjetje, ki je privatiziralo vodo v Cochabambi. Pogodba, ki jo je vlada podpisala s podjetjem je bila sklenjena za 40 let in je imela vrednost 2,5 milijard dolarjev. Korporacija je s privatizacijo dobila pravico do zasedbe vseh vodnih virov na območju – prevzela je občinsko vodno omrežje, pripadali pa so ji tudi vsi manjši sistemi (industrijski, kmetijski, podzemni ...), vključno s tistimi, ki so bili zgrajeni kot skupnostni projekti, pri gradnji in financiranju katerih vlada ni bila udeležena⁵². Kljub temu so s postopkom privatizacije tudi ti vodni viri pripadli veliki korporaciji, ki se je odločila na vse vodne vire postaviti števec ter njihovim porabnikom zaračunavati za porabo vode. Prebivalcem so zaračunali celo montažo števcov. Pod pogoji privatizacije, ki si jih je pridobil Bechtel, lahko govorimo o monopolu nad vodo, kar se je kmalu začelo izražati v vedno višjih zneskih na računih (Finnengan 2002).

Ko so zasebna podjetja prevzela lokalne vodnjake in črpalke, je velik del prebivalstva ostal brez dostopa do čiste vode, saj si niso mogli privoščiti plačevanja visoke cene, po kateri je podjetje prodajalo vodo odjemalcem. Suez Company⁵³ je francoska mednarodna korporacija, ki je privatizirala vodo v El Altu – predelu glavnega mesta Bolivije. Priklop na vodo je za četrtno prebivalcev predrag, saj stane toliko, kolikor znaša njihova letna plača⁵⁴. Zaradi visoke cene je približno 200.000 ljudi prisiljenih živeti brez zagotovila čiste vode. Odvisni so od tistih nekaj litrov na dan, ki jih prinesejo iz nekaj kilometrov oddaljenega vodnjaka. Čeprav živijo le nekaj sto metrov stran od tovarne in se pred njihovimi očmi pretaka na milijone litrov vode dnevno, se zavedajo, da si jo lahko privoščijo le bogati, medtem ko njihovi družinski člani, najpogosteje otroci⁵⁵, umirajo zaradi onesnažene vode, ki je v dani situaciji še vedno njihovo najboljše upanje za preživetje (World Savvy Monitor 2009; Woods 2006). Od leta 2000 do danes so se nekatere razmere v Boliviji sicer izboljšale, vendar problemi z vodo obstajajo še naprej in situacija mnoge

---

⁵² Tak primer je vodnjak, ki so ga zgradili v vasi Villa San Miguel. Vodnjak so začeli graditi leta 1994 in z gradnjo končali leta 1997. Pri gradnji so pomagali vsi prebivalci naselja, večino sredstev za financiranje pa so dobili od danskih humanitarnih delavcev (Finnengan 2002).

⁵³ Francoski korporaciji Suez Company in Vivendi Environment sta vodilni podjetji v sektorju. Vivendi Environment nadzoruje 8000 vodnih sistemov v 100 državah, Suez Company pa svoje operacije izvaja v 13 državah.

⁵⁴ Iz Poročila Združenih narodov o človekovem razvoju iz leta 2006 lahko vidimo paradoks, da je voda v najrevnejših državah občutno dražja od vode v razvitem svetu. Primerjava kaže, da kubični meter vode v New Yorku stane manj kot en dolar, v Londonu je cena približno dolar in pol, medtem ko morajo prebivalci Manile (Filipini) za isto količino vode odšteti skoraj tri dolarje, prebivalci Akre v Gani jo dobijo za malo več kot tri dolarje, prebivalci barakarskih naselij v Barranquilli (Kolumbija) pa zanjo plačajo skoraj šest dolarjev (Peace Child International 2007).

⁵⁵ Na dan po vsem svetu zaradi pomanjkanje vode oziroma njene onesnaženosti umre okrog 3 900 otrok. Velika večina jih umre za posledicami dehidracije.

najrevnejše prebivalce Bolivije še vedno potiska na rob preživetja. S pitno vodo je na primer preskrbljenih 90 odstotkov prebivalcev severnih in centralnih delov Cochabambe, medtem ko je s pitno vodo preskrbljenih manj kot 50 odstotkov prebivalcev južnih četrti tega mesta (Gerhardt 2010).

Dostop do vode, nujne življenjske potrebščine, ni problem samo v Boliviji, temveč se širi po celem svetu, še posebej pa je problematika kočljiva v državah tretjega sveta. Mednarodne korporacije nadzirajo vodne vire po vsem svetu. Ti letno prinesejo 200 milijard dolarjev, služijo pa le sedmim odstotkom svetovnega prebivalstva. To pomeni, da je več kot milijarda ljudi prisiljena živeti brez dostopa do čiste pitne vode, skoraj tri milijarde svetovnega prebivalstva pa živi v pomanjkanju osnovnih sanitarnih pogojev. Na leto za posledicami bolezni, ki jih prenaša onesnažena voda⁵⁶, umre kar pet milijonov ljudi (Finnengan 2002).

Strokovnjaki s tega področja trdijo, da problem pomanjkanja čiste vode ni v fizičnem pomanjkanju, ampak zgolj v razporeditvi. Problem je zasidran v moči, revščini in neenakosti. Predvsem gre za neenake možnosti dostopa do te dobrine in pa za različne percepcije vode, ki nihajo med vodo kot osnovno potrebo in človekovo pravico ter vodo kot razkošno dobrino. Prav tako se problem čiste vode stopnjuje s hitro urbanizacijo v državah tretjega sveta, ki povzroča vedno večje onesnaženje, uničenje in obdavčitev tradicionalnih vodnih virov.

10.3.2 Nove oblike izključenosti in naraščajoča marginalizacija

Zdravstvene težave še zdaleč niso edini problem, s katerim se soočajo prebivalci El Alta in drugih območij, kjer so viri čiste vode zelo skromni. Večina ljudi, ki živi v El Altu (približno 85 odstotkov), je avtohtonih prebivalcev, pripadnikov različnih indijanskih plemen. Zaradi pomanjkanja vode se morajo soočati tudi s socialnimi stigmami, ki jim jih posledično pripisuje okolica. Vsakodnevno so namreč postavljeni pred odločitev, ali bodo vodo popili, z njo kuhali, se umili ali oprali svoja oblačila. Za vse je preprosto ni dovolj. Otroci se posledično soočajo z izolacijo in osamljenostjo, saj jih vrstniki mnogokrat izločijo kot umazane »prašiče«.

---

⁵⁶ Bolezni, kot so kolera, tifus in griža, ki so v razvitem svetu povsem ozdravljive (temi zdravstva se bom podrobneje posvetila v nadaljevanju).

nekultivirane divjake, ki smrdijo ... Prebivalci so vedno bolj izolirani in potisnjeni na margino družbe, ter podvrženi vedno novim izključenostim in neenakostim, ki so vsak dan pogostejše.

10.3.2.1 Izključenost iz trga delovne sile

Marginalizacija prebivalcev najrevnejših slojev se po svetu odvija na mnogih področjih. Vedno več ljudi v Latinski Ameriki se sooča s problemom brezposelnosti. Velik del brezposelnosti je nastal kot posledica transformacije trgov pod pogoji SAP. S temi spremembami se je znatno povečala nestabilnost delovnih mest. Vsak deseti delavec v regiji je brezposeln, vsak peti je prekerni delavec. Večina ljudi, ki spada v slednjo kategorijo, je prisiljena delati na ekstremno negotovih delovnih mestih, z nizko plačo, slabimi delovnimi pogoji, minimalnim zavarovanjem oziroma minimalno varnostjo na delovnem mestu in brez kakršnihkoli ugodnosti (Reygadas v Rosen 2006, 134). Države v regiji Latinske Amerike so močno zmanjšale izdatke javnega sektorja in izvedle veliko privatizacije, vendar nova zasebna podjetja ne ustvarjajo novih delovnih mest. Nova delovna mesta, ki se odprejo v privatnih podjetjih, večinoma sodijo v polje prekerne delo.

V Indoneziji, Mehiki, Vietnamu, na Kitajskem, Filipinih in v drugih državah tretjega sveta rastejo prostotrgovinska območja oziroma izvozne proizvodne cone, ki postajajo vedno bolj pomembne v proizvodnji oblačil, igrač, obutve, elektronike, strojev ... (Klein 2004, 191). Delovne razmere v teh conah so praktično nevzdržne. Delavci delajo brez pogodbe o zaposlitvi, saj delodajalci na ta način preprečijo, da bi delavcem pripadle pravice in ugodnosti, ki bi jih pridobili s stalno zaposlitvijo⁵⁷. Plače so izjemno nizke in v najboljšem primeru zagotavljajo zgolj golo preživetje iz dneva v dan⁵⁸. V obmejni mehiški tovarni Alcoa⁵⁹ delavci zaslužijo od 66 centov do 1,41 dolarja na uro. Stroški življenja ob meji so velikokrat višji kot v prestolnici. Nekateri proizvodi, med katere sodijo tudi osnovne dobrine, kot so mleko, jajca in bencin, pa stanejo celo več kot v ZDA. Za povprečno družino je leta 2005 strošek minimalnih prehrabnih potreb znašal 43,92 dolarjev. Zaradi nizkih plač mnogi delavci vsak teden prečkajo mejo, da v ZDA prodajajo svojo

⁵⁷ V srednjeameriških »*maquiladoras*« (mehiški izraz za »švicfabrike«) je na primer stalna praksa, da ob novem letu odpustijo vse delavce in jih ponovno najamejo čez kakšen teden, saj jim na ta način ni treba zagotoviti stalne zaposlitve (Klein 2004, 203).

⁵⁸ V vietnamski tovarni VN Nik, ki proizvaja Nike športne copate, so delavke plačane 20 centov na uro, kar v celem dnevu znaša 1,60 dolarja, medtem ko samo obroki hrane na dan znašajo 2 dolarja.

⁵⁹ Alcoa Inc. je vodilni svetovni proizvajalec aluminija.

krvno plazmo, saj s tem zaslužijo toliko kot s svojo osnovno plačo v podjetju (Kerneghan 2005). Delovni čas je večinoma daljši od zakonsko določenega, v času večjih naročil pa so delavci prisiljeni delati tudi nadure⁶⁰. V večini primerov sindikalna združenja niso dovoljena. Tudi tam, kjer formalno niso prepovedana, je tako organiziranje izjemno težko, saj so pripadniki sindikata podvrženi velikim pritiskom, predvsem pa grožnjam o izgubi zaposlitve⁶¹. V »švicfabrikah« so pretežno zaposlene ženske, ki so zaradi večje ranljivosti pogosto podvržene različnim oblikam nasilja, tudi spolnemu nadlegovanju⁶². Obrati v izvozno proizvodnih conah izkoriščajo tudi otroško delo, ki je dobro skrito pred očmi javnosti, zato ga je težko odkriti in dokazati. Splošne delovne razmere v tovarnah so na meji vzdržnega. Delavci se med seboj ne smejo pogovarjati, prositi morajo za dovoljenje, kadar želijo na stranišče, po tovarnah so postavljene nadzorne kamere, po njih se sprehajajo varnostniki, zaradi pokvarjenih strojev večkrat pride do fizičnih poškodb delavcev, zrak je nasičen s prahom, strupenimi kemikalijami ...

V takih razmerah so prisiljeni delati delavci po celem svetu. Mehika ima svoje izvozno proizvodne cone locirane predvsem na mejnem območju z ZDA. Življenjske razmere, kot so pomanjkanje rodovitne zemlje in padanje cen kmetijskih pridelkov ter pomanjkanje delovnih mest, prisilijo mnoge Mehičane in migrante iz drugih latinskoameriških držav, da sprejmejo delo v »švicfabrikah«. Po podatkih iz leta 2010 je bilo v *maquiladorah*⁶³ zaposlenih 1 820 137 delavcev v celotni Mehiki. Od tega jih 50 odstotkov zaposlujejo samo štiri severne province, ki mejijo z ZDA – Chihuahua, Baja California, Nuevo Leon in Coahuila (Maquila Portal).

Velik vpliv na delavce v mehiških *maquiladorah* imajo tudi migranti iz drugih latinskoameriških držav. Delovna sila iz drugih držav je še cenejša od mehiške in *maquiladore* si na ta način lahko privoščijo nižja plačila, saj delavci vedo, da obstaja nezaposlena delovna sila, ki je pripravljena delati za nižjo plačo od Mehičanov. V Alcoi so delavcem tako dali jasno vedeti, da lahko za ceno enega Mehičana najamejo tri Honduračane (Kerneghan 2005). V zraku ves čas visi grožnja, da

---

⁶⁰ Nadure sicer niso obvezne, vendar delavci v primeru, da nadur ne opravljajo, hitro izgubijo službo. Poleg tega jih v nadure posredno silijo tudi izjemno nizke plače.

⁶¹ Delavci tovarne Camisas Modernas v Gvatemali so dobili svoj sindikat in si izbojevali nekaj ugodnosti, vendar so tovarno kmalu po tem zaprli, s čimer so ti delavci izgubili ne samo vse pravice, ampak tudi edini vir zaslužka (Klein 2004, 201). Leta 2001 so se delavci v »*maquiladori*« Alcoa organizirali v sindikat. Alcoa je odpustila 250 delavcev in do leta 2005 niti enega od njih ni ponovno najela (Kerneghan 2005).

⁶² Spolno nadlegovanje ima status tabuja, saj se delavke zaradi strahu pred dodatnimi socialnimi stigmami o tem ne upajo spregovoriti v javnosti.

⁶³ Mehiški naziv za »švicfabrike«.

lahko delavci vsak hip ostanejo na cesti, kar pojasni njihovo podrejanje nevezdržnim delovnim razmeram.

Korporacije pod okriljem mednarodnih institucij dobivajo vedno večjo moč in boljša pogajalska izhodišča, s katerimi se posamezne države ne morejo več kosati. Kadar so zaradi nove zakonodaje, ki jo skuša sprejeti država, enormni profiti podjetij ogroženi⁶⁴, se korporacije obrnejo na STO in s tožbo skušajo preprečiti sprejetje zakonodaje. Korporacije imajo tako veliko moč, da državam preprečijo spremembe zakonodaje, ki bi delavcem prinesla več pravic, varovala okolje in skrbela za blaginjo njenih državljanov.

Korporacije, ki izdelujejo otroško hrano, močno promovirajo uporabo nadomestkov za materino mleko v državah v razvoju. Nadomestki naj bi popolnoma nadomestili materino mleko, kar ima na razvoj otrok dokazano negativne posledice. Leta 1995 je UNICEF izdal poročilo *World's Children Report*, v katerem je opisano, kako na milijone otrok umre, ker jih v prvih šestih mesecih namesto dojenja, matere hranijo z nadomestki. UNICEF in Svetovna zdravstvena organizacija (*World Health Organization*) sta v sodelovanju s še nekaj drugimi organizacijami pripravila kodeks oglaševanja teh izdelkov, ki bi zagotovil njihovo odgovorno oglaševanje. 118 držav je sprejelo kodeks, med njimi ni bilo ZDA. Proizvajalci, kot je Nestle, so se odzvali z ustvarjanjem pritiska na vlade držav v razvoju, naj ne sprejmejo stroge zakonodaje. Leta 1997 in 1998 so bile močnemu pritisku proti sprejetju zakonodaje izpostavljeni Gabon, Pakistan, Južnoafriška Republika, Šri Lanka, Kraljevina Svazi, Uganda, Urugvaj in Zimbabve. V slednjem je Nestle grozil z umikom vseh svojih investicij v primeru, da država zakonodajo sprejme (Madeley v Shah 2006a).

Druga možnost, ki se je poslužujejo korporacije, je selitev proizvodnje v države z blažjo zakonodajo. To je pogosta praksa, kadar se želijo delavci organizirati v sindikate in se boriti za svoje osnovne pravice. Podjetje Phillips-Van-Huesen (PVH) je decembra 1998 zaprlo tovarno Camisas Modernas v Gvatemali. Kot uradni razlog za zaprtje obrata so navedli izgubo ene od večjih strank, ki jim ni dopuščala druge možnosti. Pravi razlog je bil, da so se tako znebili

---

⁶⁴ Pri tem ne gre za ogroženost celotnega profita podjetja, ampak govorimo samo o delnem, v večini primerov precej majhnem, zmanjšanju profita. Korporacije bi tudi z drugačnim delovanjem lahko ustvarjale zadosten profit za preživetje.

sindikata⁶⁵, ki je bil organiziran v podjetju, svojo proizvodnjo pa preselili v cenejše »švicfabrike« po Gvatemali, kjer imajo delavci manjše plače, ti pa so prisiljeni delati v mnogo slabših pogojih brez kakršnihkoli ugodnosti in pravic (Armbruster-Sandoval 2005).

Vedno bolj se širijo tudi druge oblike dela, predvsem v neformalnem sektorju. V manj kot četrt stoletja je odstotek zaposlenih v neformalnem sektorju narasel z 28,9 odstotka v letu 1980 na 46,4 odstotkov v letu 2000 in sedaj predstavlja skoraj polovico vseh novoustvarjenih zaposlitev v regiji. Vedno bolj je očitna nova oblika neenakosti – državljani se vedno bolj ločijo na tiste, ki imajo stabilno delovno okolje, in tiste, katerih zaposlitev je vprašljiva iz dneva v dan (Reygadas v Hersberg in Rosen 2006, 137).

Neformalni sektor je najhitreje rastoči družbeni razred na zemlji. Sem sodi vedno več odpuščenih delavcev formalne ekonomije in nekdanji javni uslužbenci, ki so za svoje preživetje prisiljeni iskati nove poti, tako da preživetvene niše delijo na vedno manjše delce (Davis 2009, 225, 228). Za neformalni sektor oziroma sivo ekonomijo je značilno, da delavci delajo brez pogodb, pravic, predpisov in pogajalske moči. Prav tako neformalni sektor zaznamuje nizka tehnologija, nizke kapitalske naložbe in ročni način proizvodnje (Breman in Das v Davis 2009, 232, 233). Posledično so delovna mesta nestabilna, dohodki pa nizki in neredni. Neformalni sektor sestavljajo majhne enote, mnogokrat samozaposleni delavci, velikokrat pa so posli znotraj tega sektorja ilegalni. Delavci v polju sive ekonomije največkrat ne zaslužijo dovolj za lastno preživetje, ne plačujejo davkov in prispevkov, njihova kupna moč pa je izredno nizka.

Nobena od teh značilnosti ne pripomore k rasti gospodarstva v državi. Vsi pripadniki sive ekonomije predstavljajo »rezervno armado«, ki čaka na vključitev v delovni proces. In čeprav nekateri avtorji, kot je na primer Breman, trdijo, da je to le mit ter da te delovne sile pod sedanjimi pogoji ni možno ponovno vključiti v osrednji tok svetovnega gospodarstva, dobro opravljajo svojo funkcijo kot stalna odvečna množica (Breman v Davis 2009, 255). Tudi če je ta vključitev daleč od realnega stanja, služijo kot grožnja, zaradi katere so zaposleni delavci

---

⁶⁵ Po večletnem boju in pogajanjih je sindikat avgusta 1998 dosegel podpis pogodbe s PVH, ki je vključevala višje plače, možnost pritožbe in pritožbeni postopek, nadomestilo za prevoz, malico in varstvo otrok ter mnoge druge ugodnosti za delavce, ki so jih ti z zaprtjem obrata seveda v trenutku izgubili (Armbruster-Sandoval 2005).

pripravljeni sprejemati vedno slabše delovne pogoje, vedno nižjo plačo in vedno večjo nestabilnost svojega delovnega mesta, saj se zavedajo, da so hitro nadomestljivi.

10.3.2.2 Nedostopnost novih tehnologij in nižja izobrazbena stopnja

V moderniziranem in tehnološko vedno bolj naprednem svetu se pojavljajo nove oblike izključenosti. Vedno bolj očiten je razkorak med tistimi, ki imajo dostop do sodobne tehnologije za vsakdanjo rabo⁶⁶, in tistimi, ki jim je ta tehnologija težko dosegljiva. Posledica tehnološke izključenosti je degradacija znanja oziroma vedno večje razlike v znanju med pripadniki različnih družbenih razredov.

Bogate države in privilegirani družbeni sloji si brez težav lahko privoščijo in prilastijo nove resurse, ki se pojavljajo na trgu (Reygadas v Hershberg in Rosen 2006, 137). Medtem je državam v razvoju dostop do teh tehnologij močno otežen, če govorimo o nižjih slojih prebivalstva, pa v mnogih primerih celo onemogočen.

V Latinski Ameriki je bilo med letoma 2004 in 2005 komaj nekaj čez 55 milijonov uporabnikov interneta, kar predstavlja slabih 10 odstotkov populacije. V istem času je v ZDA internet uporabljalo 66,8 odstotkov prebivalcev. Tudi znotraj regije se kažejo razlike med gospodarsko močnejšimi in šibkejšimi državami. V Čilu, ki je močno zmanjšal stopnjo revščine, je uporabnikov 23,1 odstotkov, prav tako je delež uporabnikov interneta višji v Costa Rici (18,7 odstotkov) in Urugvaju (11,7 odstotkov) za katere veljajo manjše stopnje neenakosti. Delež uporabnikov interneta je približno povprečen tudi v bolj razvitih gospodarstvih, kot sta Brazilija (11,2 odstotkov) in Argentina (10,9 odstotkov). Zelo nizek pa je delež uporabnikov modernih tehnologij v najrevnejših državah, z najvišjimi stopnjami neenakosti kot na primer v Nikaragvi (1,5 odstotka), Hondurasu (2,6 odstotka) in Boliviji (3 odstotke) (Reygadas v Hershberg in Rosen 2006, 138).

Stopnje neenakosti v dostopu do modernih tehnologij ne bi bile težavne, če ne bi s seboj nosile dosti hujših posledic. Zaradi nedostopnosti novih tehnologij je prebivalcem namreč onemogočen

---

⁶⁶ Tu se s pojmom sodobna tehnologija navezujem na mobilni telefon, internetno povezavo, vsakodnevno domačo rabo računalnika ...

tudi dostop do znanja, s tem pa se skoraj izničijo njihove možnosti za boljšo prihodnost. Statistike o premoženju, stopnji izobrazbe ter dostopu do novih informacij in tehnologij namreč sovpadajo, kar pomeni, da imajo ti dejavniki eden na drugega močan vpliv (prav tam).

10.3.2.3 Migracije

Welcome to Tijuana

Tequila, sexo, marihuana

Welcome to Tijuana

*Con el coyote no hay aduana*⁶⁷

(Manu Chao, francoski pevec)

V moderni dobi smo priča novim migracijskim vzorcem, ki se zelo razlikujejo od do sedaj poznanih. Število modernih migrantov je veliko višje kot do sedaj, prav tako ti prihajajo iz širšega nabora skupnosti. Včasih je večina migrantov prihajala iz tradicionalno najrevnejših predelov. To se sedaj spreminja in migranti niso več le prebivalci teh tradicionalnih con. Velik del današnjih migrantov je ilegalnih priseljencev. Opazno je povečanje števila ženskih migrantk. Moderni migranti imajo višjo stopnjo izobrazbe in več izkušenj z urbanim življenjem, več spretnosti in bolj razširjeno osebno socialno mrežo, ki jih povezuje z drugimi migranti na območju, kamor migrirajo. Kljub bolj razvitim kompetencam v novem okolju ostajajo v nižjem gospodarskem sektorju, ki ne zahteva posebne usposobljenosti delavcev, in za katerega so značilne nizke plače ter pomanjkanje sindikalnega organiziranja. Danes se migranti, še posebej če govorimo o ilegalnih migrantih, zaposlujejo na »umazanih« delovnih mestih, ki jih prebivalci z varnejšim statusom niso več pripravljene sprejeti. (Hellman v Hershberg in Rosen 2006, 214—215).

Življenjske razmere v posameznih državah Latinske Amerike se med seboj močno razlikujejo, zato veliko migracij poteka že med samimi latinskoameriškimi državami. Največ pozornosti pa so deležne migracije iz latinskoameriške regije, predvsem iz obmejnih držav, kot je Mehika, v

---

⁶⁷ Dobrodošli v Tijuani, tekila, seks, marihuana. Dobrodošli v Tijuani, s kojotom ni mej. Kojot je slengovski izraz za tihotapce ljudi, ki nezakonito prevažajo ljudi čez mehiško mejo v ZDA. Tijuana je mehiška provinca, ki meji z ZDA. Njena lokacija je skupaj z drugimi dejavniki pripomogla k temu, da je postala raj za narkokartele in tihotapljenje ljudi prek meje.

razvitejše države sveta, kot so ZDA⁶⁸. Velike pozornosti so te migracije v prvi vrsti deležne zato, ker je večina nezakonitih, pa tudi zato, ker so v zadnjem času vedno bolj množične. Migracije imajo obojestranski učinek. V ZDA migrante zaposlujejo na najmanj cenjenih delovnih mestih, kjer nimajo zagotovljene nobene socialne varnosti. Na drugi strani pa v Mehiki ostaja vedno manj aktivnega prebivalstva, ki bi podpiralo gospodarstvo. Po nekaterih ocenah naj bi bilo 20 odstotkov mehiških družin popolnoma odvisnih od nakazil družinskih članov, ki so migrirali, da lahko zadovoljijo osnovne potrebe po hrani, oblekah in zavetju. Situacija je v Mehiki pripeljala tako daleč, da migranti iz ZDA ne podpirajo več samo svojih družin, ampak tudi projekte skupnosti.

Po ocenah so mehiški delavci iz ZDA v svojo državo leta 2004 poslali 16,6 milijard dolarjev, v letu 2005 pa kar 20 milijard. Te številke predstavljajo dohodek, ki je večji od dohodka od turizma, manufaktur in kmetijskih izvoznih pridelkov. Večji dohodek mehiški državi predstavlja samo izvoz nafte. Delavci v tujini so začeli sofinancirati programe in projekte, za katere bi morala poskrbeti država (na primer vlaganje v infrastrukturo), in tako nadomeščajo državni primanjkljaj pri socialnih izdatkih. Država vedno več dolžnosti do državljanov prelaga na pleča posameznikov, ki so tvegali svoja življenja, da so lahko prišli v ZDA, poleg tega pa so tam prisiljeni delati v neznosnih razmerah, pod pogoji skrajnega izkoriščanja in velikih osebnih tveganj (Hellman v Herhsberg in Rosen 2006, 222—223).

Največjo nevarnost vsem nezakonitim migrantom predstavlja prečkanje meje. ZDA so v zadnjih letih veliko vlagale v najnovejšo tehnologijo, s katero ščitijo mejo. Migranti so prisiljeni, da iščejo nove prehodne točke, saj so tradicionalne preveč nadzorovane in zato skoraj neprehodne.

Večina migrantov se je preusmerila na prehod meje prek puščave Arizona-Sonora. Življenjske razmere v puščavi mejijo na skrajnosti – ekstremno nizke in visoke temperature, težko prehodni teren brez vode ... Življenja ljudi ogrožajo piki strupenih kač in žuželk ter tolpe v ZDA. Zaradi vseh teh nevarnosti se vedno več ljudi po pomoč obrača h »kojotom«, kar je izdatno povišalo ceno prečkanja meje. Močno se je povečalo tudi število smrtnih žrtev pri prečkanjih. V povprečju pri prečkanju meje umre 400 ljudi na leto. Številka je verjetno višja, saj to število zajema samo

---

⁶⁸ Nič manj pozornosti niso deležne migracije v drugih delih sveta – fenomen množičnih migracij v iskanju možnosti za preživetje se pojavlja povsod, kjer države tretjega sveta mejijo na razviti svet.

tiste, katerih ostanke odkrijejo policisti ene ali druge strani (Hellman v Hershberg in Rosen 2006, 225).

ZDA se na drugi strani meje ubadajo z vprašanjem, kako preprečiti migrantom, da bi prihajali v državo, obenem pa te migrante tudi potrebujejo. Migrantska delovna sila je ključna za napredovanje gospodarstva v ZDA, saj je njena prihodnja konkurenčnost na svetovnem trgu odvisna od poceni plačane in nezaščitene delovne sile. Ta delovna sila, čeprav v ZDA, je prisiljena delati v pogojih, pod katerimi delajo delavci v državah tretjega sveta. Na te pogoje ne pristanejo prostovoljno, ampak jih vanje prisili življenjska situacija in boj za preživetje. Polnomočni državljani ZDA imajo trenutno še vedno toliko pravic, da ne bi pristali na zaposlitve pod takimi pogoji. Z višjim standardom zaposlovanja pa bi se konkurenčnost ZDA na svetovnem trgu vztrajno nižala (Hellman v Hershberg in Rosen 2006, 227).

10.3.3 Degradacija zdravja

»Skrb zaradi raka na prostati bo očitno veliko večja v državah, kjer ljudje živijo dovolj dolgo, da lahko za rakom zbolijo, kot pa v državah, kjer je smrtnost otrok pod petim letom dvesto na tisoč.«

(Lawrence Summers, glavni ekonomist Svetovne banke v obdobju 1991—1993, razlaga zakaj je odlaganje nevarnih odpadkov v države v razvoju smiselno in opravičljivo)

V enem prejšnjih poglavij sem se na kratko že dotaknila zdravstvenih problemov in visoke umrljivosti, zaradi katerih trpijo pripadniki nižjih slojev v državah v razvoju. Zdravje prebivalcev držav tretjega sveta postaja vedno bolj pomembna tema in je še ena od družbenih posledic, ki jih s seboj nosijo neoliberalne reforme in politike. Zdravstvo je eno od področij, na katerem so države pod pogoji posojil, ki jih prejmejo iz SB, prisiljene zategovati pas in tako zmanjševati javne izdatke. Hkrati pa posojilni pogoji prinašajo tudi vedno bolj škodljivo okolje, ki pomeni večjo erozijo zdravja. Pomanjkanje čiste pitne vode in uživanje onesnažene vode ima za prebivalce, ki si ne morejo privoščiti visokih cen vodovodne napeljave, uničujoče posledice.

Zdravje prebivalcev različnih skupnosti na Costa Rici je zaradi velikih plantaž ananasov, ki so v lasti velikih korporacij (Del Monte, Dole ...) iz dneva v dan bolj ogroženo. V deževnem obdobju

se kemikalije, s katerimi škropijo plantaže ananasa⁶⁹, intenzivno spirajo v zemljo in vodne kanale. Manj kot 100 metrov od plantaže se nahaja izvir, iz katerega dobivajo pitno vodo vasi na območju. Prebivalci območja so prosili vlado za testiranje vode. Izkazalo se je, da je onesnažena z 22 različnimi kemikalijami, in jo razglasili za nepitno. Reka je tako umazana, da domačini njene vode ne morejo uporabljati niti za umivanje. Prav tako umira življenje v vodi, kar prebivalcem jemlje enega od virov hrane. Svoje prispevajo tudi ponavljajoče se nesreče, zaradi katerih prihaja do večjih izlivov nevarnih kemikalij v vodne kanale. Domačini so si prisiljeni poiskati nove vire vode. Zadnja leta jim vodo vozijo v cisternah, vendar morajo na dostavo včasih čakati tudi več dni. Vedno več je posameznikov, ki trpijo za kroničnimi boleznimi, čeprav so bili še nekaj let nazaj povsem zdravi. Pričajo o izgubi vida, bolečinah v sklepih in kosteh, uničenih pljučih in infekcijah. Redno se pojavljajo tudi zastrupitve delavcev, ki za majhen denar⁷⁰ pobirajo ananase na plantažah (Consumers International v Shah 2010c).

Tako kot problem pomanjkanja sveže vode ni omejen zgolj na eno državo v Latinski Ameriki, je tudi problem degradacije zdravja ljudi razširjen po vsem svetu. V Braziliji so februarja 2011 protestirali proti nemški jeklarni, ki je začela z obratovanjem junija 2010 in delovanje katere močno vpliva na življenje tamkajšnjih prebivalcev. Protestniki so želeli preprečiti, da tovarna ThyssenKrupp dobi končno licenco z okoljskim dovoljenjem za obratovanje, saj trdijo, da je tovarna okoljsko oporečna in ima poleg tega velik negativni vpliv na zdravje ljudi. Odkar je jeklarna začela z obratovanjem, se pojavljajo simptomi, ki jih prej skoraj ni bilo zaslediti. Prebivalci opažajo draženje oči in kože, kožne izpuščaje, probleme z dihanjem in dihalnimi potmi, dehidracijo nosne sluznice, bolečine v ušesih ... S testiranjem so ugotovili, da se je koncentracija železa na področju, kjer deluje jeklarna, od njenega odprtja povečala za 600 odstotkov (Frayssinet 2011).

---

⁶⁹ Za gojenje ananasov uporabljajo zelo veliko različnih pesticidov in kemikalij. Količine gnojil so od 10 do 15-krat večje kot tiste, ki se jih uporablja pri drugih pridelkih. Eden od herbicidov, ki jih uporabljajo, je tudi parakvat, ki je v Evropi prepovedan. Uporabljajo se tudi druge kemikalije, za katere je znano, da povzročajo raka, in so na splošno zelo škodljive za okolje in zdravje ljudi. Mnoge herbicide uporabljajo zaradi strogih meril Evropske unije, ki v pošiljkah ananasov ne tolerira niti bilke trave, zaradi česar so na plantažah prisiljeni vzpostaviti popolno monokulturno stanje (Consumers International v Shah 2010c).

⁷⁰ Od vsakega funta, ki ga končni potrošniki plačajo za ananas, trgovci zanj dobijo 41 penijev, mednarodni trgovci/korporacije 38 penijev, lastniki plantaž 17 penijev, delavec pa prejme le 4 penije (Consumers International v Shah 2010c).

Podobni problemi se pojavljajo v vseh državah v razvoju, ki so pod pogoji prostega trga in proste trgovine prisiljene umakniti omejitve in nadzor nad mednarodnimi korporacijami. Svoje nato prispevajo še pogoji STO-ja. Prav na področju zdravstva je najbolj očitno vprašanje vrednosti človekovega življenja v primerjavi s profitom oziroma, kot je dejal Noam Chomsky, zdi se, da je profit res pred ljudmi.

Potrditev najdemo v delovanju farmacevtskih velikanov. Zdi se, da za farmacevtske korporacije trg držav tretjega sveta sploh ne obstaja. Tamkajšnji potrošniki so v očeh farmacevtskih korporacij preveč revni, da bi bila njihova življenja vredna reševanja. Leta 1998 je v teh državah za posledicami malarije, tuberkuloze in lažjih okužb dihal umrlo kar 6,1 milijona ljudi. Večina jih umre, ker se farmacevtskim podjetjem ne spleča reševati njihovih življenj.

STO in TRIPS imata največji negativni vpliv na najrevnejše prebivalce sveta, ki si ne morejo privoščiti dragega zdravljenja in predragih zdravil. Zaradi neaktivnosti farmacevtskega sektorja na področju resničnih potreb držav tretjega sveta te države večkrat spodbujajo svoja podjetja k izdelavi cenejših različic generičnih zdravil, vendar tudi tu naletijo na ovire. Podvržene so velikim pritiskom mednarodnih institucij in farmacevtskih korporacij, ki jih obtožujejo kraje intelektualne lastnine in s tem pripomorejo k zmanjševanju njihovih zaslužkov. Trdijo, da jim izdelava generičnih zdravil »krade« dohodek za nadaljnje raziskave in razvoj⁷¹.

Leta 1999 so ZDA, pod vplivom farmacevtskega lobija⁷², grozile Južnoafriški republiki (v nadaljevanju JAR) s trgovinskimi sankcijami, ker je uvažala cenejša generična zdravila za virus HIV, s katerimi bi lahko rešila življenje marsikaterega državljanja. Trdili so, da JAR krši določbe sporazuma TRIPS, s tem ko skuša reševati življenja svojih državljanov⁷³. Danes 95 odstotkov obolelih za virusom HIV živi v državah tretjega sveta. Prav tako v teh državah živi večina ljudi,

---

⁷¹ Resnično stanje je daleč od tega, saj farmacevtske korporacije veliko več zaslužka namenijo oglaševanju svojih izdelkov kot pa nadaljnjim raziskavam. Denar, ki je namenjen raziskavam, je večinoma porabljen za raziskave tako imenovanih »lifestyle« zdravil in ne za raziskave »life saving« zdravil za zdravljenje bolezni, ki se pojavljajo izključno ali vsaj večinoma v državah tretjega sveta. (Stiglitz, 2006). 90 odstotkov novih zdravil je namenjenih samo 10 odstotkom svetovne populacije v razvitih delih sveta, ki si lahko ta zdravila privoščijo tudi za visoko ceno (Bosley 2001). Poleg tega nekateri strokovnjaki trdijo, da farmacevtske korporacije pravzaprav nimajo pravic do trženja razvitih zdravil, saj so raziskave na tem področju mnogokrat močno podprte z državnimi subvencijami (Shah 2010b).

⁷² Korporacije, kot so Bristol-Myers Squibb, Glaxo-Wellcome in Pfitzer, ki izdelujejo najpogosteje uporabljana zdravila proti aidsu.

⁷³ Farmacevtske korporacije (42 mednarodnih podjetij) so tožbo proti Južnoafriški republiki opustile šele aprila 2001 pod pritiski in množičnemu zgražanju svetovne javnosti (Shah 2002).

ki umrejo za posledicami aidsa. Na leto zaradi bolezni, povezanih z aidsom umre 2,5 milijona ljudi. Več kot 13 milijonov otrok v državah v razvoju je sirot, saj sta oba njhova starša umrla za posledicami te smrtonosne bolezni. Tako visoko umrljivost bi lahko preprečili z zdravilom AZT, katerega cena je 15 000 dolarjev na leto zdravljenja za eno osebo. Večina zaposlenih prebivalcev v JAR na leto zasluži manj kot 3 000 dolarjev in se v afriškem povprečju uvrščajo med premožnejše prebivalce kontinenta (Bosley 2001).

ZDA so vložile tudi tožbo proti brazilski vladi, ki je bila izjemno uspešna pri izdelavi generičnih zdravil. Cena brazilskega AZT-ja je samo 4 000 dolarjev na leto. Po tej ceni bi se lahko v Braziliji zdravilo 60 000 ljudi, obolelih za virusom HIV. Namesto uspešnega zdravljenja lahko pacientom ponudijo samo žreb za njihovo življenje, kot so bili prisiljeni storiti na kliniki Luis Angel Garcia v Gvatemali. V okolišu, ki ga pokriva klinika, je bilo leta 1999 90 pacientov okuženih z aidsom, vendar je imela klinika dovolj zdravil le za štiri paciente. 29. junija 1999 se je vseh 90 bolnikov zbralo v čakalnici na kliniki. Vsak je upal zase, da bo srečni izžrebanec-dobitnik zdravil, ki bodo rešila njegovo življenje (Hoen 2000).

Zaradi sporazumov TRIPS je revnejšim državam mnogokrat onemogočena proizvodnja zdravil, ki rešujejo življenja, če so ta zdravila že patentirana na svetovnem trgu. Farmacevtske korporacije so s sporazumi pridobile nadzor nad tem, kdo izdeluje njihova patentirana zdravila, prav tako imajo nadzor nad njihovo ceno, s čimer se je praktično ustvaril monopol, torej ravno pojav, proti kateremu naj bi se STO borila s svojimi prostotrgovinskimi ukrepi (Shah 2002).

Tudi kadar so določena zdravila razvita, se farmacevtske korporacije včasih odločijo, da jih ne bodo dala na trg, saj od njih ne bi dobila profita (Shah 2010b). Maja 2001 je the Guardian poročal, da je farmacevtsko podjetje Aventis proizvajalo edino preverjeno zdravilo za zadnjo fazo smrtonosne spalne bolezni, vendar so ga leta 1995 nehali izdelovati, saj jim ni prinašalo dobička. Na leto za spalo boleznijo zbolijo pol milijona ljudi v Afriki, 60 milijonov pa jih je izpostavljenih širjenju te bolezni (Bosley 2001).

Visoke cene in posledična nedostopnost zdravil niso edini moralno sporni dejavnik v zgodbi. Testiranje zdravil je prav tako kočljiva tema zdravstva po svetu. Prebivalci držav v razvoju so

mnogokrat podvrženi testiranju novih zdravil brez njihove vednosti in privolitve. Eden najodmevnejših primerov se je leta 1996 zgodil v nigerijskem mestu Kano⁷⁴. Prebivalce mesta so pestili izbruhi kolere in ošpic, hkrati pa se je pojavil še meningitis. Pfizer⁷⁵ je našel priložnost za preizkušanje novega proizvoda – Trovana, ki do tedaj še ni bil preizkušen na otrocih. Zdravilo so brez privolitve in vednosti testirali na 200 otrocih v Kanu. Enajst otrok je umrlo, ostali so utrpeli trajne poškodbe kot na primer trajne bolečine v sklepih⁷⁶ (Woods 2003), paralizo, oglušlost, slepoto ... (IRIN, Humanitarian News and Analysis).

ZDA niso izdale dovoljenja za uporabo zdravila na otrocih ravno zaradi stranskih učinkov, ki jih povzroča, kmalu zatem pa so zdravilo povsem umaknili s trga, saj je nekaj pacientov umrlo zaradi poškodb pljuč, ki jih je povzročila uporaba Trovana. Podjetje je s testiranjem v Kanu močno kršilo človekove pravice in ostale zakone⁷⁷ (Woods 2003). Kljub tako očitnim kršitvam je bila pot do pravice dolga. Podjetje je namreč najprej doseglo, da so sojenje iz New Yorka prestavili v Nigerijo⁷⁸, na koncu pa leta 2009 pristalo na pobot. Pfizer je žrtvam skupno izplačal 75 milijonov dolarjev.

Zgoraj opisani primeri niso osamljeni. Dogajajo se ves čas, najpogosteje v državah v razvoju, kjer prebivalci vsak dan izgubljajo bitke proti razvitemu svetu. Spremembe je težko doseči že zaradi ustroja mednarodnih institucij. Leta 2003 so se vse članice STO-ja strinjale o spremembah, ki bi revnejšim državam omogočile lažji dostop do generičnih zdravil. Edina država, ki je spremembam nasprotovala, je bila ZDA. Zaradi njene pravice do veta so stvari do danes ostale nespremenjene (Woods 2003).

---

⁷⁴ Zgodba je širši javnosti verjetno bolj poznana po filmu *Zvesti vrtnar*, ki se sicer odvija v Keniji, vendar sledi resničnim dogodkom iz Nigerije.

⁷⁵ Pfizer je največja farmacevtska družba na svetu. V sodobnem razvitem svetu je najbolj znan kot proizvajalec prve tablete za zdravljenje erektilnih motenj.

⁷⁶ Ta stranski učinek zdravila je bil izdelovalcem znan, še preden so ga testirali v Nigeriji (Woods 2003).

⁷⁷ Od nuremberških procesov dalje je prvo pravilo testiranja zdravil na ljudeh prostovoljna privolitev pod pogoji, da so bili pacienti seznanjeni z vsemi tveganji testiranja. Pfizer ni predložil niti enega dokaza o tej privolitvi s strani staršev otrok, na katerih so testirali zdravila. Pfizerjevi zdravniki so z zdravljenjem vztrajali do smrti otrok, kljub temu da se je stanje po zaužitju zdravila slabšalo in da je standardni postopek v takih primerih sprememba postopka zdravljenja.

⁷⁸ Po podatkih Transparency International je bila Nigerija po koruptivnosti takrat uvrščena na drugo mesto na svetu (Woods 2003).

10.3.4 Povišana stopnja kriminala

»Več svobode je zagotovljene podjetništvu, več je zaporov za tiste, ki trpijo zaradi tega podjetništva.«

(Eduardo Galeano, urugvajski pisatelj in novinar)

Stopnja kriminala v Latinski Ameriki se vztrajno povečuje. Vedno več je namreč takih prebivalcev, ki jih življenjska situacija potisne čez rob zakona, saj za njih ne obstaja nobena druga alternativa.

Jairo je bil 12 letni deček iz Hondurasa, okužen z aidsom. Zdravnik mu je predpisal zdravila, katerih cena je bila 27 dolarjev za eno samo tableto, medtem ko je bil družinski dohodek 19 dolarjev na teden. Generično inačico zdravila so v Gvatemali prodajali za samo 30 centov na tableto. Družina se je odločila, da bo skušala Jaira rešiti s tihotapljenjem zdravil prek meje. Zdravilo jim je uspelo pretihotapiti v državo, vendar so bili prepoznani. Jairo je na poti v bolnišnico umrl (Shah 2010b).

Opisan primer zadeva samo eno družino, ki na žalost v svojih dejanjih ni osamljena. Vedno več ljudi v Latinski Ameriki se čedalje pogosteje znajde v neizbežni situaciji, kjer zakon odloča o življenju in smrti. Veliko je primerov, kjer to sega čez meje posameznih držav in čez meje regije. Kot sem izpostavila že v enem prejšnjih poglavij, je gojenje koke včasih edini vir zaslužka, ki ostane obubožanim kmetom. Gojenje koke ni prepovedano, vendar se posledično povečuje produkcija kokaina. Vedno močnejši in neustrašni postajajo mamilarški karteli, ki droge tihotapijo čez meje, največ v ZDA, pa tudi v druge predele sveta. Problem ne zadeva zgolj Latinske Amerike⁷⁹, čeprav bi po najpogostejših ukrepih, ki se izvajajo, lahko sklepali ravno to⁸⁰.

Zadnje čase so medije polnili članki o dogajanju v Mehiki, in tudi slovensko ministrstvo za zunanje zadeve je na svojih spletnih straneh objavilo opozorilo, da zaradi številnih ubojev,

---

⁷⁹ Problem ilegalnih drog je globalni problem, saj je trgovina z drogami najbolj vreden globalni posel, ki znaša kar 322 milijard dolarjev (United Nations Office on Drugs and Crime 2007).

⁸⁰ O ukrepih, ki jih v boju proti trgovini z mamili v sodelovanju z ZDA sprejemajo vlade držav v Latinski Ameriki, na tem mestu ne bom podrobneje govorila. Youngers v svojem članku govori o negativnih posledicah tega sodelovanja v mamilarški vojni – vedno več družbenih nemirov, nasilnih spopadov, kratenje človekovih pravic, spodkopavanje legitimnosti vlad držav, militarizacija policije ... (Youngers v Hershberg in Rosen 2006).

ugrabitev in obračunavanj med kriminalnimi združbami svetujejo posebno pozornost pri potovanjih na obmejna območja med ZDA in Mehiko. Opozarjajo, da je visoka stopnja previdnosti potrebna pri potovanjih v mesta Tijuana, Ciudad Juarez, Nuevo Laredo, Nogales in Matamoros (Ministrstvo za zunanje zadeve). Vzponu in uspehu mamilarških kartelov v Mehiki so botrovale različne okoliščine. Med glavnimi so gotovo razširjena korupcija, šibki organi kazenskega pregona in vedno večje povpraševanje po mamilih v ZDA. Dve desetletji nazaj je bila v podobni situaciji Kolumbija. Kolumbijska vlada je s pomočjo Washingtona uničila največje kartele, vendar se zdi, kot da so se ti posli samo preselili proti severu.

Ko se je leta 2000 zamenjala vladajoča stranka v Mehiki, so se začele spreminjati tudi razmere za kartele, ki so imeli pod svojim nadzorom mnoge vladne uradnike. Začeli so se krvavi obračuni med karteli. Odkar je vodstvo države prevzel Calderón so zabeležili 22 000 umorov, povezanih z mamili⁸¹ (Bonner 2010).

Tihotapljenje zdravil, trgovina s prepovedanimi drogami, trgovina s človeškimi organi, trgovina z ljudmi, nasilna kriminalna dejanja, fizični napadi, grožnje, ugrabitve, uboji, umori, oboroženi ropi ... Od začetka 90-ih let dalje je v regiji opazna vedno višja stopnja kriminala. Statistike kažejo, da se s povečevanjem revščine in vedno bolj nevzdržnimi življenjskimi razmerami povečuje tudi stopnja kriminala ter zmanjšuje stopnja varnosti v državah Latinske Amerike. Stopnja nasilnih kaznivih dejanj se je močno povečala. Samo stopnja umorov oziroma ubojev je narasla na 41 odstotkov, kar predstavlja trikrat večjo stopnjo od svetovnega povprečja in hkrati najvišjo stopnjo umorov na svetu⁸². Med leti 1990 in 2004 se je stopnja umorov v Srednji Ameriki in andskih državah povečala za trikrat. V Venezueli so se med leti 1990 in 2003 nasilni napadi na ljudi podvojili, medtem ko so se napadi nasilne prisvojitve lastnine potrojili. Nekatere ocene kažejo, da je regija za vse to povečanje kriminala tudi drago plačala, saj je s tem izgubila 12 odstotkov BDP-ja na leto, približno 145 milijard dolarjev letno. (Ungar v Hershberg in Rosen 2006, 171).

---

⁸¹ V 90 odstotkih teh ubojev gre za obračunavanje pripadnikov različnih kartelov, pri večini drugih pa za smrt mehiških vojakov ali policistov, ki je posledica spopadov s karteli. Ubitih je bilo nekaj nedolžnih mimoidočih, vendar delež teh zaenkrate na srečo ostaja majhen.

⁸² Po podatkih Svetovne zdravstvene organizacije je bilo leta 2004 v Latinski Ameriki na 100 000 prebivalcev 27,5 odstotkov umorov, medtem ko je bilo povprečje v Afriki 22 odstotkov ter v vzhodni Evropi 15 odstotkov (Ungar v Hershberg in Rosen 2006, 171).

Državljeni so v nekaterih državah zaradi vedno večjega občutka ogroženosti odšli na ulice. Nesposobnost izvršne veje oblasti, da ohranja mir v državi, je od leta 2000 pripeljala do kolapsa petih institucionalnih vlad v regiji. Situacija je še slabša zaradi neurejene oziroma izredno slabo urejene sodne in izvršne oblasti. Zdi se, da ti dve veji večkrat poskrbita za še večjo represijo, in s tem še stopnjujeta ozračje strahu, nasilja in ogroženosti, ki vlada med ljudmi. Javno mnenje vedno bolj podpira politiko »trde roke«, ki se ne osredotoča na razloge za storjeni zločin, ampak zgolj kaznuje.

Opazen je tudi porast posameznikov in skupin, ki so pravico vzeli v svoje roke in jo sedaj delijo izven sodnega sistema. Med leti 1996 in 2002 so v Gvatemali zabeležili skoraj 500 izvensodnih pobojev. Zaskrbljujoče je dejstvo, da mnoge skupine, ki delijo pravico na tak način, pravzaprav izhajajo iz lokalnih sodnih in policijskih svetov. S stopnjo kriminala narašča tudi podpora tem skupinam med prebivalci. Tarče teh skupin so, poleg domnevnih kršiteljev zakona, čedalje pogosteje tudi župani in policisti. V javnost je na primer prišel posnetek iz Mexico Cityja, na katerem jezni prebivalci z bencinom polivajo dva policista pod krinko, ki sta bila po krivem obtožena ugrabiteljstva. Taki primeri niso osamljeni, kot bi se lahko zdelo na prvi pogled. Res pa je, da jih večina ni dokumentiranih, saj ljudje največkrat preprosto izginejo brez sledu (Ungar v Hershberg in Rosen 2006, 173).

V zadnjem času so se pojavljale težnje po reformi v sektorjih, ki so zadolženi za vzdrževanje reda in miru. Uspeh reform je omejen in v vsaki državi drugačen. Kljub nekaterim izboljšavam in zmanjšanim stopnjam kriminalnih dejanj stanje ostaja zaskrbljujoče, saj je pritisk po neposrednih rezultatih zelo velik, kar pomeni, da se policija še vedno osredotoča na kratkoročne ukrepe, ki zajemajo predvsem aretacijo in zaporno kazen. Čeprav je tudi nezaupanje v varnostne sile med prebivalci Latinske Amerike že dolgo prisotno, jih strah pred še višjo stopnjo kriminala hromi, pred uporom proti tem silam (Ungar v Hershberg in Rosen 2006, 175).

Leta 1993 je vojaška policija na ulicah Ria de Jeneira ustrelila sedem fantov. Vsi so bili brezdomci in so bili noč prisiljeni prespati na ulicah mesta. Pet jih je bilo ustreljenih v bližini cerkve, dva sta spala v muzejskem vrtu. Taki poboji so v Riu nekaj običajnega, vendar se ponavadi dogajajo v izoliranem svetu slumov, takrat pa so se zgodili v centru mesta, kar je

pritegnilo pozornost vseh prebivalcev (Chicago Tribune 1993). Kljub glasnemu javnemu ogorčenju, dogodek ni povzročil trajnejših sprememb v Braziliji (Ungar v Hershberg in Rosen 2006, 175). Tudi v tem primeru ne govorimo o osamljenih fenomenih. Pripadniki policijskih sil so slabo izurjeni in zatekanje k nasilju namesto poštene obravnave je običajna praksa. Rezultat je izdatno nasilje in prikrivanje napak s strani policije. Policija je v Riu de Jeneiru leta 2003 ubila 1 195 ljudi, v São Paulu pa med leti 1990 in 2000⁸³ 7 500. Država vedno več policijskih nalog prelaga na vojsko, kar še stopnjuje institucionalno nasilje, saj so vojaške sile še manj usposobljene za policijsko delo. Kljub temu so v skoraj vseh državah v regiji postale del cestnih patrolj, posebnih operacij, zatiranja protestov, prevzele so pomembno vlogo na posebej občutljivih območjih, kot je trgovina z drogami, nadzor zaporov in nadzor sosesk z najvišjimi stopnjami kriminala (Ungar v Hershberg in Rosen 2006, 179).

10.3.5 Nezaupanje v državno demokracijo in demokratične institucije

»Jaz, ki sem prejel mednarodno nagrado za mir, menim, da na žalost za Latinsko Ameriko ni nobene druge rešitve kot nasilje.«

(Josué de Castro, dobitnik mednarodne nagrade za mir leta 1954)

Analiza družbenih posledic neoliberalnih reform in politik kaže, da te niso zanemarljive. Zdi se, da svet drvi v pogubo, ki temelji na močnih neenakostih med peščico najbogatejših in množico revnih. Neenakosti že dolgo niso več zgolj ekonomske⁸⁴. Na stare, že obstoječe neenakosti, ki latinskoameriške družbe spremljajo že stoletja (izkoriščanje najrevnejših prebivalcev, diskriminacija žensk, črncev in avtohtonih prebivalcev), se nalagajo nove oblike neenakosti, ki temeljijo na izključevanju in vedno večjemu življenjskemu tveganju (Reygadas v Hershberg in Rosen 2006, 140).

Kot smo videli, je zaradi novih neenakosti vedno več ljudi prikrajšanih za stabilno delovno okolje, dostop do znanja in novih tehnologij, prikrajšani so za varno in zdravo življenjsko okolje ... Če pogledamo splošno sliko, izkoriščani in zatirani sektor ostaja enak – tisti, ki so bili tarča

⁸³ Predvidevam, da so to uradne statistike in da je dejansko število ubojev veliko višje, saj jih skušajo uradni organi čim več prikriti in zato ostanejo nezabeleženi.

⁸⁴ Njihov vzrok je v prvi fazi morda res ekonomski, vendar so neenakosti že pred časom prestopile bregove zgolj ekonomskega področja in se nezadržno širijo na vedno več družbenih področij.

starih neenakosti, so tarča novih. Ob tem ne gre spregledati dejstva, da se število teh, ki so podvrženi neenakostim, iz dneva v dan povečuje, medtem ko se število tistih, ki imajo zagotovljene možnosti preživetja, vztrajno manjša.

Pri takem razvoju dogodkov izguba demokratične kredibilnosti vlad držav ni presenetljiv pojav. Državljeni izgubljajo zaupanje v vlado in napete situacije se največkrat rešujejo z izgredi in nemiri na ulicah, saj jim ta način predstavlja edino alternativo.

Leta 2000 so v Cochabambi v Boliviji protestniki napolnili ulice in z barikadami zaprli glavne ceste. Protestirali so vsi sloji prebivalstva, ki jih je problem privatizacije vode zadeval posredno ali neposredno. Med protestniki so bili kmetje, ženske, upokojenci, bivši člani sindikatov, študentje, pripadniki neformalnega sektorja (zaposleni v »švicfabrikah«, brezposelni in prekerni delavci) ... Kmalu se je pokazalo, da je bilo največ protestnikov uličnih otrok, saj se je število brezdomnih mladostnikov v zadnjih letih močno povečalo.

Protesti so se začeli vrstiti tudi v drugih mestih, glavne cestne povezave v državi so bile prekinjene in protesti so začeli terjati svoje žrtve. Vodje sindikatov in upora so bili na srečanju pri guvernerju aretirani. Dan po izpustitvi jih je nekaj odšlo v skrivališča, aretacije pa se s tem niso zaključile. V dneh, ki so sledili, so aretirali še več voditeljev in nekatere izmed njih odpeljali v zapor v amazonski džungli. Aretiranih je bilo okoli 200 protestnikov, ranjenih pa je bilo 70 civilistov in 51 pripadnikov policijskih vrst. Victor Hugo Daza, 17-letni študent, ki se je vračal iz službe, je privatizacijo vode plačal z življenjem. Med protesti ga je ustrelil pripadnik vojske. Po tem dogodku je bilo jasno, da Aguas del Tunari v državi nimajo prihodnosti. Izgledalo je, da je vojna za vodo v Boliviji dobila epilog, ko je bil napisan nov zakon o upravljanju z vodnimi viri, ki naj bi ščitil majhne, neodvisne vodne sisteme in se ravnal po tradicionalnih lokalnih navadah.

Sprejemanje zakonov v Boliviji žal ni tako gladko in kljub umiku Bechtela razmere v državi ostajajo komaj vzdržne. Mnoge soseske imajo samo občasno tekočo vodo in najrevnejši sloj prebivalstva, ki ni priklopljen na vodovod, za svojo vodo plačuje desetkrat več kot premožnejši prebivalci, ki si lahko privoščijo plačevanje vodovodnega priklopa. Po odhodu Bechtela je podjetje prešlo nazaj v last javne gospodarske družbe, vendar ta ni sposobna poskrbeti za redno

preskrbo vseh prebivalcev z vodo. Za ustrežno ureditev so potrebne nove investicije, ki so pogojene z novimi posojili ali tujimi investicijami. Vojne za vodo so imele močan vpliv na potencialne tuje investitorje, saj so pustile vtis, da Boliviji ni mogoče zaupati. Investitorji so se začeli umikati iz države oziroma niso več razmišljali o svojih investicijah v Boliviji (Finnegan 2002). Kljub temu je ostalo nekaj takih, ki se grožnje protestov in propadlih poslov niso ustrašili. Eden od teh je bilo prav tako podjetje za upravljanje z vodnimi sistemi, Suez Company, ki je svojo tržno nišo, kot opisano v enem od prejšnjih poglavij, našlo v El Altu. Glede na pretekle izkušnje držav Latinske Amerike se nobena od možnosti, torej niti tuje investicije niti dodatna posojila s strani mednarodnih finančnih institucij, ne zdi alternativa, ki bi si jo tamkajšnji prebivalci želeli.

Skoraj v vsaki latinskoameriški državi lahko najdemo nova gibanja, ki se borijo za pravičnejšo porazdelitev bogastva, za človeka vredno življenje oziroma za svoje osnovne pravice, ki bi jim morale pripadati kot državljanom neke države in ki bi jim jih morala zagotavljati njihova vlada. Pa jih ne! Zato so našli nove poti in nove organizacijske strukture, ki jim zagotavljajo več dostojanstva. Za privrženca neoliberalizma je trg tisti, ki zagotavlja racionalne gospodarske in družbene odločitve. Namesto da bi trg služil ljudem, je situacija ravno obratna in so ljudje postali tisti, ki služijo potrebam trga.

Postalo je skoraj nepomembno, katera stranka je na oblasti oziroma za koga se državljanji odločijo na volitvah. To kažejo mnogi primeri sprememb drže opozicijskih voditeljev, ko pod svoje vodstvo prevzamejo koalicijo. Luiz Inácio Lula da Silva je bil član in vodja sindikatov in ustanovitelj delavske stranke v Braziliji. Leta 2003 je na *World Social Forumu* pozival k »novi svetovni ureditvi«, kjer bi bile korporacije odgovorne svojim deležnikom in lokalnemu prebivalstvu, v katerega okolišu se nahajajo. Leto kasneje je bil kot predsednik Brazilije polno zaposlen z implementacijo smernic, ki mu jih je postavljala MDS in ki so prinašale zniževanje pokojnin in umikanje radikalnih aktivistov v Delavski stranki. Podobno se je zgodilo v Južnoafriški republiki, ko je bil Nelson Mandela dve leti po svoji izvolitvi prisiljen uvesti obsežen program privatizacije in uvedbe pogojev SAP; ukrepi so za seboj pustili milijone brezdomnih in brezposelnih državljanov, prisiljenih živeti brez osnovnih sanitarnih kapacitet, kot sta voda in elektrika. Izvoljeni predstavniki ljudstva imajo v večini primerov zvezane roke. Ne

glede na njihove predvolilne obljube jim marsikdaj situacija ne dopušča radikalnejših sprememb. Zelo verjetno je namreč da bi spremembe spremljal kapitalski beg, ki lahko čez noč uniči vsako vlado ali pa državi grozijo tožbe ter drugi pritiski velikih korporacij in mednarodnih institucij, ki naj bi skrbele za blaginjo vseh prebivalcev tega planeta (Roy v Shah 2006a).

Ker trg ne dovoli več diferenciacije med samimi programi strank, se pojavlja vprašanje, kako ponuditi volivcem nekaj, po čemer se ena stranka razlikuje od drugih, s katerimi tekmuje. Namesto pravih predvolilnih obljub in strankarskega programa so stranke svojim volivcem prisiljene ponujati račune brez krčmarja. V poskusih, da bi se kljub vsemu lahko razlikovali od drugih, se stranke poslužujejo »retoričnih zvijač«, s katerimi zavajajo svojo volilno publiko. V zadnjem času je prišlo do porasta tako imenovanih »spin doktorjev«, ki so specializirani za prepričevanje ljudi v korist neke stranke/osebe/organizacije. Vloga volitev že nekaj časa ni več predstavitev nekega programa in polaganje računov ob koncu mandata, ampak tekmovanje v demagogiji.

Marsikje v Latinski Ameriki ljudje ne zaupajo več sistemu, v katerem živijo, kar se kaže v nizki volilni udeležbi ter v novih, nekonvencionalnih načinih boja za dosego pravic. Po celotnem kontinentu obstajajo nova družbena gibanja, kjer se ljudje borijo za svoje pravice. V Mehiki so najbolj znani *Zapatisti*, v Braziliji gibanje *Movimiento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra*, v Ekvadorju se za svoje pravice borijo pod imenom CONAIE (*Confederacion de Nacionalidades Indigenas del Ecuador*), v Argentini so se poimenovali *Piqueteros*. Vsa gibanja imajo poleg boja za svoje pravice še eno skupno stvar. Njihovi pobudniki oziroma privrženci so najbolj zapostavljeni sloji prebivalstva, ki so neenakostim, izkoriščanju in marginalizaciji podvrženi že desetletja. Mesta v Latinski Ameriki so vedno pogosteje prizorišča konfrontacij med temi gibanji in izvoljenimi vladami ali desničarskimi privrženci. Negativni učinki SAP in globalizacije so ljudi spravili na ulice in v začetku novega tisočletja je začelo prihajati do menjav v samem vrhu držav. Vlade so začeli prevzemati levičarski predsedniki – Ricardo Lagos v Čilu, Hugo Chávez v Venezueli, Luiz Inácio da Silva v Braziliji, Néstor Kirchner v Argentini, Tabaré Vázquez v Urugvaju, Evo Morales v Boliviji ... V Mehiki je PRI (*Partido Revolucionario Institucional*) leta 2000 po 70-ih letih na oblasti izgubila volitve (Reygadas v Hershberg in Rosen 2006, 141).

Dolgoročne posledice teh političnih premikov še niso znane, je pa postalo jasno, da ima lahko tudi najbolj zatirani sloj v svojih rokah veliko moč. V teh državah so bili ravno najrevnejši sloji tisti, ki so dosegli spremembe in se (vsaj deloma) uprli tudi nadaljnemu izvajanju politik SAP.

10.4 VPLIV NA OKOLJE

»Zgolj med nama: ali ne bi mogla Svetovna Banka spodbujati selitve umazane industrije v najmanj razvite države sveta? ... Ekonomska logika, ki leži za odlaganjem nevarnih odpadkov v državah z najnižjim standardom, je brezhibna, s čimer bi se morali soočiti tudi mi ...«

(Lawrence Summers, glavni ekonomist Svetovne banke v obdobju 1991—1993)

Okoljske spremembe oziroma posledice, ki jih nosi okolje, so v zadnjem času v javnosti vedno bolj izpostavljene, vendar jih le malokdo povezuje z neoliberalnimi politikami in reformami. V tem poglavju želim pokazati, da tudi te posledice nastajajo zaradi delovanja mednarodnih institucij in njihovih, mnogokrat vsiljenih, politik.

V začetku 70-ih let je Texaco začel z vrtanjem nafte v ekvadorskem amazonskem deževnem gozdu in z vrtanjem nadaljeval 30 let. V tem času naj bi v deževnem gozdu odložil 18 milijard galonov⁸⁵ strupenih odpadnih vod, ki povzročajo rakava obolenja. Domorodci trdijo, da ni šlo za nesreče, ampak namerno odlaganje nevarnih snovi na nezavarovan način. Odpadne vode so spuščali v reke in na polja. V deževnem gozdu so našli tudi 900 namerno izkopanih bazenov, namenjenih odlaganju teh odpadkov. Bazeni so zgolj luknje v zemlji, brez kakršnekoli zaščite, poleg tega pa imajo narejen posebni filtrirni sistem, ki vodo, potem ko preteče čez strupene odpadne snovi, spušča v okolico in reke.

Posledice za okolje in ljudi, ki v njem živijo, so zaskrbljujoče. Ob prihodu Texaca je bilo področje naseljeno z domorodci, kar pa vladi ni preprečilo izdaje koncesije za iskanje in vrtanje nafte. Danes sta dve plemeni, ki sta živeli na tem ozemlju, izumrli, ostala so resno ogrožena. V zadnjih nekaj letih je na tem področju za posledicami rakavih obolenj umrlo 2 000 ljudi več od državnega povprečja. Med tem, ko se prebivalci iz amazonskega deževnega gozda že 18 let

---

⁸⁵ Pretvorjeno v litre to znaša 68 milijard litrov.

borijo za svojo pravico na sodiščih in Texaco oziroma današnji Chevron ubira pravne trike in bližnjice, amazonski pragozd in njegovi ljudje še naprej umirajo (Leon 2010).

Že v prejšnjih poglavjih sem se dotaknila onesnaževanja, ki ga povzročajo različna podjetja in ki ima velik vpliv na lokalne prebivalce. Okoljska problematika sega daleč čez meje tega lokalnega okolja. Močno je namreč povezana s potrošniško kulturo, ki vedno bolj divja v višave in podira vse ovire pred seboj. Proizvodnja množičnih dobrin, kot jih zahteva sodobna moderna družba, ima visoko ceno za okolje. Poleg potrošniških izdelkov proizvedejo ogromno strupenih in škodljivih stranskih produktov. Po nekaterih ocenah je za vzdrževanje potrošniške stopnje v razvitih državah potrebnih 4—6 hektarjev produktivne zemlje na potrošnika. Leta 1990 je bilo na svetu zgolj 1,7 hektarja takih zemljišč na osebo, kar pomeni, da za sodobne potrošnike, ki živijo v razvitem svetu, s svojo »zemljo« plačujejo prebivalci manj razvitih držav (Robbins v Shah 2005).

Zaradi zadovoljitve vseh teh potreb in zaradi vedno večjega poudarka na okoljski problematiki se veliko govori o selitvi proizvodnih obratov v države v razvoju⁸⁶. Zakoni, ki urejajo varovanje okolja, so v razvitih državah na precej višji ravni kot v državah v razvoju in poleg razlogov, ki sem jih že omenila v prejšnjih poglavjih, so tudi okoljevarstveni zakoni eden od razlogov za selitev proizvodnje podjetij. Izbira med plačevanjem kazni oziroma izdatnimi stroški zaradi strožjih naravovarstvenih zakonov in selitvijo proizvodnje v države z bolj ohlapnimi pravili je za korporacije, ki so profitno naravnane, jasna.

V državah tretjega sveta so naravovarstveni kriteriji nižji ali celo neobstoječi. Včasih tudi kot posledica izsiljenih trgovinskih pogajanj, saj so STO, mednarodni trgovinski dogovori in velike korporacije izredno nenaklonjeni kakršnikoli zakonodaji, ki bi predstavljala ovire za nadaljnje naložbe in neomejeno izkoriščanje zemlje, ki pripada tradicionalnim družbam (Carlsen v Shah 2011). Iz citata na začetku poglavja vidimo, da je izvažanje umazane industrije v najmanj razvite države predlagal tudi bivši vodilni ekonomist SB. Predlagal je selitev industrije, ki bi še vedno služila svojim prvotnim ciljem: proizvodjanju za potrošnike, živeče v razvitih državah (Shah

---

⁸⁶ Gre sicer za banalne spremembe, saj se na globalni ravni onesnaževanje s tem ne zmanjšuje. Vendar korporacije dobro izkoriščajo to, kar bi lahko imenovala tudi paradoks naivnosti sodobnega potrošništva. Zdi se, da stvari, ki jih potrošnik ne vidi, zanj ne obstajajo. Če neka tovarna svojo proizvodnjo preseli na drugo stran zemlje, potrošnik čuti, kot da tovarna ne onesnažuje več, saj pred seboj ne vidi neposrednih posledic tega onesnaževanja, hkrati pa še vedno vztrajno kupuje njene izdelke, s čimer še naprej prispeva k onesnaževanju na globalni ravni.

2005). Edina razlika bi bila, da bi neposredno okoljsko ceno plačali ljudje, ki bi od tedaj naprej živeli v onesnaženem okolju. Sodobni potrošnik bi lahko še naprej užival »svoje čisto okolje« in krivdo za onesnaževanje počasi prevalil na države v razvoju, ki bi postale glavne krivke za onesnaževanje celotnega planeta⁸⁷.

Zelo zgovoren je primer rančev z živino v Latinski Ameriki. Leta 2009 je Greenpeace objavil večletno raziskavo, v kateri je pokazal, da so ranči v Braziliji, na katerih gojijo živino za izvoz mesa in usnja, največji uničevalci deževnega gozda. Ranči s surovinami oskrbujejo največje prehranske verige po svetu, kot so Tesco, Asda, Marks & Spencer, Princes Food ... (Adam 2009). Posledice izgub najbolj neposredno občutijo prebivalci deževnega gozda, vendar jih na dolgi rok nosimo vsi. S trenutnim načinom izkoriščanja amazonskega deževnega gozda (ranči, plantaže, sekanje, umetni požigi ...) prihaja do velike izgube biotske raznovrstnosti, kar vpliva na celotno svetovno populacijo. Najbolj izpostavljeno in očitno dejstvo je povečan izpust ogljikovega dioksida v ozračje, kar pomeni manj kisika za ljudi in povečano nevarnost globalnega segrevanja. Erozijska tal, hitrejše širjenje boleznih (kot je malarija) ... manj deževnega gozda pomeni tudi manj dežja, kar prinaša mnoge globalne spremembe, predvsem pa ekstremne vremenske ujme. Že danes smo priča ekstremnim vremenskim pojavom na območjih po celem svetu, tudi tam, kjer teh pojavov prej nis(m)o poznali.

Strokovnjaki ocenjujejo da je zaradi krčenja gozdov v povprečju izgubljenih 137 vrst rastlin in živali na dan, z njimi pa se izgubljajo tudi potencialna zdravila. Iz deževnih gozdov prihaja kar četrtina zdravil zahodnih farmacevtskih družb in to ob dejstvu, da so znanstveniki do sedaj testirali manj kot en odstotek tropskih rastlin. Z uničevanjem zemlje in ljudstev, ki živijo na njej, se izgublja tudi stoletja staro znanje o zdravilnih učinkih rastlin, ki rastejo v deževnem gozdu. Velike korporacije večino teh rastlin dojemajo kot plevel, ker za njih nimajo neposredne tržne vrednosti, medtem ko ljudstva, ki tu živijo že tisočletja, poznajo njihove zdravilne učinke (Raintree Nutrition Inc. 2010).

---

⁸⁷ Študija iz leta 2008 kaže, da tretjina emisij ogljikovega dioksida na Kitajskem izvira iz proizvodnje izvoznih izdelkov, ki so namenjeni v razvite države sveta (Weber in drugi 2008). Emisije ogljikovega dioksida na enega prebivalca Kitajske še vedno dosegajo le polovico izpustov na Evropejca in četrtino na Američana oziroma Avstralca (New Scientist 2008).

Problematika onesnaževanja okolja je javno prepoznana praktično po vsem svetu, vendar rešitve oziroma bližnjice, ki jih ubira zahodni svet, še zdaleč niso ustrezne. Potrošniki se ne zavedajo, kakšen vpliv ima onesnaževanje na njihova življenja in prihodnost celotnega človeštva. Konec koncev ne gre za vprašanje narave in obstoja Zemlje. Zemlja je tu že milijone let in bo tu tudi ostala, človeštvo pa je tisto, ki se bo spopadalo z vedno bolj ekstremnimi življenjskimi situacijami, in je tudi tisto, katerega obstoj bo na koncu ostal na kocki.

11 SKLEP

»Svežnji pomoči kriz ne preprečijo, temveč povzročijo nove.«

(Klaus Brinkbäumer in Ulrich Fichtner, novinarja nemškega časopisa Der Spiegel)

Na konferenci Bretton Woods so bile vzpostavljene institucije, ki naj bi preprečevale nove vojne in omogočale širitev in enakomerno rast mednarodne trgovine. Iz analize vidimo, da se do danes nobeden od teh dveh ciljev ni uresničil. Vloga institucij se je skozi čas bistveno spremenila in od 70-ih let dalje te sledijo neoliberalnim politikam. Desetletja je neoliberalna politika veljala za edini pravi nauk: zvišanje davkov, nižanje subvencij, odpiranje trgov. Kadar država ni hotela izpolniti posojilnih pogojev, četudi zaradi strahu za socialni mir, je izpadla s kreditnega seznama (Brinkbäumer in Fichtner 2010).

Na deklarativni ravni mednarodne finančne institucije spodbujajo demokratične procese, v realnosti pa jih s svojim delovanjem onemogočajo. Namesto državnih voditeljev in državljanov so institucije tiste, ki diktirajo in oblikujejo politike. Države so svoje zakone prisiljene spremeniti, kadar jih mednarodne institucije smatrajo kot grožnjo prosti trgovini.

Dogovori med državami in mednarodnimi institucijami naj bi bili rezultat pogajanj, vendar je v večini primerov vsa pogajalska moč skoncentrirana na eni strani – na strani mednarodnih institucij. Razporeditev moči in korupcija sta glavni komponenti, ki odločata o rezultatu pogajanj. Ne glede na to, na kakšen način se določijo pogoji poslovanja (ali gre za legalen način ali so doseženi s pomočjo izsiljevanja in podkupnin), je za države v razvoju to enosmerna pot. Vlade se zamenjajo, vendar ta zamenjava ne pripelje do novih pogajanj. Nove vlade so še vedno obvezane izpolniti stare dogovore, sklenjene s podkupljenimi voditelji (Stiglitz 2002, 71). In prav tu se skriva odgovor na vprašanje, ki si ga zastavljajo mnogi – zakaj nove vlade kljub predvolilnim obljubam niso sposobne izboljšati stanja v državi?

Kot smo videli v mnogih zgoraj opisanih primerih, dobičke pobira zasebni sektor, medtem ko je vse tveganje na ramenih vlade, in s tem na ramenih vseh državljanov, med katerimi so najboljčutljivejši najnižji sloji. MDS le redko pusti državi, s katero potekajo pogajanja, da bi se ta

posvetovala z vsemi deležniki in državljani, procesi pogajanja so izvedeni v tajnosti, včasih celo brez vednosti drugih mednarodnih institucij, ki so v proces neposredno vpletene (npr. Svetovna banka) (Shah 2010č).

Z analizo posledic delovanja politik sem izpostavila dejstvo, da neoliberalne obljube že desetletja ostajajo zgolj besede na papirju. Realnost, ki so jo prisiljeni živeti najnižji sloji v državah tretjega sveta, je precej drugačna od obljub in obetov mednarodnih institucij. Ne samo, da o tem govorijo kritiki neoliberalizma, o tem govorijo že institucije same. Bretton Woods Project je razkril, da so leta 2000 v internem poročilu Svetovne banke prišli do zaključka, da bi bila situacija revnih slojev boljša brez politik strukturnega prilagajanja. Prav tako je delovanje MDS in SB močno kritiziral Joseph Stiglitz, nekdanji podpredsednik in glavni ekonomist SB, ki govori o tem, da MDS vodi enostransko politiko, da ne upošteva razmer v državi in da ni pripravljen poslušati druge strani (Shah 2010č).

Tudi politike STO-ja niso izvzete iz kritik. Eric Holt-Gimenez močno kritizira vključenost agrarnih politik v STO. Pravi, da bi bilo treba področje agrikulture izključiti iz STO-ja, saj ne sodi tja. Zatem bi bilo treba prepovedati kakršnekoli finančne špekulacije, povezane s prehrabnimi izdelki, in državam dovoliti, da zaščitijo svoje sisteme oskrbe s hrano (Lunt 2011). Politike in ukrepi, ki jih institucije predpisujejo državam v razvoju, so neprimerne in imajo negativne učinke.

V svojem delu sem se osredotočala na države tretjega sveta, pri čemer sem pod drobnogled vzela Latinsko Ameriko. Vedno bolj pa je trend prodiranja neoliberalnih politik opazen tudi v zahodnem svetu. Vse tri institucije dobivajo vedno več moči v razvitih državah, še posebej tistih, ki jih prizadenejo krize. Vedno več je ljudi, ki prebivajo v razvitih državah, njihov življenjski standard pa je na ravni držav tretjega sveta. Situacija v svetu se spreminja, kam se bo obrnila, je odvisno od mnogih dejavnikov. Čas je za nov premislek o delovanju in vlogi mednarodnih finančnih institucij. Nekateri pravijo, da so prve spremembe že opazne. Brinkbäumer in Fichtner v svojem članku Moč denarja trdita, da je MDS, ki je sicer vedno slovel po svoji »one size fits all« politiki, začel sprejemati posebnosti posameznih držav in kompleksnost globalizacije.

Se institucije res spreminjajo ali je to le še ena od navideznih prilagoditev, ki za seboj pušča peščico privilegiranih in množico obubožanih? Morda pa se je spremenil le njihov fokus in smo v resnici priča enakemu delovanju na drugem koncu sveta. V zadnji krizi je MDS Evropo podprl z 250 milijardami dolarjev, ki so pritekale predvsem iz Azije (Brinkbäumer in Fichtner 2010) – smo torej prišli do točke, ko je tretji svet začel reševati prvega? Kakšna bo vloga institucij v »novi dobi«, po zadnji svetovni krizi? Bo kriza delovala kot šok in se bo cel svet podredil neoliberalnim politikam ali pa pomeni začetek konca neoliberalizma in dobo nove svetovne ideologije?

12 LITERATURA

1. Adam, David. 2009. Supermarket Suppliers »helping destroy Amazon rainforest«. *The Guardian*, 21. junij. Dostopno prek: <http://www.guardian.co.uk/environment/2009/jun/21/supermarket-suppliers-amazon-rainforest-deforestation> (12. maj 2011).
2. *Africa Growth and Opportunity Act*. Dostopno prek: <http://www.agoa.gov/> (1. maj 2011)
3. Armbruster-Sandoval, Ralph. 2005. *Globalization and cross-border labor solidarity in the Americas; The anti-sweatshop movement and the struggle for social justice*. Dostopno prek: http://books.google.si/books?id=ETBKO NKLMJsC&printsec=frontcover&dq=globalization+and+cross-border&hl=sl&ei=HHeTZi4NqiI4gavvLS5BQ&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=1&ved=0CCcQ6AEwAA#v=onepage&q&f=false (2. maj 2011).
4. Ayers, Edward L., Lewis L. Gould, David M. Oshinsky in Jean R. Soderlund. 2000. *American Passages A history of the United States*. Fort Worth: Hartcourt College Publishers.
5. BBC News. 2001. *Nigerians sue Pfizer over test deaths*. Dostopno prek: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/1517171.stm> (28. april 2011).
6. Beaud, Michel in Gilles Dostaler. 1995. *Economic thought since Keynes; A History and Dictionary of Major Economists*. Aldershot: Edward Elgar Publishing Limited.
7. Blinder, Alan S. 2000. *Keynesian economics*. Dostopno prek: <http://www.econlib.org/library/Enc/KeynesianEconomics.html> (9. maj 2009).
8. Bonner, Robert C. 2010. Novi kokainski kavboji. *Global, izbor najboljših člankov iz svetovnega tiska* (november): 70 – 76.
9. Bordo, D. Michael in Eichengreen Barry, ur. 1993. *A Retrospective on the Bretton Woods system: lessons for International Monetary Reform*. Chicago: The University of Chicago Press.
10. Boseley, Sarah. 2001. Drug firm wakes up to sleeping sickness. *The Guardian*, 7. maj. Dostopno prek: <http://www.guardian.co.uk/world/2001/may/07/medicalsecience.businessofresearch> (28. april 2011).
11. Brinkbäumer, Klaus in Ulrich Fichtner. 2010. Moč denarja. *Global: izbor najboljših člankov iz svetovnega tiska* (december): 52 – 60.

12. Broad, Robin. 2002. The Historical Context. V *Global Backlash: citizen initiatives for a just world economy*, ur. Robin Broad, 65 – 76. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, INC.
13. Central Intelligence Agency. 2008. *The World fact book*. Dostopno prek: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/fields/2086.html> (12. marec 2011).
14. *Chicago Tribune*. 1993. Killing Rio's Street Children, 4. avgust. Dostopno prek: http://articles.chicagotribune.com/1993-08-04/news/9308040005_1_killings-street-children-brazilians (9. maj 2011).
15. Chomsky, Noam 1999. *Profit pred ljudmi: Neoliberalizem in globalna ureditev*. Ljubljana: Založba Sanje.
16. Davis, Mike. 2009. *Planet slumov*. Ljubljana: Založba /*cf.
17. Dunn, Douglas. 2006. *Flat tax fiasco*. Dostopno prek: <http://www.wordwiz72.com/flattax.html> (7. april 2011).
18. Evropska komisija. 2009. *Kmetijstvo in razvoj podeželja*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/agriculture/grants/index_sl.htm (12. marec 2011).
19. --- 2011. *Financial programming and budget*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/budget/budget_glance/what_for_en.htm (12. marec 2011).
20. Ferfila, Bogomil. 2002. *ZDA, Svet na dlani, 7. knjiga*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
21. Finnengan, William. 2002. Leasing the rain, The world is running out of fresh water, and the fight to control it has begun. *The New Yorker*, 8. april. Dostopno prek: http://www.newyorker.com/archive/2002/04/08/020408fa_FACT1 (26. april 2011)
22. Frayssinet, Fabiana. 2011. *Brazil: Local protest »Metal Rain« Pollution from steelworks*. Dostopno prek: <http://www.globalissues.org/news/2011/02/28/8700> (4. marec 2011).
23. Gélinas, Jacques B. 2002. The Pillars of the System. V *Global Backlash: citizen initiatives for a just world economy*, ur. Robin Broad, 106—112. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, INC.
24. George, Susan. 1997. *Winning the war of Ideas*. Dostopno prek: http://www.tni.org/detail_page.phtml?page=archives_george_dissent (19. maj 2009).

25. --- 1999. *A short history of neoliberalism: Twenty years of elite economics and emerging opportunities for structural change*. Dostopno prek: <http://www.globalexchange.org/campaigns/econ101/neoliberalism.html> (12. december 2010).
26. Gerhardt, Tina. 2010. *Water Wars: How One City's Fight Against Multinational Ignited a Movement Battling Water Privatization*. Dostopno prek: http://www.alternet.org/story/146521/water_wars%3A_how_one_city%27s_fight_against_a_multinational_ignited_a_movement_battling_water_privatization/?page=1 (23. avgust 2011).
27. Harvey, David. 2009. *A brief history of neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
28. Hattenhauer, Darryl. 1984. *Ronald Reagan's Political and Cultural Folklore; The Puritan and Frontier Traditions and the »Third half of the pie«*. Dostopno prek: http://www.ihr.org/jhr/v05/v05p325_Hattenhauer.html (1. september 2010).
29. Hellman, Judith Adler. 2006. Give or Take Ten Million: The Paradoxes of Migration to the United States. V *Latin America After Neoliberalism; Turning the Tide in 21st Century*, ur. Eric Hershberg in Fred Rosen, 212—231. New York: The New Press.
30. Hershberg, Eric in Fred Rosen. 2006. *Latin America After Neoliberalism, Turning the Tide in the 21st Century?* New York: The New Press.
31. Hoen, Elln't. 2000. *Globalisation and equitable access to essential drugs*. Dostopno prek: <http://www.twinside.org.sg/title/twr120c.htm> (28. april 2011).
32. International Monetary Found. 2011. *IMF Member's Quotas and Voting Power and IMF Board of Governors*. Dostopno prek: <http://www.imf.org/external/np/sec/memdir/members.aspx> (17. julij 2011).
33. IRIN, Humanitarian news and analysis. 2007. *Nigeria: Government blames polio vaccine boycott on Pfizer trials*, 7. junij. Dostopno prek: <http://www.irinnews.org/PrintReport.aspx?ReportId=72601> (28. april 2011).
34. Journeyman Pictures. 2006. *Global Resources: Management and Competition*. Dostopno prek: <http://www.journeyman.tv/?lid=56499> (13. maj 2011).
35. Kavanagh, Dennis. 1988. *Thatcherism and British politics; The end of consensus?* New York: Oxford University Press.
36. Keen, Benjamin in Keith Haynes. 2009. *A History of Latin America*, 8th edition. Boston: Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company.

37. Kerneghan, Charles. 2005. *Alcoa's High Tech Sweatshops in Mexico & Honduras*. Dostopno prek: <http://www.globallabourrights.org/reports?id=0220> (10. maj 2011).
38. Klein, Naomi. 2004. *No Logo*. Ljubljana: Maska.
39. --- 2008. *The Shock Doctrine; the Rise of Disaster Capitalism*. London: Penguin books.
40. Krugman, Paul. 2006. Introduction. V John Maynard Keynes: *The General Theory of Employment, Interest, and Money*. Dostopno prek: <http://www.pkarchive.org/economy/GeneralTheoryKeynesIntro.html> (31. marec 2008).
41. Leon, Oscar. 2010. *World's Largest Environmental Lawsuit in Ecuador*. Dostopno prek: http://therealnews.com/t2/index.php?option=com_content&task=view&id=31&Itemid=74&jumival=6033 (11. maj 2011).
42. Lieberman, Robert C. 2011. Zakaj bogati postajajo še bogatejši. V *Global: izbor najboljših člankov iz svetovnega tiska* (marec): 40—42.
43. Lunt, Andrea. 2011. *A World Going Hungry*. Dostopno prek: <http://www.globalissues.org/news/2011/02/23/8634> (4. marec 2011).
44. Maquila Portal. 2010. *Employment growing in maquiladora industry in northern Mexico*. Dostopno prek: http://www.mpbulletins.com/index.php?blog/show/Bulletin_499.html (10. maj 2011).
45. Mckenna, Barrie. 2010. For U.S. farmers, subsidies the best cash crop. *The Globe and Mail*, 25 november. Dostopno prek: <http://www.theglobeandmail.com/report-on-business/economy/economy-lab/daily-mix/for-us-farmers-subsidies-the-best-cash-crop/article1813425/> (12. marec 2011).
46. Ministrstvo za zunanje zadeve. 2011. *Mehika*. Dostopno prek: http://www.mzz.gov.si/si/predstavnstva_po_svetu/latinska_amerika_in_karibi/mehika/ (9. maj 2011).
47. Mitchell, Daniel J. 2005. *A Brief Guide to the Flat Tax*. Dostopno prek: <http://www.heritage.org/Research/Reports/2005/07/A-Brief-Guide-to-the-Flat-Tax> (22. marec 2011).
48. New Scientist. 2008. *Editorial: The blame—China syndrome*. Dostopno prek: <http://www.newscientist.com/article/mg19826612.900-editorial-the-blamechina-syndrome.html> (11. maj 2011).

49. Peace Child International. 2007. *United Nation Human Development Report: Water rights and wrongs*. Dostopno prek: http://hdr.undp.org/en/media/water_rights_and_wrong_english.pdf (26. april 2011).
50. Population Reference Bureau. 2011. *More Than Half the World Lives on Less Than \$ 2 a Day*. Dostopno prek: <http://www.prb.org/Journalists/PressReleases/2005/MoreThanHalftheWorldLivesonLessThan2aDayAugust2005.aspx> (4. marec 2011).
51. Prunk, Janko in Branko Božič, ur. 1980. *Zgodovina v slikah*. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
52. Raintree Nutrition, Inc. 2010. *Rainforest Facts*. Dostopno prek: <http://www.rain-tree.com/facts.htm> (12. maj 2011).
53. Reygadas, Luis. 2006. Latin America: Persistent Inequality and Recent Transformations. V *Latin America After Neoliberalism; Turning the Tide in the 21st century*, ur. Eric Hershberg in Fred Rosen, 120-143. New York: The New Press.
54. Shah, Anup. 2002. *Pharmaceutical Corporations and AIDS*. Dostopno prek: <http://www.globalissues.org/article/53/pharmaceutical-corporations-and-aids> (8. marec 2011).
55. --- 2005. *Effects of Consumerism*. Dostopno prek: <http://www.globalissues.org/article/238/effects-of-consumerism> (11. maj 2011).
56. --- 2006a. *Corporations and Worker's Rights*. Dostopno prek: <http://www.globalissues.org/article/57/corporations-and-workers-rights> (18. februar 2011).
57. --- 2006b. *The WTO and Free Trade*. Dostopno prek: <http://www.globalissues.org/article/42/the-wto-and-free-trade#TheGeneralAgreementonTradeinServicesGATS> (31. marec 2008).
58. --- 2007. *A Primer on Neoliberalism*. Dostopno prek: <http://www.globalissues.org/TradeRelated/FreeTrade/Neoliberalism.asp> (30. marec 2008).
59. --- 2010a. *Deregulation or Protectionism*. Dostopno prek: <http://www.globalissues.org/article/43/deregulation-or-protectionism> (18. februar 2011).
60. --- 2010b. *Pharmaceutical Corporations and Medical Research*. Dostopno prek: <http://www.globalissues.org/article/52/pharmaceutical-corporations-and-medical-research> (3. marec 2011).
61. Shah, Anup. 2010c. *Pineapples*. Dostopno prek: <http://www.globalissues.org/article/789/pineapples> (3. marec 2011).

62. --- 2010č. *Structural Adjustment – A Major Cause of Poverty*. Dostopno prek: <http://www.globalissues.org/article/3/structural-adjustment-a-major-cause-of-poverty> (31. marec 2008)
63. --- 2011. *Loss of Biodiversity and Extinctions*. Dostopno prek: <http://www.globalissues.org/article/171/loss-of-biodiversity-andextinctions#> (3. marec 2011)
64. Sridharan. 2002. *Abduction of Turmeric provokes India's wrath*. Dostopno prek: <http://www.goodnewsindia.com/Pages/content/traditions/turmeric.html> (28. april 2011).
65. Steger, Manfred. 2002. *Globalism: the new market ideology*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, INC.
66. Stiglitz, Joseph. 2002. *Globalization and its discontents*. London: Penguin Books.
67. --- 2006. Scourage and intellectual property rights. *British Medical Journal*. 333 (7582) Dostopno prek: <http://www.bmj.com/content/333/7582/1279.full> (28. februar 2011).
68. Stirton Weaver, Friderick. 2000. *Latin America in the World Economy, Mercantile Colonialism to Global Capitalism*. Colorado: Westview Press.
69. *The World Bank*. Dostopno prek: <http://www.worldbank.org/> (31. marec 2008).
70. --- 2007. *World development report 2008*. Dostopno prek: http://siteresources.worldbank.org/INTWDR2008/Resources/WDR_00_book.pdf (5. april 2011).
71. Ungar, Mark. 2006. Crime and Citizen Security in Latin America. V *Latin America After Naoliberalism; Turning the Tide in the 21st century*, ur. Hershberg, Eric in Rosen, Fred, 171-192. New York: The New Press.
72. United Nations Office on Drugs and Crime. 2009. *World drug Report 2009*. Dostopno prek: http://www.unodc.org/documents/wdr/WDR_2009/WDR2009_Coca_Cocain_Market.pdf (12. marec 2011).
73. Weber, L. Christopher, Glen P. Peters, Dabo Guan in Klaus Hubacek. 2008. The contribution of Chinese exports to climate change. *Energy Policy* 36 (9). Dostopno prek: http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&_udi=B6V2W-4T1SFRC1&_user=10&_rdoc=1&_fmt=&_orig=search&_sort=d&view=c&_acct=C000050221&_version=1&_urlVersion=0&_userid=10&md5=88a8cd29065080bdfcd25a0827f2f239 (11. maj 2011).
74. Weisbrto, Mark. 2004. *Ronald Reagan's Legacy*. Dostopno prek: <http://www.commondreams.org/views04/0607-09.htm> (9. januar 2011).

75. Williamson, John. 2002. *What Washington Means by Policy Reform*. Dostopno prek: <http://www.iie.com/publications/papers/paper.cfm?ResearchID=486> (27. marec 2009).
76. Woods, Brian. 2003. *Dying for Drugs*. Dostopno prek: <http://www.cultureunplugged.com/play/5080/Dying-For-Drugs> (28. april 2011).
77. --- 2006. *A World Without Water*. Dostopno prek: <http://video.google.com/videoplay?docid=3930199780455728313#> (26. april 2011).
78. World Savvy Monitor. 2009. *Water: Privatization of Water*. Dostopno prek: http://worldsavvy.org/monitor/index.php?option=com_content&view=article&id=715&Itemid=1202 (26. april 2011).
79. *World Trade Organization*. 2008. Dostopno prek: <http://www.wto.org/> (31. marec 2008).
80. --- 2010. *Understanding the WTO*. Dostopno prek: http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/understanding_e.pdf (17. december 2010).
81. --- 2011. *Intellectual property: protection and enforcement*. Dostopno prek: http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/agrm7_e.htm (28. april 2011).
82. Youngers, Coletta A. 2006. Dangerous Consequences: The U.S. »War on Drugs« in Latin America. V *Latin America After Neoliberalism; Turning the Tide in 21st Century*, ur. Eric Hershberg in Fred Rosen, 72-95. New York: The New Press.